جـــــاك دريـــــدا
وتوويّژ

جاك دريدا

وتوويژ

وەرگێڕانی

ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل

MUKIRYANI

ESTABLISHMENT FOR RESEARCH & PUBLICATION

هەولێر - ٢٠١١

دەزگای توێژینەوە و بڵاوکردنەوەی موکریانی

- **وتوویژ**
- جاك دريدا
- وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل
- نەخشەسازی ناوەوە: ئالان
- بەرگ: شەپۆل بوداغی
- ژمارەی سپاردن: (٤٥٩) لەساڵی ٢٠١١
- نرخ: (١٥٠٠) دینار
- چاپی یەکەم : ٢٠١١
- تیراژ: ٥٠٠ دانە
- چاپخانە: چاپخانەی ڕۆژهەڵات (هەولێر)

زنجیرەی کتێب (٥٦٠)

هەموو مافێکی بۆ دەزگای موکریانی پارێزراوە

ماڵپەڕ: www.mukiryani.com

ئیمەیل: info@mukiryani.com

ناوەڕۆك

پێشەکی ٧
بەشی یەکەم/ ١١
بەشی دووەم/ ٢٣
بەشی سێیەم/ ٣٥
بەشی چوارەم/ ٥٣
بەشی پێنجەم/ ٧١
بەشی شەشەم/ ٨٩

پێشەکی

هەموومان لەدوورو نزیکەوە ئاشنایین بەناوی فەلسەفەکارێکی گەورەی وەکو جاك دریدا، بەڵام هەموومان شارەزاییمان نییە لەبارەی ئەو میتۆدو ستراتیژییەتەی کە دریدا لەناوەڕاستی شەستەکانی سەدەی بیستەمدا بەرهەمی هێناو ناسراوە بەهەڵوەشاندنەوە. ئەو پرۆسە گەورەیەی ڕەخنەگرتن کە بوو بەخاوەنی مۆرکێکی فەلسەفییانەو لەمیانەیدا سەرلەنوێ خۆرئاوا هەوڵیدا بەچاوێکی ترو جیاوازو لەگۆشەنیگایەکی جیاوازەوە تەماشای ئەو دەسکەوتە فیکرییانە بکات کە بەمولکی خۆی دەزانی.

هەڵوەشاندنەوە deconstruction بەگرنگترین بزاڤی هزری دوای بونیادگەری دادەنرێت لەنێو ڕەخنەی ئەدەبیدا، جگە لەوەی تا ئێستاش وتووێژی زۆری لەبارەیەوە دەکرێت، سەرەڕای ئەوەی دریدا لەڕۆژی (٢٠٠٤/١٠/٩) لەپاریس کۆچی دواییکردووە، بەڵام هێشتا نووسین و تێزەکانی قسەی زۆریان ماوە لەسەریان بکرێت و بەشێوەیەکی باشتر بخوێنرێنەوە. دیارە ئەو شوێنگە بەرزو باڵایەی هەڵوەشاندنەوە هەیەتی لەنێو ڕێبازو میتۆدە هزری و فەلسەفییەکاندا، پاڵنەری سەرکی بووە تاوەکو توێژینەوەی لەبارەیەوە بکرێت و هەوڵبدرێت چەمکەکانی بناسێنرێت.

ئەو کۆمەڵە دیدارو وتووێژانەی لێرە لەنێو ئەو کتێبەدا کۆ کراونەتەوەو خراونەتە بەردەست، گرنگی خۆیان هەیە بۆ تێگەیشتن لەستراتیژییەتی

هەڵوەشاندنەوەی جاك دریدا، چونکە وتووێژو دیدار وەکو نووسین نییە نووسەر بەئارەزووی خۆی بنووسێت و چەمك بخاتە ڕوو. لەنێو وتووێژدا بەردەوام لایەنێکی تر ئامادەیە کە ئەو کەسەیە دیدارەکە بەڕێوە دەبات، بۆیە ساناتر لەکاتی قسەکرندا جەخت بکرێتە سەر هەندێك چەمك و زاراوەو داوای وردەکاری زیاتر بکرێت.

لێرەدا ئێمە لەبەردەم هەوڵێکداین بۆ ناچارکردنی جاك دریدا تاوەکو بێت لەمیانەی وتووێژدا ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوەمان بۆ شیبکاتەوەو پۆرسیارەکانی خۆمانی ئاڕاستە بکەین، ئەو پرسیارانەی بەردەوام لەهەموو جیهاندا ئاڕاستە دەکران. ئەوەی لێرەدا دەیبینین چونە نێو دیالۆگە لەگەڵ دریدا، لەمیانەی ئەویشدا چوونە نێو وتووێژە لەگەڵ سەرتاپای هزری میتافیزیکی خۆرئاوایی وەکو ئەوەی بەدرێژایی مێژوو خراوەتە ڕوو.

ڕەخنەکانی جاك دریدا لەنێو ئەو وتووێژانەو کتێبەکانی تریشیدا، هەر تەنیا گلەیی و ڕەخنەیەکی سەرپێی نییە، بەڵکو ڕەخنەیەکی ڕیشەییەو قسە لەبارەی تەڵەزگەکانی هزری خۆرئاوایی دەکات وەکو ئەوەی لەسەر دەستی گەورە فەلسەفەکارانی خۆرئاوا خراوەتە ڕوو و نمایشکراوە. بێگومان دەبێت ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین کە خوێندنەوەی ئەو وتووێژانە هەر چەندە بۆ خوێنەری کورد بەسوود بێت، بەڵام هەرگیز جێگای خوێندنەوەی کتێب و نووسینەکانی دریدا خۆی ناگرێتەوە، بۆیە ئەوەی لێرەدا خراوەتە ڕوو، هەوڵێکی بچووکە بۆ ناساندنی هەڵوەشاندنەوە لەمیانەی بۆچوونەکانی جاك دریدا خۆیەوە.

ئەو کتێبەی کە ئێستاش لەبەردەستدایە، بەشێکە لەپرۆژەیەکی گەورەو قووڵ کە هێشتا کتێبەکانی تری تەواو نەبووەو لێکۆڵینەوەی تایبەتن بە (کۆتایی فەلسەفە لەهێگلەوە بۆ دریدا) و (میتافیزیکای جیاوازی لەهێگلەوە بۆ دریدا) و (هەڵوەشاندنەوەی میتافیزیکا لەهایدگەرەوە بۆ

دریدا) کە هەمووی نووسین و لێکۆڵینەوەی خۆمەو هێشتا پێویستیان بەکاری زۆرە، ئەگەرچی چەند بەشێکی کتێبی دووەم لەمێژە تەواو بوون. هەروەها جگە لەو نووسینانەش، دوو کتێبی تری دریدام کردۆتە کوردی کە بریتین لە(نووسین و جیاوازی)، (دەرمانخانەی ئەفلاتون) بەهیوای ئەوەی بتوانم لەماوەی ئەو دوو ساڵەی داهاتوودا بەچاپیان بگەیەنم. هەموو ئەو کتێبانەش بێگومان تەواوکەری کتێبە وەرگێڕدراوو نووسین و لێکۆڵینەوەکانی ترمە لەبارەی جاك دریداو هەڵوەشاندنەوە کە سەرەتا بە وەرگێڕانی کتێبی (هەڵوەشاندنەوەگەرایی، پییر ڤی زیما) دەستم پێکردوو لەساڵی (٢٠٠٤) لەلایەن دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین بڵاوکرایەوە، ئینجا دواتریش کتێبی (جاك دریداو هەڵوەشاندنەوە) کە لێکۆڵینەوەیەکە لەبارەی ئەو پرسەو هەر ئەمسالّ لەلایەن خانەی چاپ و بڵاوکردنەوەی سلێمانی سەر بەوەزارەتی ڕۆشنبیری بڵاوکراوەتەوە.

هەموو ئەو کتێبانە بەشێکن لەو پرۆژەیەی کە بۆ هەڵوەشاندنەوەی گوتاری باڵادەستی و موعجیزەو ئەسڵی فەلسەفەی خۆرئاوایی کە بەمیراتگری شەرعی و ڕاستەقینەی فەلسەفەی یۆنانی دەناسرێت دادەنرێت و زنجیرەیەکی بەردەوامەو لەیەکتر دابڕاو نین. بۆیە پێم وایە بەسوود وەرگرتن لەستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوەی جاك دریدا دەکرێت بونیادی میتافیزیکای ئامادەگی خۆرئاوا هەڵبوەشێنرێتەوەو گوتارێك بەرهەم بێت دوور لەسێنتەرو پەراوێز، باڵادەستی و کۆیلایەتی.

ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل

هەولێر ٢٠١٠/١١/٥

بەشی یەکەم

ژیان و بەرهەمەکانی جاك دریدا

جاك دریدا بەڕەگەز فەڕەنسییەو لەخێزانێکی جوولەکە لەساڵی (١٩٣٠) لەشاری (بیار)ی جەزائیری لەدایکبووەو ماوەی منداڵی و لاوێتی لەو وڵاتەدا بەسەر بردووەو بۆ یەکەمجار لەسەر خاکی جەزائیردا هەستی بەخۆی کردووەو وشیارییەکەی سەری هەڵداوەو هاتۆتە بوون، سەرەڕای نا ئامادەگی ڕەچەڵەکە جەزائیرییەکەی کە ئەو بەردەوام وەکو فەلسەفەکارێکی فەڕەنسی دەرکەوتووە، بەڵام هەر پێی وابووە جەزائیر بەشێکی گرنگ لەناسنامەی کۆمەڵایەتی و فەرهەنگی ئەو پێکدێنێت، چونکە شوێنی لەدایکبوونی بووە.

دوای بەدەستهێنانی بڕوانامەی سەرەتایی لەشاری بیار، چۆتە قوتابخانەیەکی ناوەندی و هەر لەو شارەدا ئەویشی تەواو کردووە لەنێو بارودۆخی ئەو کاتی جەنگی دووەمی جیهانیدا فێری زۆر شت بوو، چونکە ئەو کاتەش هێشتا جەزائیر وەکو کۆلۆنیالییەکی فەڕەنسی بە بەشێك لەفەڕەنسا دادەنرا.

لەساڵی(١٩٤٨)دا بڕوانامەی بەکالۆریا بەدەست دێنێت، دوای ئەوەی بەهۆی تەمبەڵی و نەخوێندن و سەرکێشی گەنجێتی ساڵێك لەقوتابخانە دەرکراو، لەساڵی یەکەمی بەکالۆریاشدا سەرکەتوو نەبوو. لەو کاتانەشدا وەکو هەر گەنجێکی تر زۆرتر خولیای شیعرو ئەدەبیات بووەو هەندێك بەرهەمی شیعری لەنێو لاپەڕەی گۆڤارو ڕۆژنامەکانی مەغریبی عەرەبیدا بەزمانی فەڕەنسی بڵاو کردۆتەوە.

ئەو لەکاتێکدا کە خۆی بۆ پێشبرکێی قوتابخانەی باڵا ئامادە دەکرد تاوەکو درێژە بەخوێندن بدات، هاتە سەر کتێبە هزرییەکانی ئەو کاتەی دونیاو، کامۆو ڤالێری و ئەندرێ جیدو نیچەو ڕۆسۆی دەخوێندەوە، دواتریش کاتێك بەقوولی ڕۆچووە نێو خوێندنەوەی فەلسەفە، بایەخێکی تایبەتی بەخوێندنەوەی کیرکیگاردا.

دریـدا بـۆ تـەواوکردنی خوێنـدن لـەپاریس، لەسـاڵی (١٩٤٩) جـەزائیر جێدەهێڵێت و لەقوتابخانـەی بـاڵای لـویس لۆگرانـد خوێنـدنی ئـەکادیمی تـەواو دەکـات، هـەر لەوێـشدا ئاشـنایەتی لەگـەڵ پـییر بۆردیـۆو مۆنـۆری و زۆرێـك لەڕۆشنبیرانی ئەو کاتی فەڕەنسا پەیـدا دەکـات و باشـتر دێتـە نێـو کولتـووری ڕۆشنبیری فەڕەنسییەوە.

دریـدا لەسـاڵی (١٩٥٣) بڕوانامـەی لیسانـسی ئـەدەب و لیسانـسی فەلـسەفە لەزانکۆی سۆربۆن بەدەسـت دێنێـت، بڕوانامەیـەکی تـریش لـە ئـەتنۆلۆژیا بەدەسـت دێنێت، ئەوە جگـە لـەدبلۆمی خوێنـدنی بـاڵا کـە توێژینەوەکـەی لـەبارەی کێـشەی پێشڤەچوونی فەلسەفەیە لەلای هۆسرڵ و دوای دەرچوونی سـەرقاڵی گوتنـەوەی وانـەی فەلسەفە دەبێت.

دوای تەواوکردنی خوێندنی باڵا، ئاشنایەتی لەگـەڵ ئەلتۆسـێر پەیـدا دەکـات کـە ئەویش هەر لەجەزائیر لەدایکبووەو دەبێتە ئەندامی کۆمەڵەیـەکی تووندڕەوی چـەپی گەنجانە بەناوی تێل کێل و دەبێتە هاوڕێی پۆل ڕیکۆر.

لەساڵی (١٩٥٦)دا بەشداری پێشبڕکێی ئەگریگاسـیۆن دەکـات لەفەڕەنـساو پێـشبڕکێیەکە دەباتـەوەو یارمەتییـەکی مـاددی لەلایـەن زانکـۆی هارڤـاردی ئەمریکی پێـدەدرێت بـۆ ئـەوەی بتوانێـت درێـژە بەخوێنـدنی ئـەکادیمی بـدات لەئەمریکا، هەر ئەو ساڵەش خاتوو مارگرێـت ئـۆکتێر وەکـو هاوسـەری ژیـانی دەستنیشان دەکات.

لـەنێوانی سـاڵانی (١٩٥٧ ـــ ١٩٥٩)دا جـارێکی تـر دەگەڕێتـەوە بـۆ جەزائیر، بەڵام ئەوجارەیان بـەجلی سـەربازییەوە تـاوەکو خزمـەتی سـەربازی لەوێـدا تـەواو بکـات، بـەهۆی بڕوانامەکەشـییەوە وەکـو سـەربازێك وانـەی ئینگلیزی و فەڕەنـسی لەهەنـدێك قوتابخانـەی جەزائیریـدا گوتوەتـەوەو ئـەو جارەیـان زۆرتـر لـەواقیعی جـەزائیری نزیـك دەکەوێتـەوەو لـەو سیاسـتە

کۆلۆنیالییەی فەڕەنسا تێـدەگات کـە لەجـەزائیردا پێـڕەو دەکرێـت، ئـەوەش کاریگەری زۆری دەبێت لەسـەری، بۆیـە دواتـر لـەپاڵ کۆمـەڵێك ڕۆشـنبیری فەڕەنـسی داوا لەحکومەتەکـەیان دەکـەن دەسـت لەجـەزائیر هـەڵبگرێت و پاڵپشتی لەسەربەخۆیی جەزائیر دەکات.

دریـدا لەسـاڵی (١٩٥٩)دا کاتێـك تەمـەنی دەگاتـە (٢٩) سـاڵ دوای تەواوکردنی خزمـەتی سـەربازی لەجـەزائیر، دەگەڕێتـەوە بـۆ فەڕەنـساو دەسـت بەخوێندن دەکاتـەوەو لەسـاڵی (١٩٦٢) خـەڵاتی جـان کـافیٚ بەدەسـت دێنێـت بەلێکۆڵینەوەیەك لەبارەی بنەچەی ئەندازە لەلای هۆسرڵ کە دواتر وەکـو کتێـب بڵاوی دەکاتەوە.

لەساڵی (١٩٦٧) بڕوانامەی دکتۆرای ئەلقەی سێیەم لەفەلسەفە بەدەست دێنێت و لەو ڕۆژە بەدواوە جیٚ پەنجەی خۆی دەخاتە سەر ڕەوت و بیرکردنەوەو ژیانی کۆمەڵگای فەڕەنسی شەیدا بەمۆدێلی هزرو فەلسەفەی نویٚ.(١) لەگەڵ ئەوەشدا دووچاری ناکۆکی و دژایەتی زۆر دەبێتەوە لەنێوەندی ئەکادیمی و زانکۆییدا، بۆیە ڕوو دەکاتە ئـەمریکاو لەوێدا بۆچوون و تێزەکانی خۆی بڵاودەکاتەوەو سەرنجی کۆمەڵگای ئەمریکی بۆ خـۆی ڕادەکێشێت.

جاك دریـدا کتێبـی زۆری نووسـیوەو وانـەی زۆریـشی لـەزانکۆکانی ئـەوروپاو ئەمریکا پێشکەشکردووەو پلەو پایەی مەعنەوی زۆریشی پێدراوەو (١٣) جـاریش دکتۆرای فەخری پێدراوە لەلایەن زانکۆکانی جیهانەوەو یەکێك بووە لەو کەسـانەی ڕۆڵی سەرەکی هەبووە لەبـەڕێوەبردنی توێژینـەوەکانی نێـو پـەیمانگای فەلـسەفەو زانستە کۆمەڵایەتییەکانی پاریس لەساڵی (١٩٨٧)دا. هەروەها چەندین مـەدالیای خەڵاتی شانازی پێدراوە بەناوی سوارچاك و سێرجێنت و ڕابەر لـەنێو بـواری هـزرو ئەدەب و هونەردا.

دریدا یەکەم کتێبـی خـۆی لـەژێر نـاوی (بنەچـەی ئەنـدازە) لەسـاڵی (١٩٦٢)دا بڵاوکردۆتـەوەو نزیکـەی (١٧٠) لاپەڕەیـەو تایبەتـە بەبنەچـەی ئەنـدازە لـەلای

فەلسەفەکاری ئەڵمانی ئەدمۆند هۆسرڵ و لەپێشبرکێیەکی فەلسەفیدا لەفەڕەنسا پلەی یەکەمی بەدەستهێناوە.(٢)

لەساڵی (١٩٦٣) دریدا لێکۆڵینەوەیەکی بەناوی (هێزو دەلالەت) بڵاوکردەوە، ئەو لێکۆڵینەوەیە تایبەت بوو بەڕەخنەگرتن لەو بونیادگەرییەی کە جاك ڕۆسێ بانگەشەی بۆ دەکرد، دواتر وەکو بەشێك لەکتێبی (نووسین و جیاوازی) بڵاوکرایەوە.

لەهەمان ساڵدا دریدا لەکۆنگرەیەکی فەلسەفیدا لێکۆڵینەوەیەکی خوێندەوە بەناوی (کۆجیتۆو میتۆدی شێتی) دواتریش لەگۆڤاری کرنۆلۆژیای میتافیزیکی و ئەخلاقی ژمارە (٣) دا ئەو توێژینەوەیەی بڵاوکردەوە.

لەساڵی (١٩٦٦) جاك دریدا لێکۆڵینەوە هەرە ناودارەکەی خۆی بڵاوکردەوە کە بەناوی (بونیاد، هێما، وازیکردن لەنێو گوتاری زانستە مرۆڤایەتییەکان) بوو، ئەوەش لەنێو کۆنگرەیەکی فەلسەفی کە زانکۆی جۆن هۆپکنزی ئەمریکی سازی کردبوو و تایبەت بوو بەزمانی ڕەخنەو زانستە مرۆڤایەتییەکان، بەتایبەتیش ڕەخنەگرتن لەو بونیادگەرییەی کلۆد لیڤی شتراوس بانگەشەی بۆ دەکردو دواتریش وەکو بەشێك لەنێو کتێبی (نووسین و جیاوای)دا بڵاوکرایەوە.(٣)

لەساڵی (١٩٦٧) جاك دریدا بەهێزێکی زۆرەوە هاتە سەر گۆڕەپانی هزری فەڕەنسی و ئەورووپی و ئەمریکی و بەیەکجار سێ کتێبی بڵاو کردەوە، یەکەمیان یەکێکە لەکتێبە هەرە بەناوبانگەکانی و بەڕایەڵی سەرەکی ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوە دادەنرێت کە بەناوی (گراماتۆلۆژیا)یە، کتێبی دووەمیان بەناوی (نووسین و جیاوازی) بوو کە تاوەکو ئێستاش یەکێکە لەکتێبە گرنگەکانی ئەو سەردەمەو بەبێ تێگەیشتن لەو کتێبە ناکرێت لەدریداو ستراتیژییەتی هەڵوەشاندنەوەکەی تێبگەین، کتێبی سێیەمیان بەناوی (دەنگ و دیاردە)بوو.(٤)

لەساڵی (١٩٧٢) کتێبی (هەڵوێست)ی بڵاوکردەوە کە بریتی بوو لەڕەخنەیەکی تووند لەسیمیۆلۆژیاو ئەوەی تێدا ڕاگەیان کە سیمیۆلۆژیا ڕۆڵی خۆی لەدەستداوەو چیتر ناتوانێت ئەو ڕۆڵە بگێڕێت کە سۆسێر پێیدا بوو، بۆیە لەوە بەدواوە گراماتۆلۆژیا ڕۆڵی سیمۆلۆژیا دەگێڕێت، ئەو بۆچوونەی خۆیشی لەمیانەی دیالۆگێکی وەهمیدا لەگەڵ خاتوو جولیا کریستیڤادا خستە ڕوو دواتریش لەنێو کتێبی (شوێنگەکان)دا بڵاوی کردەوە کە بریتی بوو لەکۆمەڵێك دیداری فەلسەفی.(٥)

هەر لەهەمان ساڵدا، جاك دریدا کتێبی (پەراوێزەکانی فەلسەفە)ی بڵاوکردەوە، لەو کتێبەشدا ڕەخنە لەچەمکە زمانەوانییەکانی هەریەك لەڕۆسۆو کۆندیاك و سۆسێر دەگرێت و ستراتیژییەتێکی تازەی ڕەخنەی زمانەوانی ڕادەگەیەنێت. ئەو کتێبە لەیازدە وتار پێکدێت لەنێویاندا وتارێکی نیمچە درێژ هەیە لەژێر ناوی (میتۆلۆژیای سپی) کە لەبنەڕەتدا لەساڵی(١٩٧١)دا نووسراوەو تێیدا قسە لەبارەی شوێنگەخوازی دەکات لەنێو گوتاری فەلسەفیدا.(٦)

هەر لەو ساڵەشدا، جاك دریدا کتێبێکی تری بڵاوکردەوە لەژێر ناوی (بڵاوبوونەوە) کە سێ وتار لەخۆ دەگرێت و هەر وتارێك لەسەد لاپەڕە زیاترەو زۆرتر ڕۆچووەتە نێو زمانەوانی و ئەدەب. هەر لەهەمان ساڵیشدا کتێبی (دەرمانخانەی ئەفلاتون)ی نووسی کە بەیەکێك لەشاکارە فەلسەفییەکانی جاك دریدا دادەنرێت و تایبەتە بەڕۆچوونە نێو ئەسڵی نووسین و ئاخافتن و لەمیانەی خستنە ڕووی بۆچوونی ئەفلاتونییانەوە دەچێتەوە نێو میتۆلۆژیای میسری فیرعەونی.(٧)

لەساڵی (١٩٧٤)دا جاك دریدا کتێبی (زەنگەکان)ی بڵاوکردەوە، لەو کتێبەشدا کار لەسەر چەمکی خێزان دەکات لەلای هێگل، ئەوە لەپاڵ کارکردنی لەسەر کارەکانی جان جینێ. هەر لەهەمان ساڵدا کتێبی (مالارمێ)ی بڵاوکردەوە. لەساڵی

(١٩٧٥)یشدا لێکۆڵینەوەیەکی بەناوی (ناوبژیوان و حەقیقەت) بڵاودەکاتەوەو تێیدا ڕەخنە لەبونیادگەری جاك لاکان دەگرێت.(٨)

لەساڵی (١٩٨٠) کتێبی (کارت پۆستاڵ لەسوقراتەوە بۆ فرۆید) بڵاودەکاتەوە.(٩) لەساڵی (١٩٨٣)شدا کتێبی (بەیادی بۆل دی مان) بەچاپ دەگەیەنێت، ئەو کتێبەش پڕە لەیادگەرییەکانی لەگەڵ بۆل دی مانی گەورە هزرڤانی هەڵوەشاندنەوەگەرایی ئەمریکی کە ئەو کاتە ماوەیەك بوو کۆچی دوایی کردبوو.(١٠)

لەساڵی (١٩٨٨)دا کتێبی (ئۆلیس گرامافۆن)ی نووسیوەو لەساڵی (١٩٩٥) یشدا لەنێو کۆنگرەیەکی فەلسەفی تایبەت بەهزرو فەلسەفەی مارکسیزم دوای ڕووخانی بلۆکی سۆسیالیست بۆ ماوەی دوو ڕۆژ لەسەر یەك لەزانکۆی کالیفۆرنیای ئەمریکی لێکۆڵینەوەی (تارماییەکانی مارکس)ی پێشکەشکرد، لەهەمان ساڵیشدا لەشێوەی کتێبێکی گەورەدا بڵاویکردەوە.(١١)

لەو کتێبەدا جاك دریدا پێمان دەڵێت بەبێ خوێندنەوەی مارکس هیچ ئایندەیەك لەبەردەم کۆمەڵگای مرۆڤایەتیدا نییەو (١٠) ڕەخنەی گەورە ئاڕاستەی ڕەوتی جیهانگیری دەکات و ناوی دەنێت کارەساتەکانی سیستەمی نوێی جیهان و قسە لەبارەی شێوازی نوێی بێکاری و بەلاوەنانی ئەو هاوڵاتیانەی شوێن و جێگایان نییە لەپڕۆسەی بەشداری سیاسی و فروانبوونی ململانێی ئابووری و کۆنترۆڵ نەکردنی بازاڕی ئازادو زۆربوونی ڕێژەی قەرزی وڵاتە هەژارەکان و بێ توانایی ئەو وڵاتانە لەدانەوەیان و فراوانبوونی بازاڕی چەکی جیهانی و ململانێی ئەتۆمی و ململانێیە نێو خۆییەکانی وڵاتان لەبارەی ناسنامەو ڕەگەزو ڕەنگەوەو سەرهەڵدانی ئیمپڕاتۆرییەتی مافیای بڵاوبوونەوەی ماددە هۆشبەرەکان و ڕاڤەکردنە تازەکانی چۆنییەتی جێبەجێکردنی یاسا نێو دەوڵەتییەکان.

دریدا لەئاست مەسەلەی یادەوەری و ئینتیما کێشەی زۆری هەبوو، ئەو کێشانەی خۆیشی نەشاردۆتەوە، چونکە ئەو لەیەك کاتدا جەزائیری و

فەڕەنسی بووە، جەزائیرییەك فێری زمانی جەزائیری نەبووە، لەبەرئەوەی سیاسەتی کۆلۆنیالیزمی فەڕەنسی هەموو قوتابخانەکانی جەزائیری بەفەڕەنسی کردبوو. بۆیە کاتێك شاکر نوری نووسەری عەرەبی بەڕەگەز کورد پرسیاری لێ دەکات ئایا ئەو لەئاست ئینتیما بۆ فەڕەنسا هەست بەچی دەکات، جاك دریدا بەو شێوەیە وەڵامی دەداتەوە:" بەردەوام وا هەست دەکەم لەئاست کولتووری فەڕەنسیدا پەراوێزم، هەست دەکەم من لەیەك کاتدا لەناو ئەو کولتوورەدام و، لەدەرەوەی ئەو کولتوورەشم، لەبەرئەوەی لەوڵاتێکی بێگانەدا ژیاوم، دواتریش لەتەمەنێکی درەنگتردا هاتووم بۆ ئەوەی لەفەڕەنسا بژیم. بەلای منەوە، کولتووری فەڕەنسی نموونەیەکی سەپێنراوە لەلایەن قوتابخانەوە، لەو حاڵەتەشدا خودی کولتووری فەڕەنسیش تاڕادەیەك وەکو کولتوورێکی بێگانە دەمێنێتەوە، واتا لەیەك کاتدا خۆشەویستەو خۆشەویستیش نییە".(١٢)

دریدا لەکاتێکی زوودا لەجەزائیر تێگەیشت ئەو ناتوانێت خاوەنداریتی ناسنامەیەکی هێمن بەخش بێت و یادەوەری بۆ دروستبکات، چونکە ئەو تاوەکو نەچووە فەڕەنسا ڕەگەزنامەی فەڕەنسی پێنەدرا، بۆیە دەڵێت:" من یەهودییەکی نا یەهودیم، جەزائیرییەکی نا جەزائیری، یەهودییەکی جەزائیریم، من لەکۆتاییدا فەڕەنسیم".

ئەوەی لەنێو ئەو کولتووره فەڕەنسییەدا زۆرتر سەرنجی جاك دریدا ڕادەکێشێت، ئەوەیە کە ئەو سەرەتا نەیتوانیوە جێگای خۆی لەنێو ئەو کولتوورو کۆمەڵگایەدا بکاتەوە، چونکە محەمەد بنیسی نووسەری مەغریبی و هاوڕێی جاك دریدا دەگێڕێتەوە کە دریدا چەندجارێك لەلای ئەو سەرسوڕمانی خۆی لەو ڕەوشە کولتوورییەی فەڕەنسا پیشانداوەو دەڵێت:" پێی گوتم کە نامۆیە بەفەڕەنساو کاتێکی زۆری ژیانی لەدەرەوەی فەڕەنسا بەسەر بردووە. ئەو کاتەی لەفەڕەنسا بووەو لەوێدا دەینووسی و کتێبی

بلاودەکردەوە، کەچی فەڕەنسییەکان دانیان پێدا نەدەهێناو گوێیان بەنووسین و کتێبەکانی نەدەدا، بگرە لەوەش زیاتر ئیهمالیان دەکرد. ئەوە ئەمریکییەکانن منیان دۆزییەوەو دواتریش ئەڵمانییەکان بوون، ئەو کاتە گەڕامەوە فەڕەنسا کە لەئەمریکاو ئەڵمانیا ناسراو بووم و کارەکانم قسەیان لەبارەوە دەکرا".(١٣)

جاك دریدا یەکێك بوو لەوفەلسەفەکارانەی پرسی ژیانی تازەی ڕاڤە دەکردو بەرگری لەمافی گەلانی بەشخوراو دەکردو بەردەوام لەدژی کۆلۆنیالیزمدا بووە، بۆیە زۆرجار لەنێو ئاپۆرای عەرەب و فەلەستینییەکاندا دەبینراو بەرگری لەمەسەلەی فەلەستینی و دامەزراندنی دەوڵەتێکی فەلەستینی سەربەخۆی دوور لەدەسەڵاتی ئیسرائیلی دەکرد، بۆیە ئەو یەهودییەکی توونڕەو نەبووەو لەدوای (١١) ی سێپتەمبەریشدا بەردەوام داوای دیالۆگی شارستانی نێوان هزرو فەلسەفەو ئایینەکانی دەکرد.

ئەو بەتوونـدی بەرگری لەنیلسۆن ماندیلاو لێژنەی ئاشتەوایی و ئاشتی باشووری ئەفریقیای دەکرد، هەروەها بەرگری لەمافی ئەو کرێکارە عەرەبانە کردووە کە لەفەڕەنسا لەنێو ژیانێکی سەخت و دژواردا دەژیان و مافی ئیقامەو ژیانیان پێنەدرابوو. هەروەها لەدەسپێشخەرییەکی گەورەی خۆیدا هەڵسا بەدامەزراندنی پەرلەمانی نێو دەوڵەتی نووسەران بۆ بەرگریکردن لەئازادی ڕادەربڕین و نووسین.

جاك دریدا لەڕۆژی شەممەی (٢٠٠٤/١٠/٩) دوای ململانێیەکی زۆری چەندین ساڵە لەگەڵ نەخۆشیدا لەیەکێك لەنەخۆشخانەکانی پاریس لەتەمەنی (٧٤) ساڵیدا کۆچی دواییکردو لەدوای خۆیدا نزیکەی (٨١) کتێب و نامیلکەی جێهێشتووە.

پەراوێزو سەرچاوەکانی بەشی یەکەم

١) دریدا، فەلسەفەکاری هەڵوەشاندنەوەگەرایی، ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، برایەتی ئەدەب و هونەر، ژمارە (١٨١).

٢) البنیویه وما بعدها، جون ستروك، ترجمە: محمد عصفور، الكويت، ١٩٩٦، ص٢١٠.

٣) النقد الكراماتلوجی للعمليات اليمولوجيه، علی بدر، مجله الاقلام، عدد (٥ ــ ٦)، ص٥١.

٤) البنیویه وما بعدها، جون ستروك، ترجمە: محمد عصفور، الكويت، ١٩٩٦، ص٢١٢.

٥) المواقع، حوارات مع جاك دريدا، ترجمه: فريد الزاهی، المغرب، ١٩٩٢، ص٢١.

٦) نيتشه فرويد ليفيناس، حول اخلاقيات التفكيك، كريستوفر نوريس، ترجمە: حسام نايل، مجله نزوی، عدد (٢٦).

٧) صيدليه افلاگون، جاك دريدا، ترجمه: كاڤم جهاد، تونس، ١٩٨٨، ص٢١.

٨) البنیویه وما بعدها، جون ستروك، ترجمە: محمد عصفور، الكويت، ١٩٩٦، ص٢١٤.

٩) النقد الكراماتلوجی للعمليات اليمولوجيه، علی بدر، مجله الاقلام، عدد

(٥ ــ ٦)، ص٥١.

١٠) ئیپۆکی پاش بنەماخوازی لەمیانەی خستنەڕووی بیری جاك دریدا، ئازاد حەمە، ڕامان ژمارە (٥٢).

١١) اگیاف ماركس، جاك دریدا، ترجمە: د. منژر عیاشی، سوریە، ١٩٩٦، ص١١.

١٢) جاك دریدا، ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، گۆڤاری پێشکەوتن، ژمارە (٧٤) ل١٢.

١٣) لقاوات مع جاك دریدا، محمد بنیس، من الانترنت.

بەشی دووەم

نامە بۆ هاوڕێیەکی ژاپۆنی

لەبارەی زاراوەو چەمکی هەڵوەشاندنەوە

ئازیزم پرۆفیسۆر ئۆزتسۆ

کاتێك یەکترمان بینی، بەڵێنم پێدای هەندێك تێڕامانی سەرەتایی خۆمت بۆ بنووسم لەبارەی وشەی هەڵوەشاندنەوە ـــ deconstruction. مەسەلەکە بەگشتی پەیوەستبوو بەهەندێك تێبینی سەرەتایی لەبارەی ئەگەری وەرگێڕانی ئەو زاراوەیە بۆسەر زمانی ژاپۆنی و، هەوڵدان بەلایەنی کەم بۆ پێشکەشکردنی دەستنیشانکردنێکی نێگەتیڤانە بۆ ئەو دەلالەت و مانایانەی کە هاوشانی ئەو زاراوەیەن و پێویستە ئەوەندەی بکرێت خۆیان لێ بەدوور بگیرێت.

کەواتە پرسیارەکەمان بەو شێوەیە دەبێت:" هەڵوەشاندنەوە چ شتێك نییە؟"، یا بەمانایەکی تر:" دەبێت چی نەبێت؟". من لێرەدا جەخت دەکەمە سەر ئەو دوو گوزارشتە:" ئەگەر بکرێت" و "نابێت"، چونکە ئێمە ئەگەر بمانەوێت سەرەتا لەسەر ئاستەنگ و زەحمەتییەکانی بەردەم وەرگێڕان بووەستین ـــ پرسیاری هەڵوەشاندنەوەش لەوسەر تا ئەوسەر پرسیاری وەرگێڕانە، پرسیاری زمانی چەمکەکان و ناوەڕۆکی چەمکگەرایی ئەو میتافیزیکایەیە کە ناونراوە خۆرئاوایی ـــ ئەوە ڕەنگە وا پێویست بکات بەبڕواهێنان دەست پێنەکەین بەوەی ـــ ئەوەش دەبێتە شتێکی زۆر ساکارانە ـــ کە زاراوەی هەڵوەشاندنەوە لەنێو زمانی فەڕەنسیدا دەلالەتێکی زۆر ڕوون و ئاشکراو بێ کێشەی هەیە.

لەنێو زمانی مندا پێشتر کێشەیەکی گەورەو ئاڵۆزی وەرگێڕان هەیە، لەوەی کە ئێمە مەبەستمانە لێرەو لەوێ لەمیانەی ئەو وشەیەداو ـــ مەبەستی زاراوەی هەڵوەشاندنەوەیە ـــ لەمیانەی بەکارهێنانی ئەو وشەیە خۆی و سەرچاوەی

سەرهەڵدانیدا. دیارە شتەکان لەنێو زمانی فەڕەنسیدا لەسیاقێکەوە بۆ سیاقێکی تر دەگۆڕێن، هەر خودی خۆیان دەگۆڕێن. بگرە لەوەش زیاتر، ئەو وشەیە خۆی ئێستا لەنێو نێوەندی ئەڵمانی و ئینگلیزی و بەتایبەتیش ئەمریکیدا پەیوەستبووە بەکۆمەڵێك دەلالەتی هاوشان و سروش و بەهای سۆزدارییانەی زۆر جیاواز. شیکردنەوەی ئەو بەهایانە زۆر بەسوود دەبێت و ڕەنگە حەقی کارێکی تری تەواوو جیاوازیشی هەبێت.

من کاتێك ئەو زاراوەیەم هەڵبژارد، یا بابلێین کاتێك ئەو زاراوەیە خۆی بەسەرمندا سەپاند ـــ پێم وابێت ئەو کاتە بوو کە خەریکی نووسینی کتێبی (لەبارەی گراماتۆلۆژیا De la grammatologie) بووم ـــ هەرگیز پێشبینی ئەوەم نەدەکرد ڕۆژێك دێت بەو شێوە سێنتەرییە دانی پێدابنرێت لەبارەی گوتارەوە کە ئەو کات من بایەخم پێدەدا. ئەو کات من لەنێو کۆمەڵێك شتدا سەرقاڵی ئەوە بووم کە بزانم چۆن هەردوو زاراوەی تایبەتی هایدگەری ـــ Destruction و Abbou ـــ بۆ نێو وتاری تایبەتی خۆم وەربگێڕم.

هەردوو زاراوە لەنێو ئەو سیاقەدا دەلالەتی کردەکیان دەبەخشی کە بەسەر بونیاد، یا تەلارسازی تەقلیدی چەمکە دامەزرێنەرەکانی ئەنتۆلۆژیا، یا میتافیزیکای خۆرئاوایی پراکتیك دەکرا. بەڵام Destruction لەنێو زمانی فەڕەنسیدا بەشێوەیەکی زۆر ڕوون و ئاشکرا دەلالەت بوو لەڕووخاندن وەکو کورتکردنەوەو لەناوبردنێکی نێگەتیڤانە کە ڕەنگە نزیکتر بووبێت لەزاراوەی demolition ـــ ڕووخاندن لەلای نیچە، زیاتر لەو ڕاڤەکردنە هایدگەرییەو جۆرە خوێندنەوەیەی من پێشنیارم کردبوو، بۆیە بەلاوەم نا. بیرمە زۆر گەرام تاوەکو بزانم ئایا ئەو زاراوەیە Destruction ـــ هەڵوەشاندنەوە کە لەڕووکەشدا بەشێوەیەکی زۆر ڕیکەوت بەخەیاڵمدا هات، دەڵێم بۆ زانینی ئەوەی کە ئایا بەڕاستی لەڕەگوڕیشەدا زاراوەو وشەیەکی فەڕەنسییە؟! بۆیە هەڵسام بەنێو فەرهەنگەکاندا گەڕام و لەنێو فەرهەنگی لیترێ دۆزیەوە، بینیم لەلایەنی سێنتاکس و زمانەوانی و ڕەوانبێژیدا پەیوەستە

بەئامرازێکی میکانیکییانە. ئەو جۆرە ڕاڤەکردن و لێکنزیکییە لەئامێرو میکانیك خۆشحاڵی کردم و بینیم زۆر گونجاوو تەبا دێتەوە لەگەڵ ئەوەی بەلایەنی کەم من دەمویست ئاماژەی بۆ بکەم.

ڕێگام بدە با پێناسەی زاراوەکەت بۆ بگوازمەوە وەکو ئەوەی لەنێو ئەو فەرهەنگەدا هاتووە:" Deconstruction ـــ کردەی هەڵوەشاندنەوە، زاراوەیەکی سێنتاکسییە. بریتییە لەشێواندنی بونیادی وشەسازی گوزارشتێك. لومار Lemere:" لەبارەی چۆنییەتی فێربوونی زمانەکان" بەشی ١٧ لەوانەکانی فێربوونی زمانی لاتێنی Deconstruire: ١) هەڵوەشاندنەوەی شتێکی یەك پارچەیە بۆ سەر چەند پارچەیەك. هەڵوەشاندنەوەی پارچەکانی ئامێرێکە لەمیانەی گواستنەوەی بۆ شوێنێکی تردا. ٢) زاراوەیەکی سێنتاکسییە، بریتییە لەهەڵوەشاندنەوەی ڕستەو نیشاندانیان وەکو پەخشان لەمیانەی ئیلغاکردنەوەی کێش و سەروادا. ٣) se deconstruite: هەڵوەشاندنەوەو لێککردنەوە، بریتییە لەوەی شتێك بونیادی خۆی لەدەست بدات. "لێکۆڵینەوە تازەکانی زمانزانی پێمان دەڵێن گوایە زمانێك هەبووە لەیەکێك لەوڵاتەکانی خۆرهەڵات زۆر پێگەیشتوو بووە، ئینجا هەر لەخۆیەوە بەهۆی یاسای گۆڕانی سروشتی شیبۆتەوەو هەڵوەشاوەتەوە.

بێگومان پێویستە هەموو ئەوانە وەربگێڕدرێتە سەر زمانی ژاپۆنی، ئەوەش کێشەکە گەورەتر دەکات. پێویست ناکات ئەوەت پێبڵێم کە ئەگەر ئەو دەلالەتانەی لیترێ باسیان لێوە دەکات و لەلای من گرنگن بەهۆی پێوەندی تووندوتۆڵیان لەگەڵ ئەوەی کە من دەمەوێت بیڵێم. دیارە بۆ من ئەگەر بەشێوەیەکی مەجازییانە بدوێم، هەر تەنیا لەهەندێك ناوچەو نموونەدا گرنگبوون، نەوەکو هەموو ئەوەی کە من حەزم دەکردوو دەمخواست لەهەڵوەشاندنەوەدا.

ئەو داخوازییەی من تەنیا بەنموونەیەکی زمانەوانی ـــ سێنتاکسی کۆتایی نایەت، بگرە نموونەیەکی هێماگەراییانەش لەخۆی ناگرێت، ئەوە لەپاڵ نموونەی ئامێرگەراییدا. خودی ئەو نموونانە خۆیان دەبووایە بخرێنە ژێر باری بەقسەهێنانی هەڵوەشاندنەوەخوازانە. ڕاستە ئەو

ئوونانە دواتر بوونە هـۆی زۆر خـراپ تێگەیـشتن لـەبارەی زاراوەی هەڵوەشـاندنەوەو ئـەو چەمکەی کە هەندێك کەس پێی خۆشبوو بۆی چڕ بکاتەوەو تییدا کورتی بکاتەوە.

دەبێت ئەوەش بڵێم کە وشەکە خۆی پێشتر لەفەڕەنسا زۆر کەم بەکاردەهێنراو ناسراو نەبوو. بۆیە دەبووایـە سـەرلەنوێ بەشـێوەیەك لەشـێوەکان لێکبـدرێت و دروستبکریت. تەنانەت بەهای بەکارهێنانیشی دەستنیشانکراو بوو بەو گوتارەی ئەو کات ئەزموون دەکرا "لەبارەی گڕاماتۆلۆژیا"و لێرەوە دەستی پێکـرد. ئـەو بەهایەی بەکارهێنانە کە ئێـستا مـن دەمـەوێت دەستنیـشانی بکـەم، نـەوەکو مانایەکی بەراییانە کە بۆ هەڵهێنجراوێك دەگەڕێتـەوە کـە لـەدەرەوەی هـەموو ستراتیژییەتێکی سیاقیدایە.

لێرەدا مـن دوو وشـەی تـر لـەبارەی سـیاق context دەخەمـە ڕوو. ئـەو کاتـە بونیادگەری تەواو باڵادەستبوو، هەڵوەشاندنەوەش بەو ئاڕاستەیەدا دەڕۆیشت کە مادام زاراوەکە ئاماژە بەسەرنجڕاکێشانێکی دیاریکراو دەکات بۆ بونیادەکان structures کە زۆر بەسادەیی نە هـزرو نـە شـێوەو نەلێکـدراوو نەسـەمتە. بۆیـە هەڵوەشـاندنەوەش بزوتنەوەیەکی بونیادگەرییانە بوو، یا بەهەرحاڵ، بزوتنەوەیەك بوو دەیویـست ڕۆڵێکـی دیاریکراو ببینێت لەنێو ئیشکالییەتی بونیادگەریدا.

بـەڵام لەهـەمان کاتیـشدا بزوتنەوەیـەکی دژە بونیادگـەری بـوو، یـەکێك لەبنەماکانی سەرکەوتنیشی بۆ ئەو خاڵە ئاڵۆزە دەگەڕێتەوە. ئەو کاتە مەسـەلەکە پەیوەسـتبوو بەکردنـەوە، لێککردنـەوەی پاشماوەی بونیادەکـان، هـەموو جـۆرە بونیادێك: زمانـەوانی، لۆگۆسێنترالیـستی، فۆنۆسێنترالیـستی. مـادام ئـەو کاتـە بونیاد چوو بووە ژێر باری ئوونەی زمانەوانی، زمانزانی یا زمانەوەری کـە ناسـراو بـوو بەبونیادگـەری و بەسۆسـێری نـاودەبرا ـــ فردینانـد دو سۆسـێر زمـانزان و سیمیۆلۆژستێکی سویسری بوو.

لێـرەوە لەویلایەتـە یـەکگرتووەکانی ئـەمریکا جـۆرە ئاوێتـەو تێکـەڵاوبوونێك دروسـتبوو لـەنێوان بابـەتی هەڵوەشـاندنەوەو پۆسـت بونیادگەریـدا Post-

structuralisme. با ئەوەشت پێ بڵێم ئـەو زاراوەیـەی دوایـی لەفەڕەنـسا ناسـراو نەبوو، مەگـەر ئـەو کاتـە نـەبێت کـە لەئـەمریکاوە گەڕایـەوە بـۆ فەڕەنـسا. بـەڵام لێکردنەوەی بونیادەکان و هەڵوەشاندنەوەیان و داماڵینیـان لـەپاشماوەکان، ئـەو بزاڤـە بەمانایەك لەماناکان مێژوویی ترە لەبزاڤی بونیادگەری کـە خـۆی بینییـەوە لـەناکاو خراوەتە ژێر پرسیار، مادام هەموو ئەو ڕێوشوێنانە نێگەتیڤ نەبوون. لەبری ڕووخاندن دەبووایە لەوە تێبگەین کە چۆن دەکرێت کۆی گشتی شـتێك پێکبێـت و دروسـتبێت. واتا لەپێناو ئەوەدا، لەپێناو سـەرلەنوێ دروسـتکردنەوەدا. لەگـەڵ ئەوەشـدا، هێـشتا ڕوخساری نێگەتیڤی ئـەو بزاڤـە ئەسـتەمە بـسرێتەوە، بەتایبـەتیش کاتێـك لـەکاتی خوێندنەوەی سێنتاکسی وشەکەدا لەمیانە "de"، ئەگەرچی دەتوانێت دەلالـەت بێـت لەمانای هەڵکشانێکی ڕێژەییانە ـــ هەڵکشان لەدرەختی نەسەبی وشە ـــ زیاتر لەوەی کاری ڕووخاندن بێت.

بۆیە ئەو زاراوەیە، بەلایەنی کەم بەتەنیا پێم وابوو هـەرگیز بـەس نییـە ـــ بەڵام پێم بڵێ هیچ وشەیەك هەیە بەتەنیا بـەس بێـت؟ کاتێـك بـەردەوام لـەنێو گوتاردا گەمارۆ دەدرێت. ئینجا ڕوخساری نێگەتیڤانەی زاراوەی هەڵوەشاندنەوە بـەردەوام زەحمەتـە بـسرێتەوە، چـونکە مـن لـەکاتی مومارەسـەکردنی هەڵوەشاندنەوەدا پێویستبوو لەسەرم وەکو ئـەوەی لێـرە دەیکـەم، زۆرتـر وریـاو وشیارم و بەشێوەیەکی یەکجارەکیش هەموو چەمکەکانی کولتـووری فەلـسەفی بـەلاوە بنـێم، لەگـەڵ جەختکردنـەوەی بـەردەوامم لەسـەر ئـەوەی کـە دەبێـت لەمیانەی کردەی بەلاوەناندا بگەڕێمەوە سەریان. ئـەوکات زۆر بەپەلـە دەگـوترا گوایە ئەوەی من دەیکـەم جۆرێکـە لـەلاهوتی نێگەتیڤانـە: ئـەو قـسەیەش نـە ڕاستەو، نە هەڵەیە، منیش بانگەشەی ئەوە ناکەم گوایە ئامادەم بچمە نێو ئـەو وتوویژە، بۆیە لێرەدا بەلاوەی دەنێم و پێویست ناکات بچمە سەری.

بەهەرحاڵ، هەڵوەشاندنەوە سەرەڕای ڕوخساریش، کەچی نە شیکردنەوەیە analyse، نە ڕەخنەیە critique، بۆیە پێویستە لەسەر وەرگێڕان ڕەچاوی ئەوە بکات. شـیکردنەوە

نییە، چونکە بەتایبەتی هەڵوەشاندنەوەی توخمەکانی بونیادێك مانای گێڕانەوەی نییە بۆ توخمی سادەو ساکاری سەرەتایی، بۆ ئەسڵێك کە بێ چارەسەرە. ئەو بەهایە خۆی لەگەڵ بەهای شیکردنەوەدا بریتین لەو توخمە فەلسەفیانەی دەچنە ژێر باری هەڵوەشاندنەوەوە. ڕەخنەش نییە، نە بەمانا گشتییەکەی نە بەمانا کانتییەکەی ـــ مەبەست کانتی فەلسەفەکاری ئەڵمانییە. دەستەی krinein، یا krisis بڕیارو هەڵبژاردن و وحوکمدان و دەستنیشانکردن خۆی وەکو ئامرازی ڕەخنەی ترانسندتالی یەکێکە لەو بابەت و شتە بنچینەییانەی هەڵوەشاندنەوە دەیانکاتە ئامانج.

هەمان شتیش لەبارەی میتۆدەوە methode دەڵێم. هەڵوەشاندنەوە میتۆد نییەو نابێت بکرێتە میتۆدیش، بەتایبەتی ئەگەر جەختمان کردە سەر ئەو زاراوەیە لەلایەنی دەلالەتی ئیجرائی و تەکنیکییەوە. ڕاستە لەنێو هەندێك نێوەندی زانکۆیی و کولتووریدا ـــ لێرەدا من بیر لەویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا دەکەمەوە ـــ خوازەی تەکنیکی و میتۆدگەرایانەی ئێستا وا دەردەکەوێت وەکو ئەوەی پەیوەست بن بەزاراوەی هەڵوەشاندنەوە، ئەوەش خەڵك بەهەڵەو لاڕێگادا دەبات. ئالێرەوە ئەو وتووێژە سەری هەڵداو لەنێو هەندێك نێوەنددا گەشەی کرد: ئەرێ باشە دەکرێت هەڵوەشاندنەوە بکرێتە میتۆدێك بۆ خوێندنەوەو ڕاڤەکردن؟ دەتوانێت ڕێگا بدات بەو شێوەیە لەخۆ بگیرێت و مالێ بکرێت لەلایەن دامەزراوە ئەکادیمییەکانەوە؟

هەر ئەوەندە بەسە کە بڵێم هەڵوەشاندنەوە ناکرێت کورتبکرێتەوە بۆ ئامرازێکی میتۆدی، یا کۆمەڵێك بنەماو ڕێساو ڕێوشوێن کە توانای کۆپیکردن و گواستنەوەیان هەبێت. ئەوەندە بەسە بڵێم کە هەموو ڕووداوێکی هەڵوەشاندنەوەخوازانە ڕووداوێکی دەگمەنەو گرمۆڵەبوونە لەنێو زمانێکی تایبەت و واژووێکی تایبەتدا. بۆیە دەبێت دەستنیشانی ئەوەش بکەین کە هەڵوەشاندنەوە تەنانەت کردەو کاریش نییە. لەبەرئەوەنا کە ڕەنگە هەندێك نێگەتیڤ بێت، یا هەڵچوونێکی پێوە دیار بێت، ـــ نێگەتیڤتر لەخودی نێگەتیڤ وەکو ئەوەی بلانشۆ دەیگوت، نێگەتیڤ لەبەرانبەر هەڵچوون دادەنرێت.

لەبەرئەوەش نا کە ناگەڕێتەوە بۆ لای خودێکی کارای دیاریکراو ـــ تاك بێت یا کۆ، کە خێرا دەسپێشخەری بکات و بەسەر دەقێك یا شتێکی تردا پراکتیکی بکات.

هەڵوەشاندنەوە هەر ڕوودەدات، ڕووداوێکە پرس بەکەس ناکات، چاوەروانی هیچ وشیارییەك و ڕێکخستنێك ناکات لەلایەن کەسێکی کاراوە، یا لەلایەن مۆدێرنەوە. شتەکان لەهەڵوەشاندنەوەدان، شتەکان خۆیان هەڵدەوەشێنەوە، ئەو شتەش لێرەدا شتێکی ناشەخسی نییە تاوەکو بکرێت بخرێتە بەرانبەر خودێکی ئێستایی دیاریکراو. ئەو شتە وا هەڵدەوەشێتەوە، لیترێ دەڵێت:" هەڵدەوەشێتەوە، بونیادی خۆی لەدەست دەدات perde sa construction... se deconstruire، ئەو "se" یە لەنێو کرداری "se deconstruire" دا دەلالەت نییە لەئاوەژوو بوونەوەی "من" یا وشیاری، بەڵکو ئەوە هەموو مەتەڵەکە لەخۆ دەگرێت.

تێبینی دەکەم هاوڕێم کاتێك من دەمەوێت وشەکەت بۆ ڕوونتر بکەمەوە تاوەکو یارمەتیت بدەم لەوەرگێڕانیدا، ئەوە لەڕاستیدا من ئەرکی تۆ قورستر دەکەم و زەحمەتییەکان زیاتر دەبێت:"کاری ئەستەمی وەرگێر" وەکو ئەوەی بنیامین باسی دەکات، ئەوەش هەر مانای هەڵوەشاندنەوەیە.

ئەگەر هەڵوەشاندنەوە ئەو کاتە ڕووبدات کە شتێك ڕوودەدات، ئەو کاتە دێتە بوون کە شتێك دێتە بوون ـــ کەواتە ئەوە بەماناو دەق وەکو شێوە بەکارهێنانە باوەکەی نایەت ـــ ئەوە پێویستە لەسەرمان بیر لەو شتانە بکەینەوە کە ئەمڕۆ لەنێو جیهاندا ڕوو دەدەن، ئەو شتانەی لەنێو مۆدێرنەدا ڕوو دەدەن، لەو چرکەساتەی کە تێیدا هەڵوەشاندنەوە دەبێتە "بابەت" لەگەڵ زاراوەو بابەت و ستراتیژییەتە بزوێنەرەکەی و ... تاد. من خۆم بەرسڤێکی سادەم لا نییە بۆ ئەو پرسیارە قورسە. هەموو ئەوانە نیشانەن، لەهەمان کاتیشدا هەوڵێکن بۆ ڕاڤەکردنی.

ئەگەر بەشێوەی وێناکردنێکی هایدگەرییانەش بێت، ئازایەتی ئەوە ناکەم بڵێم ئێمە ئێستا ئەمڕۆ لەسەردەمی "بوون ـــ لەبارەی ـــ هەڵوەشاندنەوەداین"، "سەردەمێك ـــ بۆ بوون ـــ لەهەڵوەشاندنەوەدا"، کە ڕەنگە ئەو سەردەمە خۆی

ئاشکرا کردبێت، یا خۆی لەنێو سەردەمی تردا شاردبێتەوە. ئەو جۆرە بیرکردنەوەیە سەردەمییە، بەتایبەتیش ئەو بیرۆکەیەی بەرواى وایە چارنووسی بوون و یەکێتی و فەنابوونی خەریکە خۆی کۆ دەکاتەوە، هەرگیز ئەو بیرکردنەوەیە ناتوانێت جێگەی بڕواو گرێنتی بێت.

تاوەکو زۆر وردبم، دەڵێم زەحمەتە زاراوەی هەڵوەشاندنەوە دیاری بکرێت، کەواتە زەحمەتە وەربگێڕدرێت، لەوەوە سەرچاوە دەگرێت کە هەموو چەمکە دەستنیشان و دیاریکراوەکان و هەموو دەلالەتە فەرهەنگییەکان و بڕگە سێنتاکسییەکان کە لەچرکەیەکی دیاریکراودا خۆیان بەو دەستنیشانکردن و وەرگێڕانە دەبەخشن، هەر هەموویان ملکەچی هەڵوەشاندنەوەن و هەڵدەوەشێنرێنەوە، ئینجا ڕاستەوخۆ بێت، یا بەشێوەیەکی پێچاوپێچ.

ئەو قسەیە بەسەر وشەی هەڵوەشاندنەوەو یەکێتییەکەشیدا هەر ڕاستە وەکو ئەوەی بۆ هەر وشەیەکی تریش هەر وایە. کتێبی "لەبارەی گراماتۆلۆژیا" دێت بەگشتی یەکێتی وشە دەخاتە ژێر پرسیار لەگەڵ هەموو ئەو ئیمتیازاتانەی دراوەتە ئەو وشەیە، بەتایبەتیش لەناوەکەیدا. کەواتە گوتارێك، یا بەمانایەکی تر نووسینێك، بەتەنیا دەتوانێت نەداری ئەو وشەیە لەنێو هەر هزرێکدا بەلاوە بنێت. هەموو ڕستەیەکی جۆری هەڵوەشاندنەوەخوازانەی وەکو "هەڵوەشاندنەوە ئەوە نییە"، یا "ئەوە هەڵوەشاندنەوەیە" دەبێتە دەسپێکێکی نەگونجاو، یا بەلایەنی کەم با بڵێین ساختە. تۆ دەزانی یەکێك لەگرەوە بنچینەییەکانی ئەوەی لەنێو دەقدا پێی دەگوترێت "هەڵوەشاندنەوە" سەرەتا بریتییە لەدەستنیشانکردنی لۆژیکی ئەنتۆلۆژی، لۆژیکی بنەمای کەسی ئامادەی سێیەم یا نا ئامادە:" سین دەبێتە صاد".

وشەی هەڵوەشاندنەوە وەکو هەر وشەیەکی تر بەهای خۆی لەوە وەرناگرێت کە بەشێکە لەزنجیرەیەك ئەلتەرناتیڤی مومکین، یا ئەوەی هەندێك کەس زۆر بەهێمنی ناوی دەنێت سیاق. من خۆم وەکو ئەوەی هەولمداوەو هێشتاش هەولدەدەم

بنووسم، ئەو زاراوەیە بەهایەکی نییە تەنیا لەسیاقێکی دیاریکراودا نەبێت کە تێیدا جێگای وشەی تر بگرێتەوە، یا ڕێگا بەوشەی تر بدات کە دەستنیشانی بکەن، بۆ نموونە:"نووسین ــ ecriture، یا جێکەوت ــ trace، یا جیاوازی ــ differance، یا زیادە ــ supplement، یا پەراوێز ــ marge، یا دەسپێك ــ entame، یا چوارچێوە ــ parergon ... تاد. بێگومان لیستەکە زۆر دوورو درێژەو کۆتایی نایەت، منیش لێرەدا تەنیا هەندێك ناوم ڕێز کردووە، ئەوەندەش بەتەنیا بەس نییە. دەبووایە ڕستە، یا زنجیرەیەك ڕستە بێنمەوە کە ئەو ناوانە لەنێو نووسینەکانی مندا دیاری بکات.

ئێستاش: چ شتێك هەڵوەشاندنەوە نییە؟ هەموو شتێك!

ئەی چ شتێك هەڵوەشاندنەوەیە؟ هیچ شتێك!

لەبەر هەموو ئەو هۆیانە، پێم وانییە ئەو وشەیە باش بێت، بەتایبەتیش کاتێك دەزانین زاراوەیەکی جوانیش نییە. ڕاستە هەندێك خزمەتگوزاری پێشکەشکردووە، بەڵام لەنێو ڕەوشێکی زۆرباش دیاریکراودا.

بۆ زانینی ئەوەی کە چ شتێکی سەپاندووە لەنێو زنجیرەیەك ئەلتەرناتیڤی مومکیندا، ئەگەرچی هەر ئەوەندەش بەس نییە، ئەوە پێویستە ئەو ڕەوشە دیاریکراوە شیبکرێتەوەو هەڵبوەشێنرێتەوە، ئەوەش کارێکی سەختەو من لێرەدا ناتوانم ئەو کارە بکەم.

وشەیەکی تر لەکۆتایی ئەو نامەیەدا کە ئێستا درێژ بووە، ئەوەیە کە من پێم وانییە وەرگێڕان ڕووداوێکی لاوەکی بێت لەئاست زمانی ئەسڵی و دەقی ئەسڵیدا. وەکو ئەوەی پێش کەمێکیش باسمکرد، ئەوە هەڵوەشاندنەوە la deconstruction زاراوەیەکە دەکرێت بگۆڕدرێت بەوشەیەکی ترو، دەکرێت کۆمەڵێك ئەلتەرناتیڤی ترمان هەبێت لەنێو زمانەکانی تردا. دەکرێت کارێکی وا لەنێو زمانێك و زمانێکی تردا بێتە دی. دیارە هەڵوەشاندنەوە شانسی هەیە ئەگەر لەنێو زمانی ژاپۆنیدا زاراوەیەکی تری هاوشێوەی هەبێت، خۆی بێت، یا شتێکی تر، تاوەکو بکرێت گوزارشتی لێبکرێت بۆ

قسەکردن لەبارەی هەڵوەشاندنەوەو ڕاکێشانی بۆ نێو شوێن و پێگەی تـازەو نووسـینی لەنێو گوزارشت و وشەیەکی جوانتردا.

کاتێك باسی ئەو جۆرە نووسینەی تر دەکەم کە ڕەنگە جوانتر بێـت، ئـەوە مـن وا لـەوەرگێڕان دەگـەم وەکـو ئـەوەی سەرکێـشی هـۆنراوەو دەرفـەتی دەرکەوتنییـەتی بەزمانێکی تر. چۆن زاراوەی هۆنراوە وەردەگێڕین؟ چۆن هۆنراوەیەك وەردەگێڕین؟

ئازیزم پرۆفیسۆر ئۆزتسۆ، ڕێزو خۆشەویستی زۆرم بفەرمووە.

جاك دریدا

سەرضاوة: جاك دریدا، الکتابة والاخـتلاف، ترجمـة کـاظم جهـاد، دار توبقـال، المغرب، الطبعة الاولی، ١٩٨٨.

بەشی سێیەم

لەبارەی هەڵوەشاندنەوەوە

دەقی ئەو وتووێژە لەنێو کتێبی (نووسین و جیاوازی) دا بڵاوکراوەتەوەو یەکێکە لەو وتووێژانەی کە دریدا خۆی زۆری حەز کردووە وەربگێڕدرێتە سەر زمانی عەرەبی و هەر بۆ خوێنەری عەرەبیش قسەی کردووەو لەلایەن نووسەرو وەگێڕی عێراقی کازم جیهادەوە ئەنجامدراوە، بۆیە لێرەدا بۆچوونەکانی جاك دریدا ئاڕاستەی خوێنەرێکی خۆرهەڵاتییە، ئەوەش وامان لێ دەکات باشتر لەو وتووێژە تێبگەین، ئەو خۆیشی زیاتر وردەکاری دەخاتە بەردەست لەبارەی کارەکەی خۆی.

* کازم جیهاد: پێم وابێت گونجاوترە ئەو وتوویژەمان بەڕستەیەکی خۆت دەسپێبکەین کە تێیدا گوتووتە هیچ شتێك لەوانەی هەوڵدەدەیت ئەنجامیان بدەیت، مومکین نەدەبوو ئەگەر کرانەوە نەبووایە بەسەر کارەکانی هایدگەردا. چۆن دەتوانین ئەوە دەستنیشان بکەین کە تۆ قەرزاری چی ئەو فەلسەفەکارەی؟ هەروەها تێبینی ئەوەش دەکرێت کە تۆ لەو کاتەی کە لەنێو ئەو ئاسۆ هایگەرییەدا کار دەکەیت، یا لەنزیکییەوەیت، کەچی هەرچەندە لێکۆڵینەوەکانت زیاتر دەبێت، ڕەخنەی زۆرتری ئاڕاستە دەکەیت کە پێم وایە تۆ ڕازی نابیت ناوی کاری لێبنێین، بەمانای کارێکی تەواوکراوو پوخت، هەروەها تۆ ڕازیش نابیت ناوی بنێین فەلسەفە؟

- جاك دریدا: قەرزاریم بۆ هایدگەر ئەوەندە گەورەیە بەشێوەیەك زەحمەتە ئێمە لێرەدا بێین بیژمێرین و بەزاراوەی هەڵسەنگێنەرو چەندایەتی بیپێوین. بەکورتی پێت دەڵێم ئەوە هایدگەرە کە زەنگی کۆتایی میتافیزیکا لێدەدات و فێری کردین ڕەفتارێکی ستراتیژییانەی لەگەڵدا بگرینەبەر کە لەسەر خۆحەشاردان و شوێنگە داکوتان لەنێو دیاردەکە وەستاوە، ئینجا بێین لەناوەوەو لەنێو هەناوی خودی دیاردەکە گورزی بەردەوام و لەسەریەکی خۆمانی تێ بسرەوێنین. واتا تۆ دەبێت زەمەنێك لەگەڵ

میتافیزیکا بڕیت و ئەو پرسیارانەی ئاڕاستە بکەیت کە لەناکاو ئەو وا دەرکەوێت گوایە چیتر ناتوانێت وەڵامیان بداتەوەو لایەنی دژکاری و ناکۆکی نێو خۆی بۆ ئاشکرا دەبێت. میتافیزیکا وەکو ئەوەی لەشوێنێکی تریشدا گوزارشتم لێکردووە، شتێکی ڕوون و ئاشکرا نییە، بازنەیەك نییە سنوورو ڕووپێوەکەی دیاریکراو بێت، تاوەکو ئێمە بتوانین لێی بێینە دەرەوەو لەدەرەوەڕا گورزی تێ بسرەوێنین. هیچ لایەکی تر نییە ڕەهاو کۆتایی بێت، هەموو مەسەلەکە بریتییە لەگواستنەوەو شوێنگە گۆڕین کە تێیدا پرسیار لەچینێکی مەعریفییەوە بازدەدات بۆ چینێکی تر، لەهێمایەکەوە بۆ هێمایەکی تر، تاوەکو هەر هەمووی درز دەبات. ئەو پڕۆسەیەیە من ناوم لێناوە هەڵوەشاندنەوە.

سەبارەت بەهایدگەریش، من هەر لەسەرەتاوە ئەوەم کردووە. لەنێو زۆر لایەنی کارەکانی ئەودا دەبینم هێشتا هەر دیلی تێڕوانینی میتافیزیکییە. لەلای ئەو بەردەوام لۆگۆسێنتڕالیزم ئامادەیی هەیە، بۆ نموونە لەنێو یەکێك لەدەقەکانیدا زۆر ستایشی عەقڵ دەکات لەسەر بنچینەی ئەوەی کە مرۆڤ سەرو دەستی هەیە. مرۆڤی بیرکەرەوەو عاقڵ لەلای ئەو، بۆیە عاقڵ و بیرکەرەوەیە، چونکە دەستێکی هەیە بەکاری دێنێت بەجۆرێك بوونەوەرە زیندووەکانی تر ناتوانن بەو شێوەیە دەستیان بەکاربێنن. دەستێك بۆ ئاماژەو سڵاوکردن بەکاردێت، بەڵام بەشێوەیەکی تایبەتی بۆ بەخشین و پێدان بەکاری دێنێت. کەواتە بیرکردنەوەی مرۆڤ بۆیە بیرکردنەوەیە، چونکە دەبەخشێت و توانای بەخشینی هەیە.

لێرەدا ئەگەرچی ئێمە بەخێرایی قسەدەکەین، بەڵام دەکرێت تێبینی ئەوە بکەین کە ئەو جۆرە داڕشتنەی هایدگەر بەخۆلادان لەهەموو ئەو دۆزینەوانەی لەنێو کایەکانی تری لێکۆڵینەوەدا دۆزراونەتەوە، مەبەستم کایەکانی ترە جگە لەفەلسەفە وەکو بایۆلۆجیا. بۆ نموونە، دەرکەوتووە کە هەندێك جۆرە مەیمون هەیە وەکو مرۆڤ دەستەکانیان بەکاردێنن، بەتەنیا بۆ کردنەوەو شت وەرگرتن نا، بەڵکو دەیجولێنێت لەکردەیەکی بەخشێنەرانەشدا. دەکرێت ئەو قسەیە لەڕووی فەلسەفەو فەلسەفەی زمانیشەوە ڕاست بیت، بڕوانە ئێستا

وتارێکی بنفنیستم بیرکەوتەوە لەبارەی بنچینەی هەڵهێنجانی زاراوەیەکی وەکو کردەی "وەریگرت" و "بەخشی". دیارە بەخشین خۆی بریتییە لەوەرگرتن، چونکە من دەبەخشم لەبەرئەوەی چاوەڕوانم لەبەرانبەر ئەو بەخشینەدا شتێك وەربگرم.

لەلای هایدگەریش ئەو جۆرە دەسگرتنە هەیە "ئەسڵ" و "تایبەت" و "تایبەتمەندی" و من هەر لەسەرەتاوە ڕامگەیاند کە لەگەڵ ئەو بۆچوونانەدا نیم. ئەو "eigentlich" کە بەفەڕەنسی دەکاتە "propre" و مانای "تایبەتی" واتا تایبەت بەگەلێك یا کەسێك دەبەخشێت، واتا هەموو ئەو شتانەی پەیوەستن بەتایبەت و تایبەتی و مولکداریتی و مولکایەتی و خاوەنداریتی و هەموو ئەو زاراوانە. لێرەوە بنەمای نەتەوەچێتی بیرکردنەوەی هایدگەر دەردەکەوێت کە خۆی وا پێشکەشکردبوو گوایە بیرکردنەوەیەکی گەردوونییە، بێگومان من لێرەدا باسی وتارە ناودارەکەی ناکەم کاتێك ڕاگرایەتی زانکۆی فرایبۆرگی وەرگرت، باسی شتی لەوە قوولتر دەکەم ـــ ئەو وتارە ناودارەی هایدگەر لەمانگی ئایاری ساڵی (١٩٣٣) بوو کاتێك کرایە ڕاگری زانکۆی فرایبۆرگ لەژێر سایەی دەسەڵاتی حزبی نازیدا، پێش ئەوەی هیتلەر بگاتە دەسەڵات و تێیدا باس لەجەوهەری زانکۆی ئەڵمانی دەکات.

* کازم جیهاد: پێم وابێت ئەو نەتەوەچێتییەی بەڕوونی لەنێو توێژینەوەکانی هایدگەر لەبارەی شیعرەکانی هۆڵدرلیندا دیارە، کاتێك باسی پێویستی ئاوێتەکردن و تێکەڵاوکردنی نیوان حەزی ئەڵمانییەکان بەئاڵۆزی و قووڵبوونەوە دەکرد لەگەڵ تایبەتمەندی نمایشکردنی ڕوون و شەفافانەی یۆنانییەکان ...

- جاك دریدا: بەڵێ، بەڵام ئێستا من هاتووم ڕوونتری دەکەمەوە لەهەموو ئەو نووسینانەی کە لەبارەی شیعرەکانی تراکلیش نووسیویەتی. هەر بەو بۆنەیەوە باپێت بڵیم کە من زیاتر لەساڵێك دەبێت وانەی تایبەت بەنەتەوەو چەمکی نەتەوە دەڵێمەوە لەنێو فەلسەفەدا. بۆ نموونە، هایدگەر جەخت دەکاتە سەر زاراوەی "Geschlecht" کە لەیەك کاتدا بەمانای کۆمەڵگەو ماڵ و ڕەگەزو سولالەت دێت و لەزۆر لایەنەوە وەکو کردارێك پەیوەستە بەکۆمەڵێك مانا "schlagen" مانای "لێدەدات" دەبەخشێت.

هایدگەر خۆیشی دەڵێت وتوێژ لەگەڵ شاعیر دەبێت شیعرییانە بێت، واتا ئەوەی ناوی دەنێت "وتوێژی ئەسڵی" یا "وتوێژ لەنێوان دوو کەس" ناکرێت ڕووبدات تەنیا لەنێوان شاعیرێك و شاعیرێکی تردا نەبێت. لەگەڵ ئەوەشدا ئەو بیریارە ــ جاك دریدا لێرەدا وشەی فەلسەفەکار بەکارناهێنێت ـــ دەتوانێت وتوێژو ئاڵوگۆڕیك لەگەڵ شاعیردا بەرهەم بینیت، چونکە هەردووکیان بەگەڕانەوە بۆ زمانێکی دیاریکراو کاردەکەن، بۆ زمانی ئەسڵی، یا زمان وەکو ئیمتیاز.

لێرەوە ئەو کارە هەڵدەقوڵێت کە هایدگەر کردی لەبارەی زمانی ئەڵمانی لەمیانەی هەندێك حاڵەتی نموونەییدا کە کار دەکاتە سەر چرکەساتی سەرەکی کارەکەی و هەندێکجار دەگاتە پلەی ئەوەی ئەستەم بێت وەربگێڕدرێتە سەر زمانێکی تر. بۆ نموونەی وشەی "Geschlecht" ناکرێت وەربگێڕدرێتە سەر یەك وشە. هەروەها وشەی "fremd" کە لەوشەیەکی ئەڵمانی کۆن هاتووەو بەمانای بێگانە دێت، بەڵام بێگانە لێرەدا مرۆڤە نامۆکان نین، بەڵکو بەمانای مرۆڤی "ڕۆشتوو" دێت، واتا ئەو کەسەی لێرە دەڕوات و دوور دەکەوێتەوە بەرەو شوێنێکی تر.

لێرەدا وەکو ئەوەی دەیبینیت هەموو شتێك مومکینەو پەیوەستە بەنێو ماڵی و ناوەوەو ناسنامەوە. هەروەها وشەی "Sinn" هەیە کە بەمانای "مانا" بەکاردێت، ئەویش لەوشەیەکی کۆنی ئەڵمانی وەرگیراوە کە بەمانای "ڕێگا" و "کاروان" دێت. بەوشێوەیە دەبینی وشەی مانا خۆی ئەستەمە وەربگێڕدرێت. بێگومان ئەوەیە کە پرسی زمان دەخاتە ڕوو، پرسی زمانی نەتەوەیی و چی ڕوودەدات ئەگەر بیریارێك بەڕێگای نەتەوەچێتیدا بڕوات ــ زمانێك ئەستەمە وەربگێڕدرێت، یا ناگوازرێتەوە بۆ دەرەوەی خۆی.

* کازم جیهاد: تیبینی دەکەین شێوازی مامەڵەکردنت لەگەڵ هایدگەر زاڵە بەسەر سەرجەم خوێندنەوەکانی ترت. بەردەوام دەبینین چەند هەنگاوێك لەگەڵ نووسەرێك یا دەقێکی دیایکراو دەڕۆیت، دواتر وایان لێدەکەیت هێدی هێدی دژ بەخۆیان هەڵگەڕێنەوە؟

- جاك دریدا: ڕاستە، ئەو بزاڤە بەردەوام بەشێوەیەکی ڕێکخراو لەنێو هەموو کارە ئەدەبی و فەلسەفییەکانمدا دووبارە دەبێتەوە. من وا مامەڵە لەگەڵ دەق ناکەم، هەر دەقێك بێت، گوایە بریتییە لەیەکێتییەکی تەباو گونجاو لەنێو خۆیدا. هیچ دەقێك نییە لەنێو خۆیدا تەبا بیت. لەنێو هەموو دەقێکدا، تەنانەت لەنێو دەقە میتافیزیکییە هەرە تەقلیدییەکانیشدا، هێزی کار هەیە کە لەهەمان کاتدا ئەوانە هێزی هەڵوەشاندنەوەی دەقەکەن. بەردەوام دەرفەتی ئەوە هەیە لەنێو ئەو دەقەی لێی دەکۆڵینەوە شتێك بدۆزینەوە یارمەتیمان بدات بۆ ئەوەی دەقەکە بەقسە بێنین و وای لێبکەین خۆی هەڵبوەشێنێتەوە.

ئەوە بەسەر هەموواندا پراکتیك دەبێت، ئینجا فرۆید بیت، یا هۆسرڵ و هایدگەرو ئەفلاتون و دیکارت و کانت. ئەوەی لەلای من گرنگە لەو خوێندنەوانەی ئەنجامیان دەدەم، مەسەلەی ڕەخنەگرتن نییە لەدەرەوە، بەڵکو جێنشینبوون و شوێنگەداکوتانە لەنێو بونیادی ناکۆك و ناتەبای دەقدا، ئینجا دۆزینەوەی ناکۆکی و ناتەبایی و ئاڵۆزی و دژکارییە نێو خۆییەکان کە دەق لەمیانەیدا دەخوێنریتەوەو، وەکو گوتم خۆی، خۆی هەڵدەوەشێنێتەوە.

کاتێك دەق خۆی هەڵدەوەشێنێتەوە مانای ئەوە نییە کە ڕووگەیەکی مەرجەعی خودی گرتۆتەبەر، بزاڤێکی دەقگەرایانە کە تەنیا بەرەو ڕووی خۆی دەگەڕێتەوە، بەڵکو لەنێو دەقدا کۆمەڵێك هێزی ناکۆك و دژکار هەیە دێن خۆیان هەڵیدەوەشێننەوەو پارچە پارچەی دەکەن، ئەوەش بەتایبەتی لەلای فرۆید بەدی دەکەین. گوتم لەنێو کارەکانی فرۆیددا چەند چینێکی میتافیزیکی و دۆگمایی هەن کە هێشتا بەقسە نەهێنراون و دەکرێت هەر لەمیانەی کارەکانی تری فرۆیددا بەقسە بهێنرێن تاوەکو ناکۆکی و دژکارییەکانمان بۆ ئاشکرا بکەن.

* کازم جیهاد: بەڵام هەندێك کاری ئەدەبی هەن، یا بابلێین لەسەر لێواری ئەدەبیدان هی ئارتۆو پاتای، پێش ئەوانیش کارەکانی مالارمێ، ڕێگایان بۆ خۆشکردی خوێندنەوەیەکی ئەدەبی بەرهەم بێنیت کە زۆر جیاوازە لەوەی لەسەری ڕاهاتووین لەنێو ڕەخنەی ئەدەبیدا، بەتایبەت ئەو شێوازەی ناونراوە بەڕەخنەی نوێ.

ئایا دەتوانین بڵێین تۆ لەنێو ئەو دەقانەدا هەندێك شت دەدۆزیتەوە کە لەنێو کارە فەلسەفییەکاندا نایبینیت تاوەکو توانای هەڵوەشاندنەوەو ڕووخاندنت پێبدەن؟

- جاك دریدا: پێم وانییە بشێت بگوترێت کە گوایە ئەدەب بەشێوەیەکی گشتی توانای ڕووخاندن و هەڵوەشاندنەوەی زیاتری تێدایە لەفەلسەفە، یا ڕەخنەی ئەدەبی. لێرەشدا ڕەنگە من چەند جۆرێك و چرکەساتێك و کردەی ئەدەبی جیاواز لەیەکتری جیابکەمەوە. پێم وایە ئەدەب و ڕەخنەی ئەدەبی بەتایبەتی، زۆرجار دەکەونە ژێر باڵادەستی سیستەمی فەلسەفی کلاسیکی، بەڵام دەشێت لەنێو ئەدەبیشدا وەکو ئەوەی لەلای مالارمێ و ئەو نووسەرانەی تر کە خۆت ئاماژەت بۆ کردن، بیرکردنەوەو جیهانبینییەك هەبووبێت، ئەوە ئەگەر نەڵێین فەلسەفە، کە ڕێگا نادات لەلایەن فەلسەفە، یا ڕاڤەکردنی ڕەخنەیی، یا شیعرییەوە لەخۆ بگیرێن، ئەوەیە کە سەرنجی منی ڕاکێشاوە. نالێم لەلای مالارمێ یا لەلای پاتای، بەڵکو لەنێو هەندێك لەو جێکەوتانەی ئیمزای مالارمێ و پاتایان لەسەرە.

بۆ نمونە، لەلای مالارمێ لەپشت چرکەساتە فیکری و هەڵوێستە فەلسەفییەکاندا، حەزێك بۆ نووسین بەدی دەکەم. لەڕاستیدا بونیادنانی ڕستەو شێوازی بەکارهێنانی زمان زیاترە لەفەلسەفەی لاساییکردنەوە، واتا دەیبەزێنن. ئەوەش هەمووی لەمیانەی خستنەڕووی تێزەوە نییە، بەڵکو لەمیانەی خودی بونیادی بەکارهێنراوەوەیە. من لەو ڕوانگەیەوە خوێندنەوەم بۆ مالارمێ ئەنجامداو وام لێکرد بچێتە نێو هەندێك دیالۆگی وەهمی لەگەڵ ئەفلاتون و کولتووردا، بەڵام لەگەڵ میتۆدە ڕەخنەییەکانیشدا.

ئەو کارەم کرد تاوەکو دڵنیابم لەوەی تاچەند دەقی مالارمێی بەرگە دەگرێت، هەرکاتیش لەوە دڵنیابووم، ئەوە لەو دەقەوە دەستم پێکرد تاوەکو بتوانم هەموو دەقەکانی تری مالارمێ بخوێنمەوە. هەمان کاریشم لەگەڵ ئارتۆو پاتای کرد. هەموو جارێکیش بۆم دەردەکەوت کە نووسەر دوو هەڵوێست و

ڕەفتاری هەیە. ئەو مەسەلەیە کەمتر بەسەر مالارمێدا دەسەپێت، بەڵام زۆر ڕوونە لەلای ئارتۆو پاتای.

دوو بزوتنەوە هەیە، یەکەمیان بزوتنەوەیەکی نێو ــــ میتافیزیکییە، ئینجا بزوتنەوەیەکی تر کە دژو ناکۆکە لەگەڵی، یا بەلایەنی کەم دەیبەزێنێت. دانوستاندن و لێکخشانی نێوان ئەو دوو بزوتنەوەیە لەلای من گرنگبوون، بۆیە هەوڵمدا ئەو لۆژیك و پرۆگرامە دەستنیشان بکەم کە بەشێوەیەکی دووبارە کۆنترۆڵی ئەو بزوتنەوەیە دووانەییەی دەقەکان دەکات.

* کازم جیهاد: مادام باسی ڕەخنەی ئەدەبی دەکەین، ئەوە جارێك گوتووتە گوایە ئەو ڕەخنەیەی بیری لێدەکەیتەوە ڕەخنەیەکە نە بونیادگەرییانەی فۆرمالیستییەو نە ناوەڕۆکخوازو لاساییکراوەیە. ئەدی باشە ئەو ڕەخنەیەی تۆ خەونی پێوە دەبینی وەکو جێگرەوەی ئەو دوو جۆرە ڕەخنە زاڵ و باوەی ئێستا، چ جۆرە ڕەخنەیەکە؟

- جاك دریدا: پێم وایە ئەگەر ئەوە بێتە دی، ناوی ڕەخنەی ئەدەبی نابێت. بەبێ ئەوەی نیازم بێت گەمە بەوشە بکەم، پێم وایە ڕەخنەگر وەکو ئەوەی ناوەکەی ئاماژەی بۆ دەکات، دەبێت خاوەنی توانای حوکم و هەڵسەنگاندن و بڕیاری هەبێت کاتێك خۆی دەبینێتەوە لەبەرانبەر هەندێك بونیاد کە دەستنیشان ناکرێن و بەردەوامیش سەرنجی منیان ڕاکێشاوە. پێم وایە پێویستی بەگرێنتی هەیە لەبارەی جەوهەری ڕۆشنبیری ئەدەبی. ڕەخنەگر زۆر بەسادەیی وەڵامت دەداتەوە کە ئەو خاوەنی ئەو جۆرە گرێنتییە نییە. لەدەقێکدا کە هێشتا بڵاونەکراوەتەوە لەبارەی کافکا، هاتووم پرسیاری ئەدەب دەکەم لەپەیوەستبوونی بەیاسا، واتا ئەوەی کە گریمان دەکرێت پێگەی ئەدەب لەلایەنی دادوەرییەوە دابینی بکات و پێوەندی بەڕێوشوێنی یاسایی و مێژووەکەی و ... تاد.

لەڕاستیدا پێم وانییە نە بەهای ڕەخنەو، نە بەهای ئەدەب مسۆگەرو ڕوون و ئاشکرا نین بایی ئەوەندەی کە پێویستە تاوەکو بتوانین ئەرکی خوێندنەوەو بەقسەخستن بخەینە ئەستۆی ڕەخنەی ئەدەبییەوە کە من زۆر بایەخیان پێدەدەم. هەروەها ئەو کردانە گریمانی ئەوە دەکەن کە ڕەخنەگر خۆیشی بنووسێت، ئەوەش تا ئێستا بەشێك نییە لەوێنای باو لەبارەی ڕەخنەی ئەدەبییەوە.

بۆ گەڕانەوە بۆ سەر بەریەککەوتنی نێوان خوێندنەوەی فۆرمگەراو خوێندنەوەی ناوەڕۆکخوازانە بۆ دەق، لێرەشدا من وەڵامیکی نێگەتیڤم هەیەو دەڵێم ئەو جۆرە نمایشکردنە ڕازیم ناکات. پێم وایە ناکرێت خۆمان لەنێو دەق بەند بکەین. ناوڕۆکخوازی پەتی ئەدەبییانە لەڕوانگەی من لەسەر خۆحەشاردان لەنێو سنووری بونیادنراوی مێژووییدا دەبێت کە گریمانی کۆمەڵێکی تەواوی دەیەها ساڵ دەکات لەبارەی لەچوارچێوەدانی دەق و سنووردارکردنی و دەستنیشانکردنی یەکێتییەکەی و ناوەڕۆك و گرێنتییە یاساییەکانی و هەموو ئەو شتانەی پەیوەستن بەلایەنی کۆمەڵایەتی ـــ دادوەری. پێم وایە دەبێت بەلایەنی کەم ئەگەر بەشێوەیەکی کاتیش بێت، دەبێت لەنێو ئەو چوارچێوەیەدا بخولێینەوە تاوەکو هانی خوێندنەوەی موحایسانە بدەین تائەوپەڕ، بەڵام بەڕای من ناتوانێت ئەوەش کارێکی ڕیشەییانە بێت. ئەوە شتێکە هەڵقووڵاوی بونیادی دەق خۆیەتی.

ئێمە ناتوانین لەنێو دەقدا بمێنینەوە، بەڵام ئەوەش مانای وا نییە کە دەبێت زۆر بەسادەیی مومارەسەی سۆسیۆلۆژی یا سایکۆلۆژی یا سیاسی بەسەر دەقدا پراکتیك بکەین، ناکرێت بێین لەڕوانگەی ژیانی نووسەرەوە دەق بخوێنینەوە. پێم وایە دابەشکردنێك هەیە بۆ بۆشایی یا بوار لەنێوان ناوەوەو دەرەوەی دەقدا. هەروەها پێم وایە لەخوێندنەوەی ناوەڕۆکخوازانە بێت، یا ڕاڤەکارانە لەمیانەی ژیانی نووسەرەوە، یا مێژوو و سەردەمێکی دیاریکراو، بەردەوام شتێك دەمێنێتەوە کە ناتەواوە.

* کازم جیهاد: بەشێکی زۆری لێکۆڵینەوەکانی خۆت بۆ ڕەخنەگرتن لەلۆگۆسێنترالیزم تەرخانکردووە، جارێکیش گوتووتە گوایە لۆگۆسێنترالیزم بەشێوەیەکی سەرەکی بریتییە لەئایدیالیزم. ئایا دەشێت لەو قسەیەت وا تێبگەین کە کارە فەلسەفییەکەت بریتییە لەبەشداری لەهزری مەتریالیستی؟ چۆن دەکرێت بەرگری لەدەقەکانت بکرێت لەبەرانبەر هەندێك لەو تۆمەتانەی ئاراستەیان دەکرێن گوایە مێژوویان لەبیرکردووە؟

- جاك دریدا: لەبارەی پرسی مەتریالیستییەوە وەڵامەکەم دوولایەنە دەبێت. بەڕای من مادییەتێکی کلاسیکی هەیە بەردەوام میتافیزیکانەیە تەنانەت ئەگەر لەفۆرمی دیالیکتیکیشدا بێت و پێم وایە هێشتا هەر دیلی نێو میتافیزیکایە بەڕادەی میتافیزیکا خۆی. ئەوە هاوکێشەیەکی ئەندازەییەو کۆتایی هاتووە، بەڵام سەر بەیەك شوێنگەو پێگەن. بەڵام مەتریالیستی تر هەیە کە من لێرەدا زیاتر دەیانخەمە ڕوو.

مادییەتی پێش ئەفلاتون و پێش سوقرات کە ناچێتە نێو خانەی میتافیزیکا. مادییەتێك دەمانگێڕێتەوە بۆ دیموکریتس و بیرکردنەوەیەکی دیاریکراو لەبارەی ڕێکەوت. دەبێت وردتر قسەبکەم و بڵێم هیچ وشەیەك نییە خۆی لەخۆیدا میتافیزیکی بێت، بەڵکو ئەوە شێوەی بەکارهێنانی ئێمەیە کە مانای میتافیزیکانەی پێدەدات. ئەو شێوە بەکارهێنانەی وشەی مادییەت و وشەی مێژوو پێم وایە شێوە بەکارهێنانێکی میتافیزیکانە بووەو پەیوەستبوون بەڕوانینی میتافیزیکانە.

ئینجا تیۆری دەق خۆیشی کە من لەگەڵ هەندێك کەسی تر کاری لەسەر دەکەم ئەویش ماددییانەیە. مەبەستم لەماددیانە ئەوە نییە کە ماددە تێیدا ئامادەگی هەیە، بەڵکو دانبەخۆداگرتنی دەقە لەئاست هەموو هەوڵێك بۆ کۆنترۆڵکردن و لەخۆ گرتن، لەخۆ گرتنیش بەردەوام ماددییانەیە. ئەوەیە کە پێوەندی هێمای نووسراو دەستنیشان دەکات، ئەو هێمایەی کە ماددی و هەستپێکراو نییە، بەڵکو شتێکە ڕێگات پێدەدات

بەئایدیالی بکەیت، یا لەخۆی بگریت. کەواتە ماددییەتێك هەیە کە من ڕەتی ناکەمەوە، بەڵام بەتەحەفوزەوە قبوڵی دەکەم، ئەویش ماددییەتێکی میکانیکی و دیالیکتیکی نییە، بەڵکو ماددییەتێکی نادیالیکتیکییە.

لەبارەی لەبیرکردنی مێژووش، من چەندینجار دووبارەم کردۆتەوەو گوتوومە بەتەواوی کەسێکی مێژووگەرام و ئەوەی بەردەوام جێگای بایەخی منە پرسی دابەزینی مێژووییانەی سەرجەم ئەو چەمکانەیە کە بەکاریان دێنین، هەموو بزاڤ و جولەکانیان، ئەگەر شتێکیش هەبێت نەکرێت لەبیر بکرێت، ئەوە خودی مێژووە. بەڵام ئەوەی یارمەتی بڵاوکردنەوەی ئەو تۆمەتانە دەدات لەدژی من، بریتییە لەوەی کە چەمکی مێژوو لەلای زۆر لەفەلسەفەکارو مێژوونووسان و مێژوونووسانی فەلسەفە لەهەردوو باری ئایدیالی و مەتریالیستییەوە، لەلای هێگل بێت، یا مارکس، ئەوان بەشێوەیەکی مەبەستگەرایانە تەماشای مێژوو و پڕۆسەی مێژوویی دەکەن کە من پێم وایە ئەو شێوە تەماشاکردن و تێروانینەش خۆی میتافیزیکانەیە، بۆیە خۆم لێی پاراست و بەردەوام بەوریاییەوە مامەڵەی لەگەڵ دەکەم. بەڵام ئەو خۆلادان و خۆ پاراستنە هەرگیز بەناوی نامێژوویی بوون و نازەمەنی نەبووە، بەڵکو لەژێر ناوی بیرکردنەوەو تێڕوانینێکی تر بووە بۆ مێژوو.

* کازم جیهاد: بۆ چەمکی جیاوازی ناوێکت داهێنا کە پێشتر بوونی نەبووە لەنێو زمانی فەرەنسیدا. تۆ هاتووی لەبری وشەی "difference" وشەی "differance" خستە ڕوو کە تێیدا پیتی "e" گۆڕی بەپیتی "a" نەبزوێن، کە لەکاتی ئاخافتندا دەرناکەوێت و هیچ جیاوازی نییە لەگەڵ وشەکەی پێشتر. جاریکیش گوتووتە ئەو زاراوەیە وشە نییەو چەمکیش نییە، بەڵکو زنجیرەیەك چەمك لەخۆ دەگرێت کە هەموویان چوونەتە نێو یەکتری و ئاوێتەبوون لەچرکەساتێکی یەکلاکەرەوەی کاردا. ناوەڕۆك و دەلالەتی جیاوازی ئەو زاراوەیە لەچیدایە کە زەحمەتە وەربگێڕدرێتە سەر زمانی عەرەبی؟

- جاك دریدا: پێم وابێت دوودڵیت لەوەرگێڕانی ئەو زاراوەیە خۆی ناوەڕۆکی کێشەکەیە. ئەو زاراوەیە نەوەکو هەر بەتەنیا زەحمەتە وەربگێڕدرێتە سەر زمانی عەرەبی، بەڵکو زەحمەتە وەربگێڕدرێتە سەر زمانی ئینگلیزی و زمانەکانی تریش، تەنانەت بۆ زمانی فەرەنسیش بەمانایەك لەماناکان، چونکە زۆر ناکۆك و دژکارە لەگەڵ ئەو وشانەی تر کە لەنێو میراتی زمانی لاتینیدا شۆڕبوونەتەوە. هەروەها لەبەرئەوەی تایبەتە بەخۆیشی ناکرێت بگۆڕدرێت بەزاراوەیەکی تریش.

بەڵام بێگومان دەکرێت بەکارهێنانی ئەو زاراوەیە ڕوون بکەینەوەو گوتارێك لەبارەی شێوەی بەکارهێنانی بخەینە ڕوو و بزانین چۆن گوزارشت لەخۆی دەکات بەشێوەیەکی ئابووریانەو کورت. لەڕاستیدا من بەو شێوەیە دەنووسم و پێشم وایە کاتێك دەنووسم دەچمە نێو ئەوپەڕی زمان کە لەگەڵیدا زمان ئەستەم دەبێت وەربگێڕدرێت. ئەوە شێوازێکە بۆ ئەوەی هەرگیز ئەوە لەبیر نەکەین کە ئێمە بەردەوام لەنێو چوارچێوەی زمانێکی دیاریکراودا دەنووسین.

بەڵام لەبارەی بەشی دووەمی پرسیارەکەت کە تایبەتە بەدەلالەتی ئەو زاراوەیە، ئەوە پێم وایە لەمیانەی هەندێك زاراوەی تردا باشتر ڕوون دەبێتەوە کە کاریان لەگەڵدا دەکات و لەکارلێکردنی بەردەوام دایە لەگەڵیان، زاراوەی وەکو "نووسین" و "جێکەوت" و "زیادە" و "پاشکۆ" کە هەموویان وشەیەکن خاوەنی بەهای دووانەیین، واتا خاوەنی بەهایەکن کە دەستنیشان ناکرێت: "جێکەوت" ئاماژەیە، لەهەمان کاتیشدا دەسڕێتەوەو سڕینەوەیە، واتا ئەوەی کە هەرگیز ئامادە نابێت. "زیادە" ئەوەیە کە دواتر دێت تاوەکو کەموکوڕییەك کە هەیە، پڕی بکاتەوە. " heymen" وەکو ئەوەی لەلای مالارمێ هەیە لەیەك کاتدا ئاماژەیە بۆ پەردەی کچێتی کە ڕێگا لەئاوێتەبوون دەگرێت کاتی بەریەککەوتنی ژن و پیاو لەکاتی سێکس و هاوسەرگیریدا. "فارماکۆن" ئەو زاراوە ئەفلاتونییە لەیەك کاتدا هەم ئاماژەیە

بۆ ژەهرو کوشتن و مەرگ، هەم ئاماژەیە بۆ دەرمان و چارەسەری، واتا خێرو شەڕ کە دوو ڕووی نووسینن. بەگشتی ئەوانە وشەیەکن کە وشە نین، چەمکن و چەمك نین و ناکرێت لەزمان جیابکرێنەوەو کارێك دەکەن هاوشێوەی "Differance ــ جیاوازی" ئەگەرچی جیاوازیش بێت لێی. کەواتە ئەوانە زنجیرەیەك بازنەن کە هەریەکەیان خاوەنی سەربەخۆییەکی ڕێژەییە، بەڵام بەردەوام بازنە نزیکەکان دووبارە دەبنەوە لەنێو یەکتریدا.

* کازم جیهاد: ئەوەی هەندێکجار جێگەی پرسیارە لەبارەی تۆ ئەوەیە کە تۆ ئەو فەلسەفەکارەی کە ڕەنگە زۆرتر لەهەر فەلسەفەکارێکی تر بایەخت بەو پرسانەی جیاوازی داوەو ڕەخنەت ئاڕاستەی لۆگۆسێنتراڵیزم و فۆنۆسێنتراڵیزم کردووە کە هەر هەموویان بەشێکن لەسەرچاوەی سەرەکی هزری ئەوروپی و تۆش هەرگیز لەو بازنەیە دەرنەچوویت؟ باشە لەلای تۆ کولتوورو ڕۆشنبیری ژاپۆنی و هیندی و عەرەبی چی دەگەیەنێت؟ پێت وانییە ئەو کولتوورانە توانای ئەوە بخەنە ڕوو، یا ئامرازی چارەسەرکردن بخەنە ڕوو کە گونجاو بێت لەگەڵ ئەو بابەتانەی لەنێو نووسینەکانی تۆدا دەیانبینین؟

- جاك دریدا: بڕوای تەواوم بەوە هەیە کە لەنێو ئەو جیهانە هزرییانەی ئاماژەت بۆ کردن، هەمان ڕووگە بەرەو هەڵوەشاندنەوە هەیە، واتا دەیانەوێت خۆیان لەلۆگۆسێنتراڵیزمی خۆرئاوایی دەرباز بکەن. بەڵام با دان بەوە دابنێم کە ئەو کولتوورو ڕۆشنبیرییەی من کاری تێدا دەکەم زۆر سنووردارە. فێرکردن و ڕۆشنبیرییەکی وام پێنەدراوە بتوانم بەشێوەیەکی جددی و بەرپرسیارانە قسە لەسەر کولتوورو ڕۆشنبیری تر بکەم، جگە لەکولتووری خۆرئاوایی.

تەنانەت ئەو مەعریفە سادەو ساکارو ناڕاستەوخۆیەش کە دەیانزانم، ڕێگام پێنادەن قسەیان لەبارەیەوە بکەم، بۆیە لەهەر دەرفەتێکدا کە ویستبم قسە لەسەر ئەو جیهانانە بکەمن سەرکەوتوو نەبووم. ڕەنگە خەڵکانی تر کە لەنێو ئەو کولتوورانە کار دەکەن بتوانن کارێکی وا بکەن نزیك بێت لەو کارەی من دەیکەم و

یەك بگرنەوە، بەڵام من خۆم لەلایەنی خۆمەوە ئەو کارەم پێناکرێت. ئەو قسەیە وەکو دانپێدانانێك لێم وەربگرە، من ناتوانم قسە لەبارەی ئەو کولتوورانە بکەم بەجۆرێکی وشیارو شارەزایانە.

* کازم جیهاد: چوویتە نیو وتوویژی زۆر لەبارەی پڕۆسەی خوێندن و فێرکردنی فەلسەفە، بگرە بەشێك بووی لەتیمێك کە کاریان لەسەر ئەو بابەتە دەکرد. ئایا دەکرێت بیرکردنەوەو هزری جاك دریدا بخوێنرێت؟ خوێندنێکی لەو شێوەیە چ پێوەندییەکی دەبێت لەگەڵ جۆری نووسین ــ نووسینی خۆت ــــ کە دەچێتە سەر لێواری زمان و بەقسەی خۆت هەموو چەمکێك بریتییە لەزنجیرەیەکی بێکۆتایی لەجیاوازی. خوێندن و فێربوون چۆن یارمەتی جێگیربوونی هەندێك لەزاراوەکان ــــ کلیلەکانت دەدات؟

- جاك دریدا: ئەگەر زەحمەتییەك هەبێت لێرەدا من یەکەم کەسم هەستی پێدەکەم، چونکە من خۆم مامۆستای فەلسەفەم و هەوڵدەدەم شتێك فێری خەڵك بکەم پێوەندی بەوە هەبێت کە دەینووسم. لێرەشدا پێویستە لەسەرم ستراتیژییەتێك بۆ خوێندن و فێرکردن بگرمە بەر. دەتوانم لەڕوانگەی ئەزموونی خۆم لەفێرکردنەوە پێت بڵێم دروستکردنی پێوەندی لەنێوان ئەوەی من دەینووسم و ئەوەی دەیڵێمەوە زۆر زەحمەتە، بەڵام لەهەمان کاتیشدا مومکینیشە.

سەرەتا من هەوڵدەدەم وتارێك دابمەزرێنم کە گریمان دەکەم وەرگرەکەی پێشتر منی نەخوێندۆتەوە، خۆ ئەگەر منیشی خوێندبێتەوە دەبێت لەو گوتارە تێبگات بەبێ ئەوەی بگەڕێتەوە سەر ئەو شتانەی من دەیاننووسم. لێرەدا دەبێت شێوازی ڕەوانبیژی بۆ فێرکردن دابهێنین کە خاوەنی بنەمای تایبەتی خۆی بێت جیا لەدەقی نووسراو خۆی و دەبێت ئەو ڕەوانبێژییە هەموو جارێك دابهێنرێت. ئەگەر ئەنجامەکە ڕازیکەریش نەبوو، بەڵام بەردەوام شتێك دەمێنێتەوە کە مومکینە. لەئەنجامدا ئەوەی من دەینووسم دەکرێت بخوێنرێت، یا بکرێتە خوێندنێکی فەلسەفی.

بەردەوام کۆمەڵێك بنەما هەیە بۆ گوتنی دەق، بێگومان لێرەدا مەبەستم میتۆد نییە، بەڵام بەبێ ئەوەی بەمانای وشە میتۆدێکی فەلسەفی بوونی هەبێت. هەندێك جۆر هەیە، هەندێك بزاڤ کە شێوەو فۆرمی جۆرییان وەرگرتووە لەنزیککردنەوەی دەق و ستراتیژییەتی خوێندنەوەو نووسیندا، دەشێت بۆ من سەرەتا ڕێگا بەدووبارکردنەوە بدەن، ئینجا دواتر لەبەردەم خەڵکانی ترداو لەلای ئەواندا دووبارە ببنەوە.

ئەوانە دەکرێت وەکو تەکنیك فێربکرێن و بخوێنرێن، چونکە توخمی تەکنیکی و فەلسەفی وایان تێدایە دەشێت بگۆڕێن بۆ ئامرازو، توانای گەیاندنیان هەیە. ئەوەی کە پێویستە بێگومان بریتییە لەدۆزینەوەی شێوازی بەیەکگەیاندنیان و دەستنیشانکردنی پێوەندی نزیکی و دووری لەنێوان ئەو دوو سەمتەدا ــ گوتارو نووسین. وەکو خۆت گوتت ئەوە کارێکی زەحمەتە، بەڵام ئەستەم نییەو دەشێت بیتە دی.

* کازم جیهاد: باشە جێکەوتی لێکۆڵینەوەیەکی لەو شێوەیە لەسەر گۆڕەپانی هزری فەرەنسی و جیهانی چییە کە تۆ کاری لەسەر دەکەیت؟ ئێمە دەزانین کە تۆ بەکۆمەڵێك لیکۆڵەری گەنج دەورە دراوی و بەیەکەوە کار لەسەر ئەو پرسە دەکەن وەکو تیمێك؟

- جاك دریدا: ڕاستە کۆمەڵێك لیکۆڵەرو فەلسەفەکار کارم لەگەڵدا دەکەن لەشێوەی هاوکاری و لێکتێگەیشتن، بەڵام هەست دەکەین کارەکەمان لێرەدا جۆرێك لەرێگری لێدەکرێت، زێدەڕۆییە ئەگەر بڵێین دژایەتی دەکرێین، بەڵام کارو چالاکیمان زۆر سنووردار کراوە بەپێچەوانەی ئەو بایەخە زۆرەی لەوڵاتانی تری وەکو ژاپۆن و ویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا پێمان دەدرێت.

بۆ فەلسەفەکار نە بەتەنیا هەر ئەوە گرنگە ببینێت کارەکانی بڵاوبوونەتەوەو بایەخیان پێدەدرێت، بەڵکو گرنگترە کە ببینێت کارەکانی بوونەتە هۆی ئەوە وتوێژ دروستبکەن و هزری تازە بپێتێنن و خۆیشی لەنێو ئەو پرۆسەیەدا بپێتێت و زیاتر پێبگات و بخرێتە بواری کارو ئەنجامی وا تازەی لێبکەوێتەوە کە پێشتر چاوەڕوانکراو نەبوون. ئەوەیە کە ئێستا بەسەر نووسینەکانی ئێمەدا دێت لەو وڵاتانە.

بەڵام ئەو گەمارۆیەی لەفەرەنسادا خراوەتە سەرمان، بێگومان هەڵقوڵاوی سروشتی کولتووری فەرەنسییە، بونیادی ئەو کولتوورە، شێوازەکانی لەگەیاندندا، سێنترالیستی پاریسییانەو ... تاد. دەبێت ڕۆژێك ئەو پرسیارە لەخۆمان بکەین کە ئایا کولتووری فەرەنسی مانای چییە؟ دەرفەت و سنوورو دەسەڵاتەکانی تاکوێن؟ دیارە دابونەریتێکی کولتووری بەردەوام هەیە کە درێژە پێدراوی سەدەی هەژدەیەم و نۆزدەیەمەو دەبێت بخرێتە ژێر پرسیار. ئەو کولتوورە بەردەوام وێنەیەکی دیاریکراوو ئەرك و فرمانێکی دیاریکراو بۆ فەلسەفەکارو بیریارو نووسەر دروست دەکات و بڵاو دەکاتەوە.

* کازم جیهاد: جارێك گوتت ڕەنگە پێویستبکات چەندین بەرگ کتێبی گەورە تەرخان بکرێت تاوەکو بکرێت بەتەواوی لەکولتوورێکی وەکو کولتووری فەرەنسی بکۆڵرێتەوەو بزانرێت چی وای لێکردووە بەدرێژایی ماوەیەکی تەواو بکەوێتە ژێر باڵادەستی فەلسەفەکارێکی وەکو سارتەر کە خۆی لەهەندێك کار بواردو لادا، ڕەنگە کاری بنچینەیی و سەرەکی ئەو سەردەمە بووبێت ...

- جاك دریدا: بەڵێ، سارتەر هەر بەتەنیا خۆی لەهەندێك ناوو کاری گرنگ نەبواردو لانەدا، بەڵکو خۆی لەکاری بنچینەیی و مەزنیش بواردو هەر لەئاڕتۆو پاتای و مۆریس بلانشۆوە تا دەگاتە فرۆیدو، تەنانەت مارکسیش، بەڵکو ناوداری و دەسەڵاتی خۆی وەکو ڕۆشنبیرێك لەسەر ئەو خۆ بواردن و ڕەتکردنەوەو لەبیرکردنە بونیادنابوو. هەڵەیەکی وا سەرچاوەکەی هەر بەتەنیا سارتەر نەبوو، بەڵکو ویستی سەردەمێکی دیاریکراو بوو، سەردەمی ئێمە کە دەیخواست لەکەسایەتی سارتەر دروستی بکات. لێرەوە من تەحەفوزم هەیە بەرانبەر بەکولتووری فەرەنسی، ئەگەرچی من خۆم سەر بەو کولتوورەم و ئینتیمام هەیە بۆ ئەو کولتوورەو لەوە زیاتر کولتوورێکی ترم نییە. من لەجەزائیر لەدایکبووم، ئەگەرچی لەزمانی فەرەنسی زیاتر وەکو زمانێکی بنچینەیی زیاترم نییە، بەڵام هەست دەکەم ڕەگوڕیشەیەکم لەنێو هەوادا هەیە.

* کازم جیهاد: جاریك گوتت دەبێت ڕۆژێك بێت بگەڕێیتەوە سەر چرکەساتی جەزائیرو ئەو ڕۆڵەی جەزائیر لەژیانی تۆدا دروستیکردووە ...

- جاك دریدا: من یەهودییەکی جەزائیریم. بێگومان یەهودییەکی نا یەهودی. هەر ئەوەندەش بەسە بۆ ئەوەی تێبگەم کە بۆچی هەست بەزەحمەت دەکەم لەنێو کولتووری فەڕەنسیدا. ئەگەر بکرێت بڵێم من کەسێکی نەگونجاوم لەگەڵ ئەو کولتوورەدا. من کەسێکی ئەفریقیم، ئەفریقای باکوور بەو ڕادەیەی کە کەسێکی فەڕەنسیشم، من ئەو قسەیە دەکەم و دەزانم ئەو وتوویژە بۆ گۆڤارێکی هزری عەرەبییەو لەمیانەی ئەو گۆڤارەشدا دەگاتە توێژی ڕۆشنبیری عەرەب، واتا ئەو کەسانەی کە بەردەوام کۆمەڵێك شت هەیە بەیەکەوەمان کۆ دەکاتەوە. بەڵێ، ئەوە موجامەلە نییە، وتوویژ لەگەڵ کولتووری عەرەبی، سەرەڕای ئەوەی کە زۆریش شارەزاییم لێی نییە، بەڵام لەلای من گرنگییەکی زۆری هەیە.

سەرچاوە: جاك دریدا، الکتابة والآختلاف، ترجمة: کاظم جهاد، دار توبقال، المغرب، الطبعة الآولی، ١٩٨٨.

بەشی چوارەم

هەڵوەشاندنەوە بریتییە لەخستنە ڕووی هەموو ئەو شتانەی کە تا ئێستا مێژووی خۆرئاوا شاردوویەتییەوە

لێرە لەو وتووێژەدا کە لەنێو کتێبی (شوێنگە) دا بڵاوکراوەتەوە، جاك دریدا دەکەوێتە نێو وتووێژێکی فراوان لەگەڵ هنری ڕۆنس و زۆر لایەنی تری تایبەت بەپرۆسەی هەڵوەشاندنەوە دەخاتە ڕوو کە لەنێو وتووێژی یەکەمدا باسی لێوە نەکراوە.

* هنری ڕۆنس: لەدوا تێبینی نێو کتێبی (نووسین و جیاوازی) دا دەڵێیت:" ئەوەی لەدوای تەحویلکردنی هەر پرسیارێکدا دەمێنێتەوە، سەمتێك پێکدێنێت". باشە ئەو بۆچوونە بەسەر سەرتاپای نووسینەکانی تۆشدا هەر ڕاست نییە؟ باشە نووسینەکانی تۆ لەژێر چ بارێکدا خۆیان ڕێکدەخەن؟

- جاك دریدا: نووسینەکان وەکو تەحویل و تەحویلکرنی پرسیار بەڕاستی سەمتێکی کراوەی دیاریکراو پێکدێنن بەسەر سەروچاوەیەکی بێکۆتایی کە وازی پێدەبەخشێت. ئەو تێبینییەی تۆش ئاماژەت پێدا پێویستی بەو " سپێیتییە" هەیە کە بەلایەنی کەم لەگەڵ مالارمێ وە مومارەسەی گرنگی خۆی دەکات لەنێو هەموو دەقێکدا.

* هنری ڕۆنس: ئەگەرچی ئەو نووسینانەت هەر هەمووی یەك کتێب پێکناهێنن؟

- جاك دریدا: بەڵێ، ئەوەی لەنێو کتێبەکان دووچاری شڵەژان و هەژان دێت بریتییە لەیەکێتی کتێب و کتێب وەکو یەکێتییەك کە وا تەماشا دەکرێت گوایە هاڕمۆنی و گونجاوە لەنێو خۆیدا، لەگەڵ ئەو گوزارشتانەی کە ئەو چەمکە لەکۆتاییدا وەکو ئەنجام و ڕووگە پێیان دەگات.

تۆ دەزانی کە ئەو ئەنجام و ڕووگانەش لەنزیك بێت یا لەدوورەوە هەموو کولتووری ئێمە ناچار دەکات. لەکاتێکدا ئەو داخرانە سنوورێك بۆ خۆی دروست دەکات، ئێمە چۆن ئازایەتی ئەوە دەکەین خۆمان بەکتێب نووس ناوببەین، ئینجا سێ کتێب بێت، یا دووان و یەك؟ مەبەست لەو ناونیشانانە تەنیا کردەیەکی دەقگەراو تاك و جیاوازکارانەیە کە هیچ دەسپێکێکی ڕەهای نییەو لەنێو خوێندنەوەی دەقی تردا ون

دەبێت. هەروەها دەبینین سەرەڕای ئەوەش، ئاڕاستەی هیچ وێنەیەکی ترمان ناکات تەنیا نووسینی تایبەتی خۆی نەبێت.

ئەوەی ئێستاش ناچارمان دەکات، بریتییە لەگەڕان بەدوای فۆرمێك بۆ بیرکردنەوەی ئەو دوو بابەتە ناکۆك و دژکارە بەیەکەوە. کەواتە ئێمە ناتوانین نمایندەی ڕێکخستنی ناوەوەی ئەو کارانە بکەین بەشێوەیەکی ئاسۆیی و هەڵهێنجراو بەهۆی سیستەمێکی هۆکارگەرای دیاریکراو، چونکە خودی ئەو سیستەمە خۆی کەوتۆتە ژێر باری لەرزین و هەژان، ئەگەرچی قۆناغێکی تەواوی دەقەکانم وا پێدەچێت گونجاو بێت لەگەڵ داخوازییەکانی، بەلایەنی کەم بەشێوەیەکی سیمۆلاکری تاوەکو ئەو پێداویستییانە خۆیان ئاوێتەی لێکدراوێك بکرێن کە ئەو کۆنترۆڵیان ناکات. بۆیە وەکو ئەوەی تۆش دەزانی، دەبێت بەردەوام خوێندنەوە بۆ ئەو کەسانە ئەنجام بدەم کە لەبارەیانەوە دەنووسم و ئەو کتێبانەش بخوێنمەوە کە لەپەراوێزو لەنێو دێڕەکانیاندا مەتەڵی دەقەکان شیدەکەمەوەو بەراوردیان دەکەم لەگەڵ دەقی جیاواز لەخۆیان و من بەهۆی هەندێك هۆکاری پێویست ناتوانم ناوی بنێم بڕگەیی ــ fragmentaire.(١)

* هنری ڕۆنس: بەڵام چۆن بەڕاستی هەوڵبدەین، یا بەلایەنی کەم لەلایەنی تیۆرییەوە هەوڵ بۆ خوێندنەوەیەکی لەو جۆرە بدەین؟

- جاك دریدا: دەتوانین لەنێو کتێبی "گراماتۆلۆژیا" وەکو لێکۆڵینەوەیەکی دوورو درێژ کە لەدوو بەش پێکدێت، تیۆری و سەمتی نا ئەزموگەرایی، ئەو کارە دەستگیر بکەین. لەناوەڕاستدا دەتوانین کتێبی "نووسین و جیاوازی" دابنێین، چونکە ئەوەی یەکەم ئاڕاستەی ئەوەی دووەمان دەکات. لەو حاڵەتەشدا، خوێندنەوەی ڕاڤەکارییانە بۆ ڕۆسۆ(٢) دەکەوێتە بەشی دوازدەی نێو ئەو کۆمەڵەیە.

لەلایەکی تری پێچەوانەوە، دەتوانین "گراماتۆلۆژیا" بخەینە نێو دڵی "نووسین و جیاوازی" مادام شەش دەقی کتێبی دوایی بەڕاستی دەکەونە پێش ئەو پێشبینیانەی کە سەرهەڵدانی کتێبی " لەبارەی گراماتۆلۆژیا" ڕادەگەیەنن. مادام ئەو پێنج کتێبەی دواتریش هەر لە"فرۆیدو شانۆی نووسین" ەوە دەبنە بەشێك لەنێو کرانەوەی

گراماتۆلۆژی، بەڵام ڕووگەی مەسەلەکە ناکرێت ئاوا بەسادەیی لێکبدرێت و ڕێکبخرێت وەکو ئەوەی خۆمان خەیاڵی بۆ دەکەین. بەهەرحاڵ، ئەو دوو کتێبە زۆر ڕۆچوونەتە نێو یەکتری، ئەوەش ئاڕاستەی ــ لێرەشدا لەگەڵم تەبای ــ ئەندازەیەکی سەیرمان دەکات کە بێگومان ئەو دەقانە هاوشانی ئەون.

* هنری ڕۆنس: ئەی کتێبی دەنگ و دیاردە لەکوێ دادەنێیت؟

- جاك دریدا: بیرم چوو پێت بڵێم کە ئەوە یەکێکە لەو لێکۆڵینەوانەی لەهەموویان زیاتر شانازی پێوە دەکەم. ڕەنگە بتوانم بیکەمە پەراوێزێکی درێژ بۆ کتێبی یەکەم، یا دووەمین کتێبم. "گراماتۆلۆژیا" پشت بەو کتێبە دەبەستێت و لەوەوە پێشڤەچووە. بەڵام ئەگەر مەسەلەکە پێوەندی هەبێت بەتەلارسازی فەلسەفییانە، ئەوە کتێبی "دەنگ و دیاردە" لەپلەی یەکەم دێت، چونکە تێیدا ــ ئەگەرچی ناتوانم ئێستا بۆتی ڕاڤە بکەم ــ لەخاڵێکی یەکلاکەرەوەدا لەسەر ئاستی مافپەروەرییەوە پرسێکی گرنگی تایبەت بەدەنگ و نووسینی دەنگی خراوەتە ڕوو لەپێوەندییان بەمێژووی گشتی خۆرئاواوە، وەکو ئەوەی چۆن دواتر لەنێو مێژووی میتافیزیکادا نماینده دەکرێت بەشێوەیەکی مۆدیرنەترو ڕەخنەییانەترو هەستیارانەتر، مەبەستم فینۆمینۆلۆژیای ترانسندتالی هۆسرلە.

مەبەستمان چییە کاتێك دەڵێین "ویستی گوتن" و چ پێوەندییەکی مێژوویی هەیە بەوەی کە ئێمە پێمان وایە دەسگیرمان کردووە لەژێر ناوی دەنگدا وەکو بەهایەك بۆ ئامادەیی، ئامادەیی مانای وشیاری و ئامادەیی خودی خۆی لەنێو ئاخافتنی زیندووداو لەنێو وشیاری خودیدا؟ دەکرێت ئەو لێکۆڵینەوەیەی پرسی لەو جۆرە دەخاتە ڕوو وەکو ڕووێکی تری یەکەم، یا دووەم ئارەزووی خۆتە، لێکۆڵینەوەیەکی تر تەماشا بکرێت کە ساڵی "١٩٦٢" بڵاوکراوەتەوە وەکو پێشەکییەك بۆ وەرگێڕانی کتێبی "بنەچەی ئەندازە" ی هۆسرل. ئیشکالییەتی نووسین تێیدا بەشێوەیەك گەڵاڵە بووە وەکو ئەوەی کە ئێستا هەیە لەپێوەندی لەگەڵ بونیادی کورت نەکراوە بۆ کردەی " جیاواز بوو، جیاوازە ــ differer" و لەپێوەندی بەوشیاری و ئامادەگی و مێژوو و مێژووی زنست و نا ئامادەگی و دواخستنی ئەسڵ.

* هنری ڕۆنس: من داوام لێکردی یارمەتیم بدەی لەکوێ دەسپێبکەم، کەچی تۆ خستمتە نێو گێژاوێکی قوولّ و ...

- جاك دریدا: بێگومان هەموو ئەو دەقانە دەروازەیەکی بێکۆتایین بۆ چوونە نێو دەقێکی جیاواز کە هیوادارم ڕۆژێك بێت بتوانم بینووسم، ئەوانە هەر تەنیا دەسپێکی دەقێکی ترن کە هێشتا ناوێرم بینووسم. بۆیە بەڕاستی هەر تەنیا بریتین لەقسە لەبارەی ڕستەیەك لەنێو گێژاوێك لەژمارەدا، ڕستەیەك کە بەڕاڤەکردنی کتێبی "دەنگ و دیاردە" دەسپێدەکات.

* هنری ڕۆنس: هەموو ئەوانە دەبنە هۆی ئەوەی ئەستەم بێت تۆ بخوێنرێیتەوە، مەبەستم خوێندنەوەی نموونە باڵاکانی تۆیە" ڕۆسۆ، ئارتۆ، پاتای، جابیس ... "، ئەوە پرسی پێوەندی نێوان فەلسەفی و نا فەلسەفییە. ئەوەی هەر لەسەرەتاشەوە سەرنجمان ڕادەکیشیت زەحمەتی لەقاڵبدانی شێوازی نووسینی تۆیە لەنێو بواریکی دیاریکراودا. ئایا دەستنیشانکردنی گوتاری تۆ لەنێو چوارچێوەیەکی دیاریکراو کارێکە نزیکە لەئەستەم؟ بەڵام، ئایا ئەو سەرکێشییە بکەین؟ ئایا ئەو پرسیارە خۆی ناچێتە نێو بازنەی میتافیزیکا؟

- جاك دریدا: من هەوڵدەدم لەسەر لێواری گوتاری فەلسەفی بووەستم. تەماشاکە دەڵێم لێوارو نالێم مەرگ، چونکە من هەرگیز بڕوام بەو قسەیە نییە کە ئێستا بڵاوبۆتەوەو بانگەشەی مردنی فەلسەفە دەکات. هەر بەڕاستی من بڕوام بەهیچ شتێك نییە لەوانە: نووسین، مرۆڤ و خوا، ئەگەرچی هەموومان دەزانین مردن شتێکی تایبەت و جیاوازو ڕوون و ئاشکرایە. لێرەوە فەلسەفە مومکین بووەو مومکینیش بووە دەستنیشانی بوارە مەعریفییەکەی بکرێت کە لەناویدا کار دەکات وەکو پێداویستی و بەربەستی بنچینەیی و هەڵگەڕانەوەی چەمکەکان، ئەستەمە لەدەرەوەڕا شەڕی فەلسەفە بکرێت. من لەنێو خوێندنەوەکانی خۆمدا هەوڵدەدەم بەجولەیەکی دەبڵ و دووانە ....

* هنری ڕۆنس: تۆ لەبارەی فرۆید دەڵێیت ئەو کەسەی بەدوو دەست دەنووسێت ...

- جاك دریدا: بەڵێ، ئەوە گەمەیەکی دەبڵ و دووانەییە لەهەندێك بواری یەکلاکەرەوەدا بە "rature"(٣) کە تێیدا بەڵگەی شاراوە دەخەیتە ڕوو کە بکرێت بخوێندرێتەوەو لەنێو دەقیشدا بەتووندو تیژییەوە هەموو ئەوانە تۆمار دەکات کە دەکرێت بەرەو دەرەوە ڕابەرایەتی بکرێن. من لەڕێگای ئەو گەمەیەوە هەوڵدەدەم زۆر بەتووندی ڕێز لەو گەمە ناوخۆییە شاراوەیەی ئەو یەکە مەعریفی و فەلسەفییانە بگرم و ڕایانکێشم تاوەکو بەخۆشی خۆیان دەخشێنە نێو خاڵی نەگونجان و ناتەبایی و دژکاری ــ non pertinence" واتا خاڵی بەتاڵی و داخران.

کەواتە هەڵوەشاندنەوەی بونیادی فەلسەفی بریتییە لەبیرکردنەوەی جینالۆجییانەی پتەو بۆ ئەو چەمکانە بەشێوەیەکی دڵسۆزانە. بەڵام لەهەمان کاتیشداو بەدەسپێك لەدەرەوەیەکی دیاریکراو، ئەو بونیادە ناتوانێت دەستنیشانی بکات و ناوی بنێت، ئەو هەڵوەشاندنەوەیە بریتییە لەو شتانەی ئەو مێژووە ڕێگای لێگرتووە یا شاردویەتییەوە، بەوەش وەکو مێژووێك خۆی لەسەر بنەمای ئەو سەرکوتکردنە دروستکردووە. ئەوکات و لەمیانەی ئەو بزاڤە توندوتیژەدا، بەڵام دڵسۆزە بەیەکەوە لەگەڵ ناوەوەو دەرەوەی فەلسەفە ــــ مەبەستم خۆرئاوایە ــ دەقێك بەرهەم دێت چێژێکی گەورەی تێدایە.

ئەوە کتێبێکی کراوەیە بۆ خود، ڕێگا دەدات یەکەی فەلسەفی و هەموو ئەو دەقانەش بخوێنرێنەوە کە سەر بەکولتووری ئێمەن وەکو ڕوخساری دیاردەیەك ــ ئەوەش وشەیەکی ئالۆزە وەکو ئەوەی لەشوێنێکی تردا خستوومەتە ڕوو ــــ بۆ شتێك کە نەیتوانیوە لەنێو میژووی فەلسەفەدا خۆی نمایش بکات و دەربخات، بگرە لەهیچ شوێنێکیش بوونی نییە. لێرەدا پرسەکە پەیوەستە بەهەژاندنی ئەو جۆرە دەستنیشانکردنەی کە هایدگەر توانی لەمیانەیدا چارەنووسی فەلسەفە بناسێت.

کەواتە دەتوانرێت هەر لەئەفلاتونەوە تا دەگاتە ئەرستۆو سۆسێرو هۆسرل و هەندێکجاریش تا دەگاتە هایدگەریش بەدواداچوون بکرێت بۆ وێناکردنی نووسین وەکو نمایشێکی گوزارشت لێکراو، بگرە ئەو جۆرە پۆلێنکردنە دەگاتە

هەندێك گوتاری تازەش كە زۆر بەپێتن، ئەگەرچی ئەو گوتارانە نەگەیشتوونەتە ئاستی پرسە هۆسرلّی و هایدگەرییەكان. نمایشێكی لەو جۆرە بونیادو پێداویست لەحالّەتی شاراوەدا دەدۆزێتەوەو لەمیانەی چەند شێوازو ڕێگایەكیشدا هەولّدەدات شییان بكاتەوە. ئەگەر ئەوە بێتەدی، ئەوا ئەو نمایشە دەردەكەوێت، ئەوە مەسەلەی ئەو دۆزینەوەیە چیتر نابێتە كارێكی بلیمەتانەی تایبەت كە تەنیا كەسێك بتوانێت لێرەو لەوێ پێی بگات و ئەنجامی بدات. بەلّكو دەبێتە ئەنجامی وەرچەرخانێكی گشتی ــ ناتوانین ناوی بنێین مێژوویی و جیهانی، چونكە دەبێتە هۆی شێواندنی خودی ئەو دەلالەتانە ــ وەرچەرخانێك دەشێت لەنێو كۆمەلّێك بواری تردا بەدی بێت وەكو ماتماتیك و لۆژیك و زمانزانی و ئەتنۆلۆژیاو دەروونشیكاری و ئابووری سیاسی و بایۆلۆژیاو ڕاگەیاندن و پڕۆگرامسازی و ... تاد.

* هنری ڕۆنس: ئێمە لەنێو لێكۆڵینەوەكانی تۆدا دەتوانین بەلایەنی كەم دوو مانا بۆ وشەی نووسین بدۆزینەوە: مانایەك كە بەركارەو تێیدا نووسینی دەنگی ناكۆك و دژكارە لەگەڵ ئاخافتن كە گریمان وایە نووسین نمایدەی ئەو بێت ــ بەلّام تۆ بانگەشەی ئەوە دەكەیت كە نووسینی دەنگی پەتی بوونی نییە ــ لەگەڵ مانایەكی ڕیشەیی كە بەگشتی دەستنیشانی نووسین دەكات، واتا لەدەرەوەی هەموو پەیوەستێك لەوانەی لەنێو تیۆری گلۆسیماتیدا بەجەوهەری گوزارشت ناودەبرێن وەكو ڕەگوڕیشەیەكی هاوبەش ڕێگا لەهەبوونی ئاخافتن و نووسین دەگرێت. مامەلّەكردن لەگەڵ نووسین بەو مانا باوەی ئێستا لەئارادایە ئاماژەیەكی دۆزەرەوەیە بۆ ئەو سەركوتكردنەی بەسەر نووسیندا پراكتیك كراوە، سەركوتكردنێك كە نەدەكرا خۆی لێ لابدرێت ئەگەرچی پێویستە لێپرسینەوە لەگەڵ پێداویستی و ئیشكالییەت و یاساكانی بكرێت. نووسین لەگەڵ خۆیدا كۆمەلّێك زاراوەی تر دێنێت وەكو جێكەوت و زیادە و جیاوازی. خوێنەر زۆر پرسیار لەبارەی ئەو "a" یە جیاوازە دەكەن لەنێو وشەی "diffrerance"(٤) دا كە تۆ داتناوە، ئەو پیتە مانای چییە؟

- جاك دریدا: نازانم ئایا مانایەكی هەیە، یا شتێكی ترە لەدەرەوەی ئەو بەرهەمەی كە میتافیزیكا ناوی دەنێت دال و مەدلول. تێبینیم كردووە ئەو پیتە دەنووسرێت و دەخوێنرێتەوەش، بەلّام نایبیستین. سەرەتا من زۆر دەست بەوەوە دەگرم كە ئەو گوتارە ــ مەبەستم گوتاری ئێمەیە لەچركەساتی ئێستادا ــ لەبارەی ئەو شێواندن و دەرستدرێژیكردنەی دەكرێتە سەر نووسین وەكو هێل و سێنتاكس، مانای ئیحالەكردنە بۆ دەستتێوەردانێكی بێدەنگ لەئاماژەی نووسراودا. سیفەتی هەلّهێنجراوی كردەی ــ جیاوازە/ جیاوازبوو differer واتا جیاواز different ــ كە بەو پێوەرە ئەو ناوە دارێژراوە "differance" یەك پۆلی تەواوی چەمك لەنێو خۆیدا كۆ دەكاتەوە كە من پێم وایە سەمتگەران و ناكرێت كورت بكرێنەوەو هەر یەكێك لەوانە لەنێو چركەساتی یەكلاییكەرەوەی كاردا كاراتر دەبن.

جیاوازی ئاڕاستەی بزاڤێكی چالاك و خامۆشمان دەكات كە كردەی جیاوازی ئەنجام دەدەن، ئەو ئاڕاستەكردنەش لەمیانەی دەرفەت و دواخستن و ئیحالەكردن و خولانەوەو دواكەوتن و كردەی كورتكردنەوەدا دەبێت. بەو مانایە جیاوازی پێش یەكێتی ئەسلّی پتەو ناكەوێت ــ originaire ــ كە لەئێستادا پارێزگاری لێدەكەم وەكو ئەوەی پارەیەك بپارێزم و هەلّگرم بۆ كاتێكی تر بەپێی حیسابێكی ئابوورییانەو وشیارییەكی ئابووری. ئەوەی وا لەئامادەگی دەكات جیاواز بێت، بەپێچەوانەوە ئەوە كە لێیەوە دەسپێدەكات تاوەكو ئامادەگی و ئارەزووی ئامادەگی ڕابگەیەنێت لەمیانەی نمایندەیەك، یا هێمایەك، یا جێكەوتێك ...

* هنری ڕۆنس: ئایا بەو مانایە بێت جیاوازی دەبێتە چەمكێكی ئابووری؟

- جاك دریدا: من پێت دەلّێم ئەوە خۆی چەمكی ئابووریە. مادام ناكرێت بەبێ بوونی جیاوازی وێنای ئابووری بكرێت، ئەوە دەشێت ئەو چەمكەی بونیاد زیاتر بەسەر ئابووریدا بسەپێت. بەوەش پێویستیمان بەوە هەیە لەوچەمكەی ئابووری شتێكی تر تێبگەین جگە لەئابووری كلاسی میتافیزیكا، یا میتافیزیكای كلاسی ئابووری. بزاڤی جیاوازی وەكو ئەوەی بەرهەمهێنەری جیاوازەو تایبەتە بریتییە لە:

یەکەم، ڕەگوڕیشەی هاوبەشی هەموو دژکارییە چەمکگەراکان کە زمانی ئێمە دەبڕێت و دەیهەژێنێت وەکو دوالیزمە میتافیزیکییەکان: هەستپێکراو ـــ ماقوڵ، حەدس ـــ دەلالەت، سروشت ـــ کولتوور .... تاد. لەبەرئەوەی ڕەگوڕیشەیەکی هاوبەشیشە، ئەوە جیاوازی دەبێتە توخمی هاوشێوە me me کە پێویستە لەئەسڵی جیابکرێتەو Iidentique(٥) کە خودی ئەو دژکارانە لەنێویدا خۆیان ڕادەگەیەنن.

دووەم، جیاوازی بریتییە لەکردەی بەرهەمهێنانی ئەو جیاوازانەو ئەو بزاڤە جیایەی پیتەکان کە بەردەوام زمانەوەری و هەموو زانستە بونیادییەکان کردوویانەتە نموونەی خۆیان، بۆتە مەرجی پێویست بۆ هەموو دەلالەت و بونیادێك.

ئەو جیاوازییانەو ئەو زانستەش کە لێی بەرهەم دێت ئەنجامی جیاوازییە. شوێنگەی جیاوزی لەنێو ئاسمان و مێشکدا نییە، ئەوەش مانای وا نییە گوایە بەرهەمی خودی قسەکەری کارایە. لەو ڕوانگەیەوە چەمکی جیاوازی چەمکێکی بونیادگەرییانە نییە، هەروەها چەمکێکی پێکهاتەییش نییە. ئەو ئەلتەرناتیڤە خۆی دەبێتە بەرهەمی جیاوازی، بگرە دەتوانم بڵێم کە هەر چەمك نییەو دواتریش دەگەڕێمەوە سەر ئەو باسە.

* هنری ڕۆنس: تووشی شۆك بووم کاتێك لەنێو لێکۆڵینەوەی "هێزو دەلالەت" دا خوێندمەوە کە چۆن جیاوازی ـــ ئەگەرچی ئەو کات هێشتا ئەو ناوەت پێ نەبەخشیبوو ـــ بەرەو نیچەی بردی کە چەمکی هێز دەبەستێتەوە بەچڕ نەبوونەوەو کورت نەکردنەوەی جیاوازییەکان، دواتریش ئاڕاستەی فرۆیدی کردی و بینیت دژکارییەکان لەلای فرۆید مەحکومن بەئابووری جیاوازی، لەکۆتاییشدا و بەردەوام و بەتایبەتیش گەڕایتەوە سەر هایدگەر.

- جاك دریدا: بەڵێ، هایدگەر بەتایبەتی. هیچ شتێك لەوانەی من هەوڵیان بۆ دەدەم مومکین نەدەبوون ئەگەر ئەو کرانەوەیە نەبووایە کە پرسیارە هایدگەرییەکان دەیڕەخسێنن. هەروەها ئەگەر بایەخی من نەبووایە بەوەی کە هایدگەر ناوی دەنێت

جیاوازی نێوان بوونەوەرو کەینوونەت، واتا جیاواز وجودی ـــ لاهوتی بەو شێوەیە کە هێشتا بیر لەبیرکردنەوەی فەلسەفی نەکراوەتەوە.

بەڵام سەرەڕای ئەوانەش، ئەوەی من لێرەدا قەرزاری هایدگەرم، با وابڵێم بەهۆی ئەو قەرزەوە من هەوڵدەدەم پەنجە بخەمە سەر خودی دەقی هایدگەری ـــ کە جیاواز نییە لەهیچ دەقێکی تر لەمەسەلەی نەگونجان و ناتەبایی و نابەردەوامی، بەو شێوەیەی کە دەقێکە لەئاست هێزی گەورەی خۆی و ئەنجامی پرسیارەکانیەتی ـــ سەر هێماکانی ئینتیما بۆ میتافیزیکا، یا ئەوەی هایدگەر ناوی دەنێت بوون ـــ لاهوت.

هایدگەر خۆیشی دان بەوە دادەنێت کە ناچاربووە، وەکو ئەوەی کە چۆن ئێمە هەموومان ناچارین لەو سەرچاوەو فەرهەنگە زاراوەییەی زمانی میتافیزیکا هەڵێنجین لەهەمان چرکەساتدا کە دەیویست بنەماو ڕایەلەکانی تێکبشکێنێت. کەواتە پێویستە لەسەرمان ئەو لق و پۆپە میتافیزیکییە بدۆزینەوەو سەرلەنوێ و بەشێوەیەکی بەردەوام فۆڕم و پانتایی پرسیار ڕێکبخەینەوە.

لەنێو ئەو کارانەشدا گرنگە بەیەکجارەکی دەستنیشانی جیاوازی بکەین وەکو جیاوازییەکی وجودی تاکگەرایی ـــ ئۆنتیکۆ ـــ لاهوتی. پێم وایە ئەو دەستنیشانکردنە بەشێوەیەکی سەیر دیلی میتافیزیکایە سەرەڕای ئەوەی پێداویستی و یەکلاییکردنەوەی گەورە سیماکانی قۆناغی بیرکردنەوەی هایدگەرن. کاتێك تا دوا چرکە بەدوای بیرکردنەوە لەحەقیقەت و کەینونەت دەچین، بەبزاڤێکی نیچەییانە زیاتر لەوەی هایدگەرییانە بێت، ئێمە پێویستە بەسەر جۆرە جیاوازییەکدا بکرێینەوە کە تایبەت نەبێت بەدەستنیشانکردن لەنێو زمانی خۆرئاوادا وەکو ئەوەی گوایە جیاوازییە لەنێوان بوونەوەرو کەینوونەتدا. بێگومان بزاڤێکی لەو شێوەیە ئەستەمە لەئێستادا بێتە دی، بەڵام خۆ دەکرێت یەکەمجار مەرجەکانی هاتن و سەرهەڵدانی لەنێو بیرکردنەوەی هایدگەردا ڕوون بکرێنەوە. جیاوازی دێت تاوەکو نە بەتەنیا دەستنیشانی

جیاوازی وجودی لاهوتی بکات، بەڵکو دێت تاوەکو ئەنجامی کشانی ئەو جیاوازییەش دەستنیشان بکات.

* هنری ڕۆنس: باشە سنووورداری ــ la limite وەکو ئەوەی تۆ لەلای هایدگەر باسی دەکەیت و هەندێکجاریش لەنێو پێشیارەکانتدا دەردەکەوێت، نامانگەیەنێتە جۆرێك لەفۆنۆسێنترالیزم؟

- جاك دریدا: مەسەلەکە لەلای من پەیوەست نییە بەسنووریکی دیاریکراو. خۆ ئەگەر مەسەلەکە واش بێت، ئەوە سنووورداری گرێنتی دەسەڵات و ڕووگەیەکی دیاریکراو دەکات، کەواتە هێزێکی بێ وێنەی هەیە، بەڵام دەکرێت لەلای هایدگەر جۆرێك لەفۆنۆسێنترالیستی بەدی بکەین کە لەلای ئەو دەبێتە هۆی ئەوەی دەنگ ڕەپێش بکرێت واتا بۆ"جەوهەری گوزارشت" ێکی دیاریکراو وەکو ئەوەی لەنێو تەواوی بیرکردنەوەی خۆرئاوادا هەیە.

ئەو جۆرە ڕەپێشکردنە کە ئەنجامی گرنگ و ڕێکخراوی لێدەکەوێتەوە خۆی لەمیانەی باڵادەستی دالی کۆمەڵێکی زۆری مەجازی دەنگی دەردەخات لەمیانەی قسەکردنی لەبارەی پرسی هونەر(٦) کە بەردەوام دەگاتە ــ لەمیانەی نموونەی هەڵبژێردراوی تووند ــ وێناکردنێك بۆ هونەر وەکو "بوارێك بۆ چالاکی حەقیقەت". کەواتە تێڕامانی جوان کە هایدگەر لەمیانەیدا ئەسڵ یا جەوهەری حەقیقەت دووبارە دەکاتەوە، هەرگیز پێوەندی نێوان لۆگۆس و فۆن ناهەژێنێت. ئەوەش ئەوەمان بۆ ڕاڤە دەکات کە چۆن هەموو هونەرەکان بەپێی بۆچوونی هایدگەر لەنێو پانتایی قەسیدەدا پێدەگەن وەکو "جەوهەری هونەر"(٧) و پانتایی "زمان" و "ئاخافتن".

هونەری تەلارسازی و پەیکەرتاشی وەکو ئەوەی هایدگەر دەڵێت "هەرگیز لەدایك نابن تەنیا لەکرانەوەی قسەو ناونان نەبێت کە حوکمیان دەکەن و بەڕێوەیان دەبەن". بەو شێوەیە دەردەکەوێت ئیمتیازی دانپێدانراوی کلاسییانەی گوتەزا diction و سروودخوێندن چۆنەو چۆنیش ڕق بۆ ئەدەب تەرخان دەکرێت و بەڕقەوە

تەماشا دەکرێت. هایدگەر دەڵێت:" پێویستیمان بەوە هەیە گوتەزا لە ئەدەب ڕزگار بکەین ... تاد".

* هنری ڕۆنس: ئەو تێبینییەی دوایی ئاوەژووی بایەخی ئێمە دەکاتەوە کە بەردەوام بەکورت کردنەوەو چڕبوونەوەی نووسین و پانتاییە ئەدەبییەکەی دەدەین. لێرەدا کارەکانی تۆ زۆر نزیکن لەکارەکانی گرووپی تێل کێل tel quell.

- جاك دریدا: دەتوانم بڵێم گرەوی ئەو لێکۆڵینەوانەی ئێستای ئەو گرووپە(٨) وەکو هەر لێکۆڵینەوەیەکی تری هاوشێوە بایەخێکی زۆری هەیەو هێشتا لەفەرەنسا ئەو بایەخەی پێ نەدراوە وەکو ئەوەی لەدەرەوە پێی دەدرێت، لەخۆرئاوا ئەو بایەخەی پێ نەدراوە کە لەخۆرهەڵات پێی دەدرێت.

خۆ ئەگەر کاتمان هەبووایە ئەوە دەمانتوانی هۆی ئەوە شیبکەینەوەو پرسیاری ئەوەمان بکردبووایە کە بۆچی ئاوا لەڕۆژگارێکی وەکو ئەمڕۆدا کورت نەبوونەوەو چڕنەبوونەوەی نووسین و دامڕماندنی لۆگۆسێنترالیزم لەنێو بوارێکی تایبەتداو لەشێوەیەکی سنووورداری مومارەسەی "ئەدەبی" دا خۆیان ڕادەگەیەنن؟ تۆ باش دەزانی من بۆچی وشەی ئەدەبی دەخەمە نێو دوو کەوانە، تاوەکو هیچ ئیشکالییەتێك دروست نەکات. ئەو مومارەسە تازەیە گریمانی دابڕانێکی لەو جۆرە دەکات لەگەڵ هەموو ئەوانەی کە مێژووی هونەریان بەمیتافیزیکا گرێداوە ...

* هنری ڕۆنس: باشە دەکرێت ئەو میتافیزیکایە ببەزێنرێت؟ ئایا دەتوانرێت سێنتەرێتی نووسین بخرێتە بەرانبەر لۆگۆسێنترالیزم؟ ئایا دەکرێت بەکردارەکییانە ئەو داخرانەی میتافیزیکا پێشێلبکرێت؟ کەواتە مەرجەکانی هەبوونی گوتارێکی لەو جۆرە ئاوا پێشێلکار دەبێت چۆن دەبێت؟

- جاك دریدا: ئەگەر مەبەستمان لەپێشێلکردن ئەوە بێت کە بەشێوەیەکی سادەو ساکارو پەتییانە لەنێو شتێکدا جێنشین بین کە ناسراوە بەمیتافیزیکا، ئەوە بوونی نییەو دەگەڕێتەوە بۆ خاڵێك کە پەیوەستە بەزمان و نووسین. بەپێی ئەوە

ئێمە لەنێو دەستدرێژیکردن و کردەی پێشێلکاریدا مامەڵە لەگەڵ هەندێك بنەما دەکەین کە پێوەندی پتەویان هەیە لەگەڵ میتافیزیکا. ئەوە پێوەندییەکە هەرگیز کورت و چڕ ناکرێتەوە تاڕادەی ئەوەی کە هەموو کردەیەکی پێشێلکارانە ـــ بەهۆی ئەو پێوەندییەی کە هەیە ـــ زیندانیمان دەکات لەنێو ئەو داخرانەدا. بەڵام بەهۆی ئەو کارەی کە لەزۆر لایەنەوە دەوری سنووورداری داوە، کایەی نێو خۆیی دەگۆڕێت و کردەی پێشێلکاری بەرهەم دێنێت کە هەرگیز خۆی وا پێشکەش ناکات گوایە پێشتر بەدیهاتووە.

ئێمە هەرگیز لەنێو کردەی پێشێلکاری جێنشین نابین و هەرگیز لەهیچ شوێنێکی تریشدا جێگیر نابین. پێشێلکاری دەبێتە هۆی بوونی بەردەوام و چالاك و کارای سنورداری. کەواتە دەبێتە ئەو "هزرەی ـــ نایەوێت ـــ هیچ ـــ شتێك ـــ بڵێت"، ئەو هزرەی "ویستی گوتن"(٩) و "ویستی گوێگرتنی خودی لەگوتەی خود" دەبەزینێت و دەیخاتە ژێر پرسیار. وای لێدەکات خۆی لەنێو گڕاماتۆلۆژیادا ڕابگەیەنێت، هزرێك خۆی وا پێشکەش دەکات کە ناکرێت دوالیزمی "ناوەوە ـــ دەرەوە" لەخۆی بگرێت. کەچی بەزاندن و پێشێلکاری لەکۆتایی ئەو کارەدا دەبنە دوو چەمکی گومانلێکراو.

بۆیە من هیچ ڕۆژێك بیرم لەوە نەکردۆتەوە سێنتەرێتی نووسین و لۆگۆسێنتراڵیزم بخەمە بەرانبەر یەکتری، بگرە هەرگیز بیرم لەوە نەکردۆتەوە سێنتەرێك بخەمە بەرانبەر سێنتەرێکی تر. کتێبەکەشم "گڕاماتۆلۆژیا" بەرگریکردن نییە لەنووسین و وێناکردنی شێوەو سیماکانی نووسین نییە، بگرە ئەوە زیندووکردنەوەی ئەو شتەش نییە کە ئێمە لەسەری ڕاهاتووین و ناومان ناوە نووسین.

مەسەلەکە پێوەندی بەوە نییە بێین جارێکی تر ماف و ئیمتیازو کەڕامەت بۆ نووسین بگێڕینەوە، ئەو نووسینەی ئەفلاتون پێی وابوو شتێکی زۆڵ و بێکەسە بەرانبەر بەئاخافتن کە کرابووە کوڕی شەرعی و دڵسۆزی لۆگۆسی باوك.(١٠) ئێمە کاتێك دەمانەوێت ئەو دیمەنە خێزانییە بخەینە ژێر پرسیارو گومان لەئەنجام

و ڕووگە ئەخلاقییەکەی و زۆر لایەنی تری ئەو چیرۆکە بکەین، ئەوە هەموو وەرچەرخانێکی ئەخلاقی و بەهایی بۆ ئەوەی ماف و ئیمتیاز بداتەوە بەنووسین دەبێتە کارێکی شێواوو پووچ. پێم وایە بایی ئەوەندە ڕوون و ڕاشکاوانە قسەم کرد لەبارەی ئەو بابەتە.

لەنێو گڕاماتۆلۆژیادا ناونیشانی پرسیار تایبەتە بەپێداویستی گڕاماتۆلۆژیا وەکو مەرجی هەبوون و کاری ڕەخنەیی کە دەبێتە هۆی کرانەوەی بوارو کایەکەو لادانی هەموو بەربەستە ئەپستمۆلۆژییەکانی بەردەمی. بەڵام ئەوە پرسیارێکە تایبەتە بەسنووری ئەو زانستەش، ئەو سنوورەی لەژێر کاریگەری مندا هەمان بایەخی پێدراوە کە بەلایەنەکانی تر دراوە، هەمان سنووری گوتەزای زانستی کلاسییە کە پڕۆژەو چەمکەکانی بەشێوەیەکی سەرەکی و میتۆدی پەیوەستن بەمیتافیزیکا.

* هنری ڕۆنس: ئەگەر بەو ڕێڕەوەدا بڕۆین، ئەوە پێویستە لێکۆڵینەوەی "کۆتایی کتێب و سەرەتای نووسین" بخوێنینەوە کە تۆ لەنێو "گڕاماتۆلۆژیا" بەشێکت بۆ تەرخانکردووەو نابێت وا تەماشا بکرێت وەکو ئەوەی کە گوایە ڕاپۆرتێکی پۆزەتیڤیستی یا سۆسیۆلۆژییە..

- جاك دریدا: ڕەنگە مەسەلەکە وابێت، بەڵام ئەوە بەشێوەیەکی زۆر لاوەکییە. لەنێو ئەو لێکۆڵینەوەیەدا ماف و پێگەیەکی تایبەت دەبەخشمە لێکۆڵینەوەی پۆزەتیڤیسمی لەبارەی وەرچەرخانەکانی ئێستای شێوازەکانی پێوەندی و ئەو بونیادە تازانەی کە بەشێوەیەکی زۆر گەورەو میتۆدییانە بەشی ئاخافتن و نووسینی دەنگی و کتێب بەیەکەوە کورت دەکەنەوە، جا ئەوە لەبواری دۆکیۆمێنتاری بێت، یا لەبواری شیکردنەوەی ڕاگەیاندکاری. بەڵام ئێمە بەهەڵەدا دەچین ئەگەر پێمان وابوو "کۆتایی کتێب و سەرەتای نووسین" بریتییە لەمردنی کتێب و لەدایکبوونی نووسین.

لەلاپەڕەی پێشووتری پێش ئەو ناونیشانە پێشنیاری جیاکارییەکم کردووە لەنێوان داخران و کۆتاییدا. ئەوەی دەبێتە دیلی داخرانی سنووردارو نا سنووردار توانای بەردەوامی نا کۆتایی هەیە. منیش هیوادارم خوێنەر هەر بەتەنیا لەسەر ئەو بەشە نەوەستێت، چونکە ئەوە ڕادەگەیەنێت گوایە کۆتایی کتێب یا سەرەتای نووسین بوونی نییە. ئەو بەشە بەڕاستی ئەوەمان بۆ ڕوون دەکاتەوە کە نووسین بەوە دەست پێناکات ـــ ئەگەر ڕێگامان بەخۆماندا ئەو گوزارشتە بەکاربێنین ـــ کە پرسی گەڕان بەدوای ئەسڵ بێتە هەژاندن و بەدوای سەرەتایەکی ڕەهای ئەسڵدا بگەڕێین. نووسین ناتوانێت دەست پێبکات بەو ڕادەیەی ناکرێت کتێبیش کۆتایی بێت.

* هنری ڕۆنس: ئەو بزاڤەی کە ناونراوە بەناموتەناهی دەشێت وەکو مەجازی لێکۆڵینەوەکەت تەماشا بکرێت؟

- جاك دریدا: من هەوڵدەدەم لەنێو ئەو پانتاییەدا بنووسم کە تێیدا پرسی گوتن و ویستی گوتن یا مەبەستگەرایی دەخرێتە ڕوو. هەوڵدەدەم ئەو پرسیارە بنووسمەوە: مەبەستگەرایی چییە؟ کەواتە پێویستە لەنێو پانتاییەکی لەو شێوەیەدا مانای حەرفییانەی نووسین هیچ مانایەکی نەبێت، بەتایبەتی ئەگەر ئەنجامی ئەو پرسیارە بێت. ئەو تەنیا لەگەڵ خۆیدا هەوڵدەدات، دەکشێت و هەوڵدەدات لەسەر خاڵی دارمانی مەبەستگەراییدا بووەستێت. سەرکێشی بکەین لەوەی "ویستی ـــ گوتنی ـــ هیچ ـــ شتێکمان ـــ نەبێت" مانای وایە چووینەتە نێو گەمەکە، واتا سەرەتا چووینەتە نێو گەمەی جیاوازی کە لەسەر ئەوە وەستاوە هیچ وشەیەك یا چەمکێك یا گوتراوێکی ماقووڵ ناتوانێت بزاڤی پانتایی دەقگەرایی جیاوازییەکان چڕبکاتەوە لەمیانەی ئامادەگی لاهوتی هەر سێنتەرێك. ئەنجامی ئەوە، بۆ نموونە دەبێتە هۆی بەرهەمهێنانی زنجیرەیەك لەو گۆڕانکارییانەی کە تۆ پێش کەمێك باست لێوە کرد" جێکەوت، نووسین، وریایی، درز، بڕگەیی، زیادە، جیاوازی

و ... " کە خۆیان کردەی کینائی نین و ناگەنە ناسنامە چەمکگەراکان و نموونە مەدلولییەکان، تەنیا بەوە دەوەستن کە وەریانگێڕن. لەو ڕووگەیەدا من سەرکێشی دەکەم بەوەی "نامەوێت ـــ هیچ ـــ شتێك ـــ بڵێم" کە بیستراو بێت و پێوەندی بەتێگەیشتنەوە هەبێت.

لەچوونە نێو تێکچڕژان و ئاوێتەبوون لەگەڵ سەدان لاپەڕە لەنووسین کە لەهەمان کاتدا نووسینێکی تکاکارو سەماکەرە، نووسینێك وەکو بینیت ئالۆزییەکانی خۆی چاپ دەکات و لەنێویدا هەموو چەمکێك هەڵدەگرێت لەنێو زنجیرەیەکی بێکۆتایی جیاوازیدا. نووسینێك خۆی لەنێو کۆمەڵێك وریایی و حاڵەتی پەراوێزخران و شایەتیدان و پاشکۆبوون لوولدەدات، لەنێو ئەو تێکچڕژانەدا پرسی" نەبوونی ـــ ویستی ـــ گوتنی ـــ هیچ ـــ شتێك" کە دەزانم تۆش لەوەدا لەگەڵم هاوڕای، دەبێتە ڕاهێنانێکی زۆر حەساوە.

پەراوێزەکانی بەشی چوارەم:

١) بڕگەگەرایی وەکو ئەوەی دریدا ئاماژەی بۆ دەکات دەمانگێڕێتەوە بۆ چەمکی پەرتکردن، بەڵام پێویستە لێرەدا ئاماژە بۆ ئەوەش بکەین کە لەئەسڵدا ئاڕاستەی چەمکی نووسینی بڕگەییمان دەکات وەکو ئەوەی بلانشۆ لەنێو کتێبی (بەشی ئاگرو نووسینی کارەسات) دا پێشڤەی دەبات و کاری لەسەر دەکات.

٢) مەبەستی جاك دریدا بەشی دووەمی کتێبی (گراماتۆلۆژیا) یە کە لەژێر ناونیشانی (سروشت، کولتوور، نووسین) ەو تایبەتە بەشیکردنەوەی شوێنگەی نووسین لەنێو سیستەمی بیرکردنەوەی جان جاك ڕۆسۆ.

٣) لەبنەچەدا ئەو کردەیە بۆ مارتن هایدگەر دەگەڕێتەوەو مەبەستیشی ئەوە بووە بوون لەبەردەماندا وەکو بوونێکی پێدراو دەرنەکەوێت.

٤) لێرەدا مەبەست وشەی جیاوازییە difference کە لەنێو زمانی فەڕەنسیدا بەپیتی e دەنووسراو دریدا هات ئەو پیتەی گۆڕی بۆ پیتی a ناوەکو بتوانێت ماناو دەلالەتێکی فەلسەفییانەی پێبدات.

٥) هایدگەر یەکەم کەس بوو وشیاری لەبارەی ئەو جیاوازییە دابوو لەنێوان هاوشێوەو لێکچوودا کاتێك دەڵێت:" هاوشێوە بریتی نییە لەلێکچوو، چونکە لەنێو لێکچوودا هەموو جیاوازییەك دادەڕمێت، بەڵام لەنێو هاوشێوەدا جیاوازییەکان دەردەکەون".

٦) لێرەدا ئاماژە بۆ کتێبێکی هایدگەر کراوە کە ناوی (بنەچەی کاری هونەرییە).

٧) لەلای هایدگەر پرسی پێوەندی نێوان هزرو شیعر دەگاتە ئاستێك کە تێیدا بانگەشەی ئەوە دەکات کە هزر بریتییە لەقەسیدە.

٨) ئەو ئاماژەیە بۆ سەردەمی خۆی ڕاستە، چونکە گرووپی تێل کێل کە لەشەست و حەفتاکانی سەدەی بیستەم کۆمەڵێك هزرڤانی لەخۆ گرتبوو وەکو: دریدا، بارت، تۆدۆرۆف، جینێت، صولرس، جان لوی هۆدبین .... تا. هەر زوو لەناوەڕاستی حەفتاکاندا هەڵوەشایەوەو گۆڤارەکەش کە هەمان ناوی هەبوو وەستێنرا.

٩) ویستی گوتن وەکو ئەوەی دریدا لەنێو کتێبی (دەنگ و دیاردە) ڕوونی دەکاتەوە وەرگێڕانێکی فەلسەفییانەیە بۆ دال ــ دەلالەت وەکو ئەوەی هۆسرڵ وێنای دەکات. دەلالەت لەلای هۆسرڵ پەیوەستە بەمەبەستگەرایی، واتا ئارەزوو کردن لەگوتن و قسەکردن و ئاخافتن وەکو باڵاترین بواری مانا.

١٠) دریدا لێرەدا ئاڕاستەی لێکۆڵینەوەیەکی خۆیان دەکات کە بەناوی (دەرمانخانەی ئەفلاتون) ەو تێیدا دەڵێت کە خواوەند ــ پاشا ــ کە وەکو ــ باوك ــ قسە دەکات. لێرەدا فارماگۆن وەکو (ژەهر ــ دەرمان ــ نووسین) دەخرێتە بەردەمی باوك کە ڕقی لێ دەبێتەوەو بەلاوەی دەنێت و لەبەهاکەی کەم دەکاتەوە. باوك بەردەوام گومانی لەنووسین هەیەو چاودێری دەکات.

سەرچاوە: جاك دریدا، مواقع، حوارات، ترجمة: فرید الزاهی، دار توبقال، المغرب، الطبعة الآولی، ١٩٩٢.

بەشی پێنجەم

لەبارەی زمانەوە

ئەوەی لێرەدا بەدی دەکەین، بریتییە لەوتوویژیکی وەهمی لەگەڵ جاك دریدا کە جاك دریدا هەر خۆی ئەنجامی داوە تاوەکو بتوانێت وردترو جوانتر باس لەزمان بکات، بۆیە ئێمە لێرەدا کۆمەڵێك پرسی تایبەت بەکێشەی زمان و فەلسەفەی زمان و ئاوێتە بوونیان لەگەڵ هەڵوەشاندنەوە دەبینین.

* پەیامنێری لۆمۆند: ئەلو ... دەتوانی بۆ لۆمۆندی یەك شەممە وتارێك لەبارەی زمان بنووسیت؟

- جاك دریدا: تۆ پرسیاری ئەوەم لێدەکەیت کە دەتوانم ئەو کارە بکەم، ئەوەش پرسێکە جێگەی گومانە، یا دەتەوێت بزانیت من ڕازیم ئەو وتارە بنووسم؟ لەحاڵەتی دووەمدا، پرسیارەکەی تۆ دەبێتە داخوازی و داوا. شێوازی ڕاڤەکردنی من پشت بەجۆری دەربڕینی ئەو وتوویژە دەبەستێت کە لەپشت تەلەفۆنەوە هەردووکمان بەیەکەوە دەبەستێتەوە، جگە لەهەزار ڕاڤەکردن و پێدراوی تر. بەکورتی، پشت بەسیاقێك دەبەستێت کە ڕاستەوخۆ نابێتە سیاقێکی زمانەوانی. ئەوە دەقێکی فراوان و بەردەوام کراوەیەو هەرگیز تەنیا لەمیانەی هونەری وتاربێژییەوە دەستنیشان ناکرێت.

لەگریمانەی یەکەمدا:" ئایا دەتوانی ..."، پرسیارەکەی تۆ بەرسڤێك دەخوازێت کە هەندێك کەس لەگەڵ ج. ل. ئۆستنەوە ناوی دەنێن ڕاپۆرتسازی، یا هەواڵ گەیاندن ـــ constative. ئەگەر وەڵامی من بریتی بێت لە"بەڵێ"، ئەوە مانای وایە من دەتوانم بنووسم، لەو حاڵەتەدا ئەوە من دێم باسی شتەکە دەکەم، دەستنیشانی دەکەم، وەسفی دەکەم، تێبینییەکانی خۆمی لەبارەیەوە دەخەمە ڕوو.

بەڵام ئەگەر پرسیارەکەت بەهایەك یا کاریگەری داوەتکردنێکی هەبێت لەسەرم، ئەوە کاتێك من دەڵێم"بەڵێ" هیچ شتێکی جێگیر بوونی نابێت، بەڵکو مانای وایە بەکارێك هەڵدەستم، لەئەنجامدا پەیوەستم دەکات. بەڵێنەکەی من دەبێتە هۆی هاتنە ئارای ڕووداوێك کە پێش بوونی ئەو وەڵامە هیچ شانسی ئەوەی نەبوو لەنێو واقیعدا بێتە دی و هەبێت. کەواتە ئەو وەڵامەی من هەر لەبنچینەوە هیچ بەهایەکی سەلمێنەر یا تۆمارکاری نییە، بەڵکو جێبەجێکاری، یا کار ڕاپەڕاندنە ــ performative.

* پەیامنێری لۆمۆند: باشە کاکە با وابێت. دەزانی تۆ بڕێخت و کاری ئۆپێراليستەکانم بیردەخەیتەوە لەبارەی قوتابخانە:" هەیە دەڵێ بەڵێ" و "هەیە دەڵێ نەخێر". ئەگەر من پەلکێشی نێو ئەو گەمەیەی تۆ بکرێم ئەوکاتە تۆ دەتوانیت وەڵامم بدەیتەوە بە" بەڵێ و، نەخێر". "بەڵێ، من دەتوانم بنووسم. نەخێر، من ناتوانم بنووسم". یا دەتوانیت پێم بڵێیت:" بەڵێ، بەڵێ"، یا پێم بڵێیت:" نەخێر، نەخێر". یا دەتوانی پێم بڵێیت:" نا من ناتوانم ئەوە بنووسم، بەڵام بەڵێ، دەتوانم بنووسم با ئەوە هەڵەی لۆمۆند بێت". بەو شێوەیە ئەو جیاکارییەی کە پێویستە بۆ هەواڵ گەیاندن و کار ڕاپەڕاندن، هەر بەتەنیا وەکو شتێکی ئێستاتێکی دەمێنێتەوەو، هەر ئەویش ئەو هەموو جیاوازییەی خستۆتەوە کە هەروا کارەکە قورستر دەکات.

- جاك دریدا: بەڵێ، سەرەتا وەکو شێوازیکی سەیرو نامۆ لەکرداره " کار ڕاپەڕاندنەکاندا" کۆڵراوەتەوە. ئێستاش دەبینین کە لەنێو هەموو شوێنگەیەکی زماندا ئامادەن کە خەڵك هەبوو پێی وابوو ئاڕاستەکراوە بۆ ئەوەی شتێکمان پێبڵێت و بناسێنێت و مەعریفەیەك بگەیەنێت. کەواتە، گرەوەکە لەنێو جەوهەری زماندایە، لەنێو سەروەری و سنووری زمانزانی و زمانەوەریدا، بەتایبەتیش لەدەستنیشانکردنی سیاقدا ــ contexte کە تۆ دەبینی چەندە پرسێکی گرنگ و یەکلاکەرەوەیە.

بەهەرحاڵ، هیچ جۆرە داخرانێکی گرێنتیدار نییە بۆ سیاق، هیچ سیاقێك. "بەڵێ" ی هەواڵ گەیاندن خۆی ئاوسە بە "بەڵێ" ی کار ڕاپەڕاندن. دیارە لێرەدا من جەخت لەسەر شتێك دەکەمەوە، شتێك دەڵێم، بڕوام بەشتێك هەیە، وابیر دەکەمەوە کە من ... ئینجا وشەی "بەڵێ" خۆی وەکو گوزارشتی "ئەلو ..." هیچ شتێك ناسەلمێنێت و دەستنیشان ناکات، هیچ شتێك. خۆ ئەگەر ئێستا من جەخت لەسەر ئەوە بکەمەوە ــ ئەوەش شتێکی خەیالی نییە ــ کە من باش لەپرسیارەکەت تێنەگەیشتووم و ناتوانم وەڵامت بدەمەوە ئەگەر هەندێك ڕوونکردنەوەی ترم پێ نەدەی و ....

* پەیامنێری لۆمۆند: من پێشبینی ئەوەم دەکرد. با پێت بڵێم، لۆمۆندی یەك شەممە ئەو هاوینە هەفتانە لاپەڕەیەك بۆ فەلسەفە تەرخان دەکات. ئەوە بێگومان دەسپێشخەرییەکی ئازایانەیە، بەتایبەتیش لەکاتی پشووی هاوینەدا. ئینجا وەکو دەسپێکی ئەو زنجیرە نووسینانە، تۆ قسە لەبارەی زمان دەکەی، بۆیە باشترە بەوە دەسپێبکەی. نۆ لاپەڕە تەرخان دەکەین بۆ نۆ هەفتەی لەدوای یەك، هەر لاپەڕەیەك بیست و پێنج دێڕ. بەڵام وریابە، هەموو خوێنەرەکانت لەلایەنی فەلسەفییەوە وا ئامادە نەکراون تا تۆ بتوانیت شتی قورسیان بۆ بنووسیت و ...

- جاك دریدا: تۆ یەکەم کەس نیت لەوە ئاگادارم دەکەیەوەو زۆرم گوێ لەو قسەیە بووە کە وریا بم لەنووسینداو خوێنەر تێناگات. بەڵام دان بەوە دادەنێم کە سەرەڕای ئەوەش، هێشتا هەر نادیارو نا ڕۆشنە لەلام، کوڕە بگرە بۆتە تەلەسمێك و بۆم ناکرێتەوە.

جارێ با بزانم ئەوە تۆ بەناوی کێ قسەدەکەی؟ باسی چ جۆرە خوێنەرێك دەکەی؟ بەسەر کێ؟ تۆ چ نهێنییەکت بەدەستەوەیە تاوەکو ئاوا بدوێی؟ تۆ دەتەوێ من بۆ کێ بنووسم؟ چەندین سەدەیە گوێم لەو قسە ڕەمزییانە دەبێت لەبارەی خوێنەر. ئەرێ بەڕاستی ئایا ئەو خوێنەرە بوونی هەیە؟ پێت وایە

دەکرێت بوونی هەبێت پێش ئەو خوێندنەوەیەی کە کاراو یەکلاکەرەوەیە ــ بەو مانایەی کە بڕیاری یەکلاییکەرەوەی خۆی پێنادرێت تەنیا لەکاتی ئەو خوێندنەوەیەدا نەبێت؟ تۆ چۆن وێنەو پڕۆگرامی ئەو خوێنەرە دەکێشیت؟ تۆ خۆت دێی ئەوانەی بۆ جیا دەکەیتەوە کە ئەو دەتوانێت تێیان بگات و کۆدەکانیان بکاتەوە؟ یا قبوولێ بێت و ڕەتی بکاتەوە؟ ئینجا تۆ دێی گریمانی زمانێکی تایبەت دەکەی بۆ ئەو کەسانەی کە گوایە لەلایەنی فەلسەفییەوە ئامادەکراون و خوێندوویانەو سەلیقەیان هەیە، لەکاتێکدا ئەوە تۆ هەر خۆتی کە دەتەوێت باسی فەلسەفە بکەین بەبێ ئەوەی بگەڕێینەوە سەر ئەو زمانە تایبەتە، یا تەنانەت هانای بۆ بەرین و ...

* پەیامنێری لۆمۆند: باشە کاکە ڕەنگە پێویست بێت ئەو دژکارییە قبوولکەین. گرەوەکانی فەلسەفە ــ بۆ نموونە زمان ــ هەموو ئەو کەسانەش دەگرێتەوە کە ئامادە نەکراون بۆ تێگەیشتن لەو زمانە نهێنییەی کە هەندێك لەفەلسەفەکاران وەکو خۆشی و پڕۆسەی چێژ وەرگرتن بەکاری دێنن.

- جاك دریدا: نەخێر، تراژیدیاکە لەوەدایە کە زیاتر لەزمانێك هەیە، نەوەکو شێوەزاری جیاواز، یا بەمانایەکی تر گوتاری ڕەمزی ڕێژەیی و نێگەتیڤکراو ــ وەکو زۆر گوتاری تر ــ لەمیانەی زمانێکەوە کە ناونراوە زمانی سروشتی و لەمیانەی زمانی ئاسایی ڕۆژانەوە، ئەوە ئەگەر شتێکی وا هەبێت. لەنێو ئەو نێوەندەدا کە ناسراوە بەنێوەندی فەلسەفی، بەردەوام سەرکێشی سەرەکی بریتی بووە لە لەخۆگرتن و وەرگێڕان و پەروەردەکردنێکی ڕاڤەکارییانەو مەتەڵی ئاڕاستەکردن و ناردن.

لەلایەکی تریشەوە، ئەوانەی کە ئێمە بەبێگانە ناویان دەبەین لەسەر پڕۆسەی ئامادەکاری فەلسەفیدا، خاوەنی هەزار شێوازو ڕێگای تایبەتی خۆیانن بۆ وەرگرتنی گوتاری فەلسەفییانەو وەڵامدانەوەی ئەو گوتارە. ئێستا شت زۆر گۆڕاوەو دەرفەت لەهەموو کات زیاترە. لەڕابردوودا خزانە نێو نووسینی

فەلسەفی تەنیا کاری توێژێکی دیاریکراوو سنووردار بوو، کەچی ئەمڕۆ کۆدی کۆمەڵایەتی ــ زمانەوانی لەهەموو کات باشترو لەخودی بزاڤی کۆمەڵایەتی خۆیشی خێراتر بڵاودەبێتەوە.

قوتابخانە تاکە شوێن نییە بۆ ئامادەکردن و فێرکردنی فەلسەفە، بەڵام ئێمە ناتوانین ئەو بازدان و جێگۆرکێیانە شیبکەینەوە بەبێ پشت بەستن بەتواناو شێوازەکانی سیستەمی پەروەردەو پێگەیاندن و پێوەرەکانی ئەو سیستەمە. لەنێو وڵاتێکی ئاوا مەرکەزیدا لەڕووی پەروەردەوە، هەر بڕیارێك لەبارەی سروشتی ڕووگەی فێرکرن لەبەشەکانی قوتابخانەی ناوەندی و ساڵی کۆتایی خوێندن و پڕۆسەی پشکنین و سەرپەرشتیاری پەروەردەیی گشتی و بازاڕی چاپ و بڵاوکردنەوە، ئینجا قوتابخانەیی بێت یا نا، دەڵێم ئەو جۆرە بڕیارە لەتوانایدایە بۆ چەندین ساڵ ڕەوشی خوێنەران سەراوژێر بکاتەوە، ئەو ــ خوێنەرە ــ نافەلسەفەکارانەی ــ حەز ــ لەوتاری ــ فەلسەفی ــ دەکەن ــ لەلۆمۆندی یەك شەممەدا.

لەدەرەوەی قوتابخانەو بەهەماهەنگی لەگەڵیدا دەکرێت پڕۆسەیەکی وا گەورە بەڕێ بخرێت. تەماشاکە ئابووری تەکنیککاری ڕاگەیاندن گەیشتۆتە کوێ لەبواری بڵاوکردنەوەو نێوەندو شێوازەکانی ڕاگەیاندنی جەماوەری و ڕاگەیاندن بەهەموو جۆرەکانی، دەتوانێت بەشێوەیەکی زۆر خێرا وێنەی ئەو خوێنەرە بگۆڕێت کە ئێوە باسی لێوە دەکەن. ئەرێ باشە خۆ ڕۆژنامەنووسان خۆیان لەدوورگەیەکی دابڕاو ناژین، دەستتێوەردانی پێوەرخوازانەیان ــ کار ڕاپەڕاندنیان ــ بەکۆمەڵێك ئینتیمای کۆمەڵایەتی و ئامادەسازی کولتووری و مێژوو و ئارەزوویان دەبەستێتەوە.

بەکورتی، ئەوە کارگەیەکی تەواوە لەجۆرو شێوە لەپێناو ڕەوانبێژی گوتارەکان و جێکەوت و ئەنجامەکاندا. ئەمڕۆکە دەسەڵاتیکی فراوان و گەورەو بەرپرسیارێتییەکی تۆقێنەریش لەوەدایە کە پەیوەستە بەوەی چی لەنێو فەلسەفە

ڕوو دەدات. لەو حاڵەتانەدا کە ڕێگا بەگەمژەیی و نارۆشنبیری دەدرێت تاوەکو پاوانی شانۆکە بکات و بازرگانی پێوە بکات، ئەوە بێگومان کارەسات هەموو وڵاتەکەمان دەگرێتەوە.

* پەیامنێری لۆمۆند: وا لەقسەکانت تێدەگەم کە دەبێت بگەڕێینەوەو پلانێکمان هەبێت بۆ خۆ دەربازکردن لەو ڕەوشە. کەواتە ئێمە ناتوانین بڵێین تا چ ئاست و ڕادەیەك دەزگا ڕاگەیاندنە جەماوەرییەکان وەرگری خۆیان بەرهەم دێنن و سەرلەنوێ دروستی دەکەنەوە، مادام لەپێناو ئەو کارەدا بەردەوام پێویستی بەوەیە ڕوخسارو وێنەی خۆی بپارێزێت. بەڵام ئەگەر نەکرێت زمان لەهونەرێکی دیاریکراو دابڕێنین، ئەگەر نەکرێت ڕێگا لەدووبارە بوونەوەی ڕەمزە کۆددارەکان بگرین، چۆن دەتوانین ڕێگا لەو مەترسییە بگرین؟ ئێمەش بۆیە پێشنیارمان کرد تۆ یەکەم وتاری ئەو زنجیرەیە لەبارەی زمان بنووسیت.

- جاك دریدا: بەڵێ، بەڵام ئەو بڕیارەی تۆ بڕیارێکی فەلسەفییانەیە. بڕیارێکە پێشتر زمان گرمۆڵە دەکات لەنێو خۆیدا. بەهەرحاڵ، ئەگەر من ئەو وتارە بنووسم، ئەوە جەخت دەکەمە سەر ئەو بارودۆخەی کە ئەو مەرجانەی هێناوەتە پێشەوە: بۆ لەلۆمەند ئەو کارە دەکەن؟ بۆچی لەئێستادا ئەو کارە دەکەن؟ بۆچی منتان دەستنیشانکردووە بۆ ئەو کارە؟ لەڕێگای کێ منتان هەڵبژاردوو لەپێناو کێ و بۆچی؟ ئینجا چۆن ئەو چوارچێوەیەی کە ئێوە داتانناوە (بۆ نموونە تەنیا ٢٥ دێڕ) دێت تاوەکو لەناوەوەدا ڕستەکانی من دەستنیشان بکات؟

* پەیامنێری لۆمۆند: بەڵێ، بینووسە! هیچ شتێك ڕێگات لێناگرێت ئەوانە بنووسی؟ تا ئێستا تۆ زۆر لەوە ڕوونتر باسی زمانت بۆ کردم وەکو ئەوەی دەینووسیت. ئامۆژگارییەکت بکەم: کتێبەکانی خۆت بەتەلەفۆن بڵێ و با یەکێك بۆت بنووسێتەوە، بەڵام دەبێت وتارەکەشت لەو ئاستەی قسەکردنی نێوانماندا بێت، مەگەڕێوە بۆ نێو دابڕان.

- جاك دریدا: بۆ پێت وایە من زۆر ڕاشکاو بووم لەقسەکردندا؟ بۆ کێ؟ ئەو قسانەی من کردم لەلای زۆر لەخوێنەران قسەی ئالۆزو نا ڕۆشنن. خەڵك بەدوای تارمایی ماناکاندا دەگەڕێت. لێرەدا من بیر لەو کەسانە دەکەمەوە کە هەر لۆمۆند نابینن، بیر لەو خوێنەرانەتان دەکەمەوە کە ڕۆڵێکی گرنگ دەگێڕن لەئامادەکردنی جەماوەرێکی باش لەڕووی پلەی فێربوونەوە، جەماوەرێك کراوەتەوە بەڕووی زمانێکی فەلسەفییانەدا، ئەگەرچی زمانێکی زۆر تایبەتمەندیش نییە، ئەوانەی تا ڕادەیەك لەهەندێك بارودۆخدا خاوەنی گوتارێکن لەبارەی گوتار، بەلایەنی کەم لەو نێوەندە بچووکەی کە تێیدا جێنشینین لەنێو کۆمەڵگەیەکدا کە بەفەڕەنسی دەدوێت.

بەو توێژەی تریش دەڵێم کە خۆت کردۆتە نوێنەریان و داوام لێدەکەیت قسەیان بۆ بکەم، دەڵێم بۆ ئەو توێژە ڕەنگە قسەکانی من ڕوون و ئاسان بووبن، بەڵام هیچ سوودیکی نابێت بۆیان ئەگەر خۆیان بەشێوەیەك لەشێوەکان پێشڤەی نەبەن، مادام هەر یەکێك لەو بارەیەوە ڕایەکی هەیەو چیتریش بەرگەی ئەو ڕەوشە ناگرێت. بەڵام دیارە دەبێت ئەو توێژەش ئێستا هەستی بەوە کردبێت کە چیتر ناکرێت بەو شێوەیە ڕەوشەکە دوا بخرێت: دەبووایە بێمە پێش و قسەیەك بکەم، دەبووایە شتێك بڵێم لەبری ئەوەی دانیشم پرسیاری ئەوە لەخۆم بکەم کە چۆن قسە بکەم و بدوێم و بەچ ئامانجێك بێمە پێش و قسەبکەم. قسەکانمان زیاد لەپێویست فەلسەفەکاری تێدایەو بۆتە دووبارەکردنەوەو زانیاری زۆریشمان پێ نییە.

* پەیامنێری لۆمۆند: بەڵێ، بەڵێ، ئینجا خۆ من تێکەڵاوی ناکەم لەنێوان ئەوەی هەواڵ گەیاندنە ــ واتا چەندایەتی ئەو زانیاری و مەعریفەیەی لەبوارێکی دیاریکراودا پێمان گەیشتووە ــ یا ئەوەی کە کار ڕاپەڕاندنە وەکو ئەوەی خۆت باسی دەکەیت.

- جاك دريدا: .... لەكۆتاييشدا هەندێك خوێنەر دێن تۆمەتبارم دەكەن گوايە من هاتووم شتەكان سادەو ئاسان دەكەم، زۆر سادەو ئاسان، وەكو ئەو تیـۆرەی كە ناونراوە "پراگماتی" لەگوزارشتدا كە زۆر بەخێرایی گەشە دەكات. من تـەنیا بـیر لەفەلسەفەكارو زمانناسان ناكەمەوە، بەڵكو بیر لەهەموو ئەو كەسـانە دەكەمـەوە كە موزایەدەم بەسەر دادەكەن و بیر لەوە دەكەنەوە گوایـە ئـەوان دەیـانتوانی ئـەو سەكۆیەی لۆمۆند لەمن باشتر بەكاربێنن. بەڵام هەموو ئەوە دەبێـت زۆر بـەوریایی دابڕێژرێتەوە دوور لەهەموو شتێك، یـا هـەر شـتێك: ئـەوە شـتێكی سـادەیە كـە دەشێت لەبارەی چوونە نێو دەق بگوترێت.

ماناو جێكەوت ــ واتـا جێكـەوت و كاریگـەری گوزارشـت بەسـەر وەرگـردا ــــ هەرگیز بەشێوەیەكی ڕەها نایەنە دی، بەڵكو بۆ هەر خوێنەرێكی گریمانكراو كۆگایەكی تەواو جێدەهێڵن كـە پـشت بەدەوڵەمەنـدی جەوهـەری نـاوەوەی دەق نابەسـتێت بـەو ڕادەیەی پشت بەپەراوێزی گۆڕاوی نێو ڕووگەكە دەبەستێت.

هەمان ئەو گوزارشتە:" ئایا دەتوانی بنووسیت ... ؟" دەكرێت ئاڕاسـتەی فرەیـی دەقەكانی ترمان بكات: گوزارشت، بزاڤ، دەربڕین، هەڵوێست، هەر جۆرە شتێكی تـری تایبەت و جیاواز. دەتوانێت بەگشتی ئـەنجامی تـر هـەڵبهێنجێت وەكـو: لێكدانـەوە، ڕۆچوونە نێو، وەرگرتنەوەو بەدەستهێنانەوە، شایەتیدان ... تاد. ئەو هەموو جیاوازییە بەتەنیا تایبەت نییە بەزمانزانی، بۆیە من قسەكردنم پێ باشترە لەسەر جێكـەوت، یـا دەق، زیاتر لەنێو زماندا، چونكە ...

* پەیامنێری لۆمۆند: ڕەنگە وا خەریكە دەبیتە كەسێكی هرمـسی ــــ داخـراو. ڕەنگە پێویست بێت بتگێڕمەوە بۆ ....

- جاك دریدا: بۆ نیزام، وا نییە؟ پێشتریش گوێم لێ بوو وشەی دابڕانت بەكارهێنا. ئەوە هەمان ئەو جنێوەیە كە چەندین سەدەیە بەفەلسەفە دەدرێت. تۆ دەتگوت گوایـە بەناوی خوێنەرێكی گریمانكراو قسە دەكەیت، بەڵام بەردەوام نازانین بۆ هەمان داخوازی دوژمنكارانەو شاراوە هەیە، بەردەوام ئەو داخوازییەی ئەنجامی ئـارەزووێكی هەڕەشـە

لێكراوە" با وەكو هەموو دونیا قسە بكەین، ئەوەی تـۆ دەیڵێیـت لـەلای هـەموومان گرنگە، تۆ دەسبەسـەر گرەوەكـانی ئێمـەدا دەگریـت، كۆنترۆڵمـان دەكـەیت و گـورزە زمانەوانییەكانت زۆر بەهێزن".

ئەو جـۆرە وریاكردنـەوەو وشـیارکردنەوەیە پـشت بـە بەرنامەیـەك دەبەسـتێت بەجۆرێك ئەگەر دەفتەری پاساوەكان بۆ هەر هەڵوێست و بۆنەیەك شـتێكی تـازەش بدۆزێتەوە. تەنانەت لەپرسی سەرلەنوێ دابەشكردنەوەی وەرقەكانیشدا ــ مەبەست سـەرلەنوێ دابەشـكردنەوەی وەرقەیـە لـەكاتی گەمـەدا ــــ بـۆ ڕێكخـستنەوەی كۆمـەڵگاو تـەكنیك و خوێنـدنیش. ئینجـا بـەردەوام مورافەعـە لـەنێوان فەلـسەفەكاراندا خـۆی لەمیانـەی زمـان و شـێوازو كولتـووری بـاوو سـەردەمانی تێپەڕدا بەرجەستە دەكات.

* پەیامنێری لۆمۆند: بەڵێ، بەڵام نابێت گوتاری فەلسەفیش خۆی لەوە ڕزگـار بكات تاوەكو بوونێكی ڕاسـتەوخۆی هـەبێت و كـراوە بێـت بـەڕووی بـەكارهێنانی هەموو كەسێكدا؟

- جاك دریدا: هیچ دەقێك نییە ڕاسـتەوخۆ لـەپێش هـەموو جیهانـدا بكرێتـەوە. هەموو جیهان كە بەرپرسی چاودێری ئێمە بانگەشەی ئەوە دەكەن گوایە بوونی هەیـە، خۆی لەخۆیدا بریتییە لەوتووێژكارێك كە پاشخانێكی كۆمەڵایەتی دیاریكراوی هەیـە، ئینتیمایەكی دیاریكراو كە زۆرجار سەر بەكەمینەیەو خوێنـدەوارەو لـەنێو ڕەوشـێكی جێگیری ڕاگەیاندن و چاپ و بڵاوكردنەوەدایە.

گەمەكردن بەدەسـەڵات و بـەكارهێنانی توانـا بـەردەوام لەلایـەن ئـەو كەسـە چاودێرانەوەیە، فەرمانبەرانی چاودێری كە بڕیـار دەدەن و بڕیـار دروسـت دەكـەن. توانای پەروەردەیی و ویست بەتـەنیا بـەس نـین و كـەس ناتوانێـت لەمیانەیانـەوە بگاتە جەماوەرێك كە غافلێنراوە، ئەگەر ئەو جـەماوەرە تاكـە كەسـێكیش بێـت، بەبێ قوتابخانەو كتێب و ڕۆژنامەوانی، واتا بەبێ ئەلتـەرناتیڤی سیاسـی، نـەوەكو هەر تەنیا ناحكومی.

* پەیامنێری لۆمۆند: بێگومان ئەوە مەسەلەیەکە یەکلایی بۆتەوە.

- جاك دریدا: کەواتە، پرسیارەکە لەشوێنێکی تردا جێنشینبووە. کەواتە بۆچی ئاراستەی بایۆلۆژستێك، یا زمانزانێکی ناکەن؟ بۆچی دەبێت گومان و وریایی تەنیا لەئاستی فەلسەفەکارانەوە بێت؟ ئەی بۆچی ئەو مافە بەفەلسەفەکاریش نادرێت کە بەهەموو کەسێك دراوە؟ ئەی بۆچی ڕۆژنامەنووسی پرۆفیشنالٚ مافی ئەوەی هەیە لەگوزارشتەکانی خۆیدا بچێتە نێو یادەوەری کێشەکان و خۆی بخزێنێتە نێو سەمتە چەمکگەرا ئالٚۆزەکان؟ بەبێ ئەو کورتکردنەوەیە، پێویستە لەسەری لەهەموو چرکەیەکدا زانیاری بیکۆتایی فرێبدات.

باشە کارێکی وا پێویستی بەچەند دێڕ هەیە تا تەواوو پوخت بێت؟ کەچی ئەوە بۆ فەلسەفە بەڕەوا نابینرێت گوایە مێژووی زمانی فەلسەفی بریتییە لەپێشکەوتنێکی باجدراو، کەلٚەکەبوون باجی مەعریفی بەردەوامە. بۆیە پیویستە لەسەر هزر ئەو سیاقە پێشکەوتووە بشکێنێت و بەشێوەیەکی یەکلاکەرەوە بگەڕێتەوە بۆ سادەیی و بلێت" بوون بریتییە لە ...."، "بوون بریتی نییە لە ...."، بگەڕێتەوە بۆ ئەو وشانەی کە لەڕوخساردا ڕوون و سادەو تەکنیکین. دەلێم ئەو جۆرە گەڕانەوەیە لەو حالٚەتەدا دەبێت تاوەکو ئەو بزاڤە پێشکەوتووە بێزار بکات.

* پەیامنێری لۆمۆند: بەلێ، بەلاٚم ڕەنگە ئەو بزاڤەی دوایی ڕووەو سەرلەنوێ بەدەستهێنانەوەی جەماوەربوونی فەلسەفە هەنگاوی نابێت ....

- جاك دریدا: بەلێ و نەخێر. ئەوەی ئاسانترە هەندێکجار زەحمەتترە. سەرلەنوێ بەجەماوەریبوون نابێت ببێتە هۆی خۆ دوورخستنەوە لەتووندو تۆلی و شیکردنەوەی جددی. من هەندێك فەلسەفەکاری پرۆفیشنالٚ دەناسم لەهەموو مامۆستاکانی فەلسەفە زیاتر خەمی ئەو ئیلتیزامە هاوبەش و دوولایەنەیانە: بەدیموکراتیکردنی ئالٚوگۆڕی مەعریفی بەبێ دەسبەردان لەئیلتیزامی فەلسەفی و ڕەچاوکردنی وەرچەرخانی کایەی کۆمەلاٚیەتی و تەکنیکەکانی گەیاندن و قوتابخانەو ڕۆژنامەوانی و ئەرشیفکردن، بەبێ هانا بردنە بەر گەمەی دیماگۆجییانە. کاتێك

پێوەرە سەپێنراوەکانی دەزگاکانی ڕاگەیاندنی جەماوەری لەسەر فەلسەفەکاردا زۆر گران و قورس دەوەستێت، ئەوە دابڕان هەندێکجار باشترین بەرسڤی فەلسەفییە، بێگومان مەبەستم دابڕانی ستراتیژییە. بەلاٚم هەر لەبەرئەو هۆکارانەی کە تۆ خستتە ڕوو، ئەو جۆرە کارانە بەردەوام سەرکێشین لەنێو تاریکیدا، وەلاٚمێکی دەگمەن ڕەنگە بەبێ حیساب پێویستی بەچەندین سەدە بێت تاوەکو ... ئەلوو؟

* پەیامنێری لۆمۆند: من خۆم وەکو پارێزەری شەیتان دانابوو، ئەرێ باشە ناوەڕۆکخوازی ئەو پەناگەیە نییە کە هەموو بیرکردنەوەیەکی هەژارو پووچ خەونی پێوە دەبینێت؟ هەروەها دەگوترێت گوایە ئێوەی فەلسەفەکاران دەستتان بەسەر هەموو ئەوانەدا گرتووە: کۆنترۆلٚکردنی سەروەری، وشەیەکی نهێنی بەدەستی کۆمەلێك و گرووپێکەوەیە تەنیا خۆیان دەیزانن، ئەوە لەگەلٚ دەسەلاٚتی ڕاڤەکردن و دەسەلاٚتی هەلٚسەنگاندن و پاساوخوازی. ئەوانە هەمووی دەسەلاٚتن بەدەستی فەلسەفەکارانەوەن.

- جاك دریدا: بەلێ، بەلاٚم ئەوە تەنیا فەلسەفەکاران نین کە ئەو دەسەلاٚتەیان هەیە. دەشێت بەتوانایی لەبەکارهێنانی هێماکان خزمەتی ئەو جۆرە بەگشتیکردنە بکات، یا تێکی بدات. ئەو توانایانە هەر لەدێر زەمانەوە هانی مومارەسەی فەلسەفییانداوە. پێویست ناکات بگەڕێینەوە بۆ سۆفیستەکان، یا ئەفلاتون، تەماشای دیکارت بکە.

دیکارت ڕەخنەی لەو کەسانە گرت کە دەیانویست شتەکان کێشەدارو ئالٚۆز بکەن، چونکە کاتێك شتێکیان دەدۆزییەوە ئەگەر سادەو ئاساییش بووایە، بەلاٚم دەهاتن بەشێوەیەکی پەردەپۆشکراوو داپۆشراوو لەمیانەی جۆرەها گوزارشتی ئالٚۆزەوە نمایشیان دەکرد، چونکە دەترسان سادەیی ببێتە هۆی بێ نرخکردنی دۆزینەوەکانیان، یا بەئەنقەست و بەدلڕەشییەوە دەیانویست ئێمە حەقیقەتی ئاشکراو ڕوون نەبینین " nbis invident ... apertam veritatem".

* پەیامنێری لۆمۆند: چییە ئەوە ئێستا لەتەلەفۆندا بەلاتینی دەئاخڤیت؟

- جاك دریدا: من خەبات دەکەم: با خوێندنی فەلسەفە بخەینە پێش قۆناغی کۆتایی خوێندنی ئامادەیی، پێم وایە ئەوە وەڵامی هەموو پرسیارەکان دەداتەوە. بەڵام با لەهەمان کاتیشدا خوێندنی زمانی لاتینی و یۆنانیش بخەینە نێو پرۆگرامی خوێندن ...

لەبارەی پێوەندی نێوان داڕشتنی زمانەوانی و حەقیقەتدا، ئەوە دەکرێت تێبینی خۆمان هەبێت لەبارەی قسەکانی دیکارت و مەبەستەکەی. با ئەوەمان بیر نەچێت ئەو خۆی نووسەرێکی نارۆشن و ئالۆز بوو، ئینجا کاتێك بڕیاریدا وتارێك بنووسێت لەبارەی میتۆد بەفەڕەنسی وەکو ئەوەی خۆی لای خەڵك باسیکردووە لەقۆناغێکی هەستیاری پێشڤەچوونی کۆمەڵایەتی و سیاسیدا بووە، لەچرکەساتی بەدەوڵەتکردنی زمانی فەڕەنسیدا، بۆیە ئەویش بۆ هەموو جیهانی نەنووسیوە، بەڵام با ئێستا ئەو مەسەلەیە بخەینە لاوەو کاتی ئەوە نییە.

لەبارەی مەسەلەی ئیرەییش ـــ invident کە دیکارت لەنێو ئەو قسەیەیدا باسی لێوە دەکات، ئەوە ڕاست دەکات. جەنگ لەپێناو مولکداریتی زمان و لەمیانەیدا بەردەوامەو بەردەوامیش دەبێت لەنێوان فەلسەفەکاراندا، لەنێوان خۆیان لەلایەك و لەنێوان ئەوان و خەڵکی تریش لەلایەکی تردا، بەڵام هەردوولا حەزیان لەپاکی و سادەییە. هەندێکیان وەسفی یاساکانی جەنگ دەکەن، هەندێکی تریشیان بنەماو یاساکانی گەمەکەمان بیر دەخەنەوە، ئەوانەی دوایی داوای چەك دامالێنێکی ڕاستەوخۆو یەکجارەکی دەکەن، ئەوانیتریش ترسیان لەو چەك دامالێنەی نێو فەلسەفە هەیەو حیسابێکی تر دەکەن و داوا دەکەن کە دەبێت هێدی هێدی و لەسەرەخۆو لەژێر چاودێریدا بێت.

کانت کە باسی نزیکی مۆرکردنی پەیماننامەیەکی ئاشتی بەردەوامی نێو فەلسەفەی دەکرد، ئەویش دەیویست گوتار بەدیموکراتی بکات و ڕەخنەی لەباتنییەت و

نهێنیخوازی گرت. نیچەش هات سیاسەتی زمانی فەلسەفی شیکردەوە لەپێوەندی لەگەڵ دەوڵەت و سیاقی دیموکراتیکردنی و دەسەڵات و کاهین و بەرپرسەکاندا لەنێو پرۆسەی فێرکردن و ڕۆژنامەوانیدا. دوای ئەویش مارکس هات کە لەڕووی زەمەنییەوە نزیکە لێمان و لەنێو ئایدیۆلۆژیای ئەڵمانیدا هەندێك پرسی خستەڕوو، لەگەڵ ڕەچاوکردنی گۆڕانی ڕەوش و بارودۆخ و ...

* پەیامنێری لۆمۆند: بەڵێ، بەڵام قسەکردن لەوبارەیە زۆر درێژە دەکێشێت. بەوشەیەکی کەمتر ئەگەر ویستت ئەو وتارە بنووسیت، ئەو شتانە چییە کە تۆ زیاتر جەختیان لەسەر دەکەیتەوە؟ بەتایبەتی لەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا؟ ئەگەر من لەبری تەلەفۆن بەمایکرۆفۆن پێت بڵێم: باشە لێکۆڵینەوەکانی تایبەت بەبواری زمان لەئێستادا بەرەو کوێ دەڕوات؟

- جاك دریدا: هەزر بەردەوام بەو شێوەیە نییە کە ناودەنرێت لێکۆڵینەوەو لەنێو دامەزراوەی بەرهەمهێنراوی پرۆگرامکراودا بێت. بەڵام بەهەرحاڵ، سەرکێشی دەکەم و بەهەندێك وشەو شەش خاڵ وەڵامت دەدەمەوە: لەمیانەی ئەو کەرتە دیاریکراوانەدا" زمانە نەتەوایەتییەکان و دامەزراوە تایبەتییەکانی کولتوورو زمانی تیۆری ڕەمزدارو فەلسەفەو زمانەوانی و دەروونشیکاری و ئەدەب و تەکنۆلۆژیای پێوەندی و گەیاندن و وەرگێڕان و ... تاد"، پێم وایە هەموو پرسیارەکان لەدەوروبەری ئەو پراگماتییەتە دەخولێنەوە کە پێش کەمێك باسمان لێوە کرد. ئەوکارەش بێگومان لەژێر ناونیشان و شێوەی ناسراودا ئەنجام نادرێت کە پێشتر ئەو پرسانە لەلایەن ئۆستن و قوتابییەکانی خراونەتە ڕوو. چونکە ئەو دەسپێشخەرییە تیۆرییە جگە لەئاستەنگە ناوخۆییەکانی کە خۆی لەخۆیدا ئاماژەو بەڵگەیە لەسەر دەوڵەمەندی، خۆی بینیوەتەوە کە ساناتر کراوە، بەڵام لەهەمان کاتیشدا لەمیانەی سنووری فەرهەنگی زاراوەخوازی خۆیەوە ئاستەنگی خراوەتە بەر، هەر

لەو قسانەی کە هەن تا دەگاتە مێـژووی چـەمکەکانی. بۆیـە هـەر لـەو جیاکارییەی نێوان تەقریری و ئینجازی و بەرانبـەردانانی بەرهـەم و بـێ بەرهەمی، بەرهەم وەکـو ڕووداوێـك، بەرهـەم وەکـو بـەدیهێنانی خـۆی، لەنێوان پراکسیس و تیۆردا، کردەو ئاخافتندا .. تاد.

بەکورتی دەبیت:

١) بیر لەلۆگۆس بکرێتەوە ـــ گـوتن و نووسـینی ـــ پـێش ئـەو دوالیزمییـە دەنگییەی، واتا پێش سەرهەڵدانی جیاکاری نێوان دەلالەت و دەنـگ. یـا مێـژووێکی تری فەلسەفە، بۆ نموونە با هایدگەر بخوێنینەوە.

٢) دانپێدانان بەوەی کە ناو دەبرێت بەجێکەوت ـــ trace، دەق ـــ text، سیاق ـــ context، هەروەها لەنێوان شتەکانی تریشدا، هـەموو مەرجـە پەیمانکارییـەکان، واتا ئەوانەی لەسەریان ڕێککەوتوون، گوتەزای ئینجازی کـە تـەنیا پەیوەسـت نـەبێت بەزمان، یا دەنگ، پەیوەست نەبێت بەهیچ شتێك.

٣) دەروونشیکاری بخرێتە ژێـر تاقیکردنـەوەی ئـەو پراگماتییەتـە، بەمـەرجێك پراگماتییەت لەزاراوەی وشیاری مەبەستگەرایی و منی ئێستا دەربهێنرێت.

٤) پشت بەستن بەتەکنۆلۆژیا، ئەوەی ناسراوە بەتـەکنۆلۆژیای ڕاگەیانـدن پـێش تەلەفۆنەکەمان و پاش تەلەفۆنەکەشمان.

٥) تێکەڵاونەکردنی ئینجازی و خەیال و وێنەکانی لەگەڵ دەسـکەوتی تـەکنیك وەکو زانستێك.

٦) خۆ نەدزینەوە لەجیاکاری و جیاوازی ئـەویترو جێکـەوت و نـاردن و نـاردنی کوێرانەو نهێنیخوازی و نووسین و واژوو. مـن بەگـشتی ئامـاژەم بـۆ هـەموو ئەوانـە دەکردوو ... ئەلوو؟

⋆ پەیامنێری لۆمۆند: ئەلوو ... بەباشی گوێم لێت نییە ...

- جاك دریدا: جەختم لەسەر ئەو ناونانە کاتییە دەکردەوە "پڕاگماتییەت" و ئەو گریمانانەی بەگشتی لەبارەی دەق پێمانی دەدات و تا ئێستا دووچاری ڕەتکردنەوەو بەلاوەنان هاتووە. ئەنجامی ئەو بەلاوەنانە بۆتە مۆرێکی بەهێز بەنێو فەلسەفەو فەلسەفەی زمانی فەلسەفی یا زانستی و دامەزراوەکانی لێکۆڵینەوەی زانستی و فێربوون کە پاشکۆی ئەو دامەزراوەیەن. ڕاڤەکردنی ئەو پڕاگماتییەتە مانای ڕاڤەکردنی ڕاڤەکردن و ماناو سەرچاوەو حەقیقەتە. بەو شێوەیە بەهای تیۆری تەقریری پەیوەستی گوتاری ئینجازی تەکنیکی و بەرهەمهێنانی لێکۆڵینەوە کراوە.

ئەوەی من لێرەدا بەبێ ترس ناوی دەنێم بەلاوەنان و ڕەتکردنەوەی ئەو شتانەی ئینجازین، هەر بەتەنیا حوکم و بڕیار نییە، بەڵکو ڕووداوێکی گرنگیشە خۆی ئینجازی و پێوەرییە. باشە چی ڕوو دەدات ئەگەر شتێك بەسەر ئەو پێوەرانەدا بێت؟ پێم وایە وەرچەرخانێك بەسەر ئەو دامەزراوەو ئەوانیتردا دێتە پێشەوە کە زەحمەتە پێشبینی بکرێت. دیاریش نییە کە ئایا ئەوە دەبێتە دەرفەتێك، یا سەرکێشییە، لەکاتێکدا ئێستا ئێمە لەو چرکەساتەدا قسە دەکەین ...

* پەیامنێری لۆمۆند: ئەلوو؟ دەتوانی ئەو وتارە بنووسیت، وا نییە؟

- جاك دریدا: پێم وانییە، نۆ لاپەڕ؟ دەکاتە نرخی تەلەفۆنێك بۆ دەرەوە لەڕۆژانی یەك شەممەدا. ناتوانم، با پێت بڵێم ...

* پەیامنێری لۆمۆند: بەڵام، پێت وانییە وتارەکەت تەواو بوو؟ با، با، لەمیانەی قسەکانماندا تەواو بوو.

سەرچاوە: الکتابة والآختلاف، جاك دریدا، ترجمة: کاظم جهاد، دار توبقال، المغرب، الطبعة الآولی، ١٩٨٨.

بەشی شەشەم

جاك دريدا: بڕوام بە كۆتايی فەلسەفە نييە

ناوی جاك دريدا لەو (٣٠) ساڵەی دواييدا لەناو فەلسەفەی هاوچەرخی فەڕەنسيدا وەكو يەكێك لەگەشەدارترين فەلسەفەكار كەوتە نێو دەزگا فەلسەفييەكان، ئەو دەزگايانەی دريدا بۆخۆی دەڵێت:" من لەپەراوێزی ئەو دەزگا فەلسەفييانەدام"، بەڵام ئەو هەر بەتەنيا لەپەراوێزی دەزگا فەلسەفييەكاندا نييە، بەڵكو لەبەرئەوەی بەڕەچەڵەك جەزائيرييەو تاوەكو تەمەنی گەيشتە (٢٠) ساڵيش هەر لەجەزائيردا دەيخوێندو ژيانی دەبردە سەر، بۆيە بەردەوام وا هەست دەكات كەوا لەپەراوێزی كولتووری فەڕەنسيشدايە. لەنووسينەكانيدا سەرجەم چەمك و زاراوە ئاڵوزو نادياردەكانی خۆرئاوای هەژاندو هەوڵيداوە سەر لەنوێ لەقاڵبێكی تازە دايانبڕێژێتەوەو چەمكی نوێيان پێ ببەخشێت، زاراوەی وەكو (ئامادەگی، نا ئامادەگی، واقيع، يۆتۆپيا، خۆرهەڵات، خۆرئاوا، ئاخافتن، نووسين، ناوەوە، دەرەوە، ... تاد.

ئەوە لەپاڵ زۆر لەو چەمك و زاراوانەی كە تا ئەو كاتە يەك دەلالەتيان لەخۆ گرتبوو، بەردەوام شوێن پێی گەورە هزرڤان و فەلسەفەزانانی خۆرئاوا كەوتووە وەكو: ئەفلاتون و ڕۆسۆ و هێگل و هايدگەرو هۆسڕل و ...تاد. ئەوەش بەپێی ستراتيژييەتێكی هەمەلايەنە كەوا بەوشەيەك كورتكراوەتەوەو لەگەڵ ڕۆژگاردا بۆتە بەڵگەو نازناوی پرۆژە هزرييەكەی، ئەويش (هەڵوەشاندنەوە Deconstruction).

هەڵوەشاندنەوە بريتييە لەڕاڤەكردنی كرداری هاودژی، يا دژكاری كەوا چەمكە هزرييەكانی لەسەر بونيادنراوە بەمەبەستی دۆزينەوەی شێوازو ڕێگای كاركردنيان لەپێكهێنانی شێوازە هزرييەكاندا، ئەوە لەپاڵ شێوازی دروستبوون و پێكهێنانی ئايديۆلۆژياكاندا. ستراتيژييەتێكە هەوڵنادات بەيەك هەنگاو خۆی لەكۆت و پێوەندەكانی بونيادی ميتافيزيكای خۆرئاوا دەرباز بكات، وەكو ئەوەی تيۆرو

ڕێبازەکانی تر کردیان و لەکۆتاییشدا بوون بەپاڵپشتی بەهێزتر بۆ ئەو میتافیزیکایە، لەبری ئەوەی تێکی بشکێنن، ئەو ستراتیژییەتەی کەوا بەهەڵوەشاندنەوە ناسراوە لەناوەوەی بونیادی میتافیزیکانەی خۆرئاوادا کاردەکات و هێدی هێدی و لەسەرەخۆ لەناوەوەدا ئەو کولتوورە دەکۆڵێت تاوەکو دەگاتە ئەوەی کەوا هزری خۆرئاوا بەحەقیقەتی خۆی پیشان دەدات دور لەماکیاجکردن و ماسك کردنەبەر، ئەویش گوتاری باڵادەستی و کۆنترۆڵکردنە لەبەرانبەر بێدەنگی و دامانی کۆیلەدا. ئەو شێوازەی کارکردن و لێکۆڵینەوە بێگومان دژی گوتاری باڵادەستییەو هەوڵدەدات هزرێکی نوێ بێنێتە ئارا کەوا خۆی لەئایدیۆلۆژیا بەدوور بگرێت و خۆی بەپرۆسەیەکی ئەخلاقی وشیارو مەعریفییانە خەریك بکات. دابینکردنی ئازادییەکە دوور لەکێشەی جیاوازی ناسنامەو کولتوورو هەموو کۆت و پێوەندە جیاکەرەوەکانی تر. ئەوەش ئەو گۆڕەپانەیە کەوا جاك دریدا لەگەڵ گەورە هزرڤانانی نەوەی خۆیدا کۆدەکاتەوە، نەوەی دوای کۆجیف و سارتەرو میرلۆپۆتنین نەوەی کۆتایی هاتنی شێوازە فەلسەفییە داخراوەکان، ئەو نەوەیەی جاك دریداو جیل دۆلۆزو میشێل فۆکۆو میشال سێرو جاك لاکان نوێنەرایەتی دەکەن.

* شاکر نوری: چ هەست و نەستێك لەلاتدا سەری هەڵدا ئەو کاتەی هەستت بەوە دەکرد کەوا ئینتیمات بۆ فەڕەنسا هەیە و لەهەمان کاتیشدا نییە، واتا تۆ هەم فەڕەنسیت و هەم فەڕەنسیش نیت؟

- جاك دریدا: بەردەوام وا هەست دەکەم کەوا لەئاست کولتووری فەڕەنسیدا پەراوێزم ... هەست دەکەم من لەیەك کاتدا لەناو ئەو کولتوورەم و لەدەرەوەی ئەو کولتورەشدام، لەبەرئەوەی من لەوڵاتێکی بێگانەدا ژیام و، دواتریش لەتەمەنێکی کەمێك درەنگ هاتم بۆئەوەی لەفەڕەنسا بژیم. بەلای من کولتووری فەڕەنسی نموونەیەکی سەپێنراوە لەلایەن قوتابخانەوە، لەو حاڵەتەشدا خودی کولتووری فەڕەنسیش تا ڕادەیەك وەکو کولتوورێکی بێگانە دەمێنێتەوە، واتا لەیەك کاتدا خۆشەویستە و خۆشەویستیش نییە.

* شاکر نوری: پێموایە کەوا ئەو ڕەوشە، ڕەنگە گرو تینێکی تر بەکارەکانت بدات ... دەکرێت بڵێین تێڕوانینێکی قوڵتر بۆ کولتووری فەڕەنسی؟

- جاك دریدا: پێموایە کاری فەلسەفیم ئەو بارە پەراوێزییەی کەوا من خۆم بەشتێکی بنەڕەتی دەزانم دەردەبڕێت. تۆ باسی بابەتێکت کرد خۆی لەلێواری ئارەزووی من دەدات ... هیوادارم ڕۆژێك لەڕۆژان بتوانم لەسەری بنووسم.

* شاکر نوری: تۆ یەکێکی لەو فەلسەفەکارە دەگمەنانەی کەوا کاریان لەسەر شتە مەزنەکان کردووە وەکو (بنەچەی ئەندازە) و (دەنگ و دیاردە) و (نووسین و جیاوازی) و (لەبارەی گراماتۆلۆیا) و زۆریتری لەو بابەتانە.. . چی کێشی کردی بۆ ئەو کارە مەزنانە؟

- جاك دریدا: ڕەنگە بیرکردنەوە لەماهییەتی خودی پڕۆسەی فەلسەفی بێت وەکو پڕۆسەی کولتووری خۆرئاوا، لەبەرئەوەی من فەلسەفەکارم، واتە ئیش و کارم فەلسەفەیە، ئەوەی لەناوەوەو دەرەوەدا زۆر سەرنجی ڕاکێشام ئەو پرسیارە بوو:" چی بۆتە هۆی پێکهێنانی خودی یەکێتی پڕۆسەی فەلسەفی بەوەی کەوا توخمێکی باڵادەستە لەئاست کولتوورەکانیتردا، ئەوەش ئێمە بەکولتووری خۆرئاوا ناوی دەبەین!".

کەواتە من پرسیارم دەربارەی یەکێتی ئەو کولتوورە دەکرد، دەمپرسی و غەمی نووسینی ئەدەبیش لەناو قوڵایی ناخمدا ئامادەبوو. ئارەزووی یەکەمم لەناوەڕۆکدا ئەدەبییە. بۆیە بەردەوام دەمپرسی:" نووسین چییە؟"، لێرەدا دەستم پێکردو پرسیارەکەی ترم خستە ڕوو:" فەلسەفە وەکو ڕاڤەکردنێك بۆ پێوەندی نێوان قسەو نووسین چ مانایەکی هەیە؟". بۆیە تەماشاکە هەر لەکتێبی (بنەچەی ئەندازە) وە باسی بارودۆخی نووسین دەکەم، ئەو دەقەشم چارەسەر کرد کە چۆن بابەتی زانستی ئەندازەیی بابەتی نازمانی دێنێتە ئاراوەو بەرهەم دێنێت، بەڵام لەسایەی نووسینەوە خۆی دەردەخات. هیچ بابەتێکی ماتماتیکی یا زانستی نییە بەبێ ئەوەی بەنووسین تێپەڕ نەبێت و نەنووسرێتەوە، بۆ ئەوەی بەدوای ئەو ڕاڤەکردنە یا ئەو هێڵە نووسراوەدا بچمن هەوڵمدا ببینم و ڕاڤە بکەم، قۆناغە مەزنەکانی فەلسەفە ڕاڤە بکەم هەر لەئەفلاتونەوە تادەگاتە .....

* شاكر نوری: حەزم دەكرد پرسیارێكت لێبكەم. وەكو فەلسەفەكارێك پێوەندیت لەگەڵ ئەدەب و هونەر چۆنە؟ لەبەرئەوەی تۆ ئەفلاتون و هایدگەرت خوێندۆتەوە، هەروەها لەنووسەرانی وەكو ئارتۆو بلانشۆو ئەدمۆند جابیسیش نزیكی؟

- جاك دریدا: ئەوەی بەردەوام خەریكی دەكردم حەزكردن بەنووسین یا تێپەڕبوون بەرەو نووسین بوو، پێموایە كەوا ئەزموونە ئەدەبیەكانی مالارمێ و بلانشۆو ئارتۆو پاتای پرسیاری فەلسەفی وا دەخەنە ڕوو، ڕەنگە لەوانەش بەهێزتر بێت وەكو ئەوەی لەلای فەلسەفەزانانداهەیە، ئەوە جۆرە پانتاییەك بوو كەوا لەنێوان ئەدەب و فەلسەفەدا دیاریكرابوو دۆزیمەوە، ئەو دەقەی كەوا دەینووسم بەتەنیا فەلسەفی و بەتەنیا ئەدەبی نییە. بەڵكو تێكەڵەیەكە لەهەردووكیان.

* شاكر نوری: بەوە ناسراویت كەوا چەمكی (هەڵوەشاندنەوە)ت خستە ڕوو ... زاراوەكەت بەسەر ئەدەبدا دەگونجێت وەكو ئەوەی بەسەر فەلسەفەدا گونجاوە؟

- جاك دریدا: ئەو كاتەی من دەستم بەنووسین كرد، ئەوا ڕێبازی بونیادگەری كۆنترۆڵی كولتووری فەرەنسی كردبوو. ئەو ڕێبازەش لەسەر ڕایەڵی ئەوە بونیادنراوە كەوا بابەت یا هۆش لەسیستەمێكی بونیادیدا تۆمارگراون و بوونیان هەیە. ئەوە سەبارەت بەڕاڤەكردنی دەروونی و ئەنترۆپۆلۆژی و فیلۆلۆژیاش دەگونجێت. هەر لەو كاتانەی كەوا شتم لەو ڕێبازانە وەردەگرت و كۆم دەكردنەوە، ڕەخنەم ئاراستەی بونیادگەری دەكرد.

ئەو ڕێبازەی من ئینتمام بۆی هەیەو كاری لەسەر دەكەم لەویلایەتە یەكگرتووەكانی ئەمەریكا بەپاش بونیادگەری ناوزەد دەكرێت، واتا ڕەخنە لەبونیادگەری كەوا هەوڵدەدات پرسیار لەبارەی مێژووی بونیادگەری و پێوەندی بونیادەكان لەگەڵ یەكتری بخاتە ڕوو. هەروەها ڕەخنەگرتن لەناوەڕۆكی ئەو فەلسەفەیەی كەوا بونیادگەری ئاراستە دەكات، بەپشت بەستن بەو پرسیارانە چەندین چەمكم لەبارەی نووسین پێشنیاركرد، ئەوەش لەیەك كاتدا لەنووسین و گرافیكدا دەدۆزینەوە، ئەوەی من ناوی دەنێم (نووسینی بنەڕەتی Archieeriture) بەتەنیا نووسین لەسەر

كاغەز نییە، لەبەرئەوەی قسەكردنیش جۆرە نووسینێكی ترە. لەهەوڵ و كۆششمدا بۆ وەلاّمدانەوەی پرسیارەكەت كەوا زۆر قورسە دەڵێم چەمكی (نوسینی بنەڕەتی) نە فەلسەفییەو نە ئەدەبییە، لەلای ئێمە لەوەوە هەوڵ دەدەین لەناوەڕۆكی ئەدەب و ناوەڕۆكی فەلسەفە بگەین.

* شاكر نوری: جیاوازی مانای چییە، كەوا تۆ چەندین لێكۆڵینەوەی جۆراو جۆرت بۆ تەرخانكردووە... ئەوەش لەگەڵ گۆڕینێكدا كە زاراوەی جیاوازی بەگۆڕینی وشەی (a) بۆ (e) لەوشە فەرەنسییەكەدا؟

- جاك دریدا: ئەوە ڕاستە... من وشەیەكم بەكارهێنا لەزمانی فەرەنسیدا بوونی نییە، ئەوەش لەیەك كاتدا ئاماژە بۆ چەمكی دوورگەوتنەوەو جیاوازی دەكات. هایدگەر بانگەشەی ئەوە دەكات كەوا ئەو ناوی دەنێت جیاوازی لەنێوان كات و بوونەوەردا، تەنانەت ئەگەر ئەو چەمكە لەلای نیچەشدا هەبێت ئەوە دەردەخات كەوا شوێن كەوتووی جێپێی ئەوەی پێشوترە. چەمكی (نووسینی ئەسڵی) پەیوەستە بەوەی كەوا ئێمە ناتوانین لەكاتی ئێستادا لەهیچ شتێك بگەین، ئەگەر پەیوەستی نەكەین بەشتێكی تر. دیارە من هەوڵمداوە چەمكی جیاوازی وەكو چەمكێك بۆ لەیەكتر دابڕان لەنێوان شتێك و شتێكی تردا ببەستمەوە، لەنێوان هزركاری پاشكەوتكەر بۆ كات كەوا ڕێگام پێدەدات وا بیر لەنووسین بكەمەوە وەكو جیاوازی.

* شاكر نوری: زۆرجار باس لەقەیرانی داهێنانی ڕۆمان و شیعر دەكرێت ... بەڵام بەپێچەوانەوە گۆڕەپانی ئەدەبی بەهەزاران بەرهەمی ڕۆمان و شیعر بەخۆیەوە دەبینێت. لەنێو ئەو هەڵاوسانەی بەرهەمدا ... بەتێڕوانینی تۆ ئەو قەیرانە مانای چییە؟

- جاك دریدا: پێموایە زۆری بەرهەمی ئەدەبی مانای ئەوە نییە كە قەیران بوونی نییە. بەكاربردن و كۆتایی هاتنی گوتاری ئەدەبی یان ئەدەب نیشانەی هەیە، ئەگەر ئەو بەرهەمە شێوازو ڕێگای ئەدەبی بەسەرچووی كولتووری بگێڕێتەوە، ئەوە مانای وانییە كەوا قەیران بوونی نییە، ڕەنگە چەندایەتی بەرهەمی ئەدەبی ڕێگە بەو نیشانانە دەدات. زۆر لەمێژە.. واتا نزیكەی ٢٥ یا ٣٠ ساڵ لەمەوبەر شێوازەكانی گێڕانەوەی

ڕۆمان دادگاییکران، ئەوەش ڕێگا لـەوە ناگرێـت کـەوا بەرهـەمی زۆر بـەلاوە بنرێـت لەبەرانبەر ئەو ڕەخنەیەدا، ئەوە لەسـەر فەلـسەفەش پراکتیـك دەکرێـت، لەبەرئـەوەی دوبارەکردنەوەی تێڕوانینی ڕادیکالییانە نابێتە هۆی بڕینی بەرهەمی داهێنەرانە.

* شاکر نوری: کێن ئەو نووسەرو ئەدیبانەی کەوا پێتوایە دابڕانێك پێـك دەهێـنن لەگەڵ چەندایەتی بەرهەمدا؟

- جاك دریدا: وەڵامدانەوی ئەو پرسیارە زۆر قورسە.

* شاکر نوری: باشە، ئایا دەکرێت وای دابنێن کەوا ڕۆمانی نوێ، وەکو نموونەیـەك نەوەکو بەگشتی، یەکێك بێت لەڕایەڵەکانی نوێخـوازی ئـەدەبی؟ ئایـا هـیچ بزاڤێکـی هاوشێوە هەیە کەوا دەکرێت سەر هەڵبدات؟

- جاك دریدا: ڕۆمانی نوێ لەفەڕەنسا قۆنـاغێکی پـڕ بایەخـە، بەلایـەنی کـەم وا دیارە کەوا وەستان و دابەزینێك هەیە سەبارەت بەو پلەیەی کـەوا ڕۆمـانی نـوێ پێـی گەیشتووە... لەلایەنی ڕۆمانەوە پـێم وا نییـە فەڕەنـسا پێـشکەوتووبیت، پـێم وایـە هەندێك شێوازی گێڕانەوەی ڕۆمـانی لەئـەمریکای لاتـینی و هەنـدێك ناوچـەی تـری جیهاندا سەریان هەڵداوەو زۆر لەوەش گرنگترن لەوەی کەوا لەفەڕەنسادا سەریهەڵداوە.

* شاکر نوری: ئەدی چۆن ئەوە لێك دەدەیتەوە کـەوا لـەکاتی ئێـستاماندا بزاڤـی هاوشێوە سەرهەڵنادات؟

- جاك دریدا: پێم وایە خودی ڕۆمانی نوێش بزاڤێکی پێك نەهێنا... ئـەوە تـەنیا ناوێکە لەکۆمەڵێك نووسەری وەکو ناتالی سارۆت و ئالان ڕۆب گریی و میشیل بۆتۆرو هەندێکی تر نـرا، شـێوازێکی نوێیـان داهێنـا کـەوا هەنـدێك تایبەتمەنـدی هاوبـەش لەنێوانیاندا هەبوو بووە هۆی دروستکردنی دابڕانێـك لەگـەڵ ئـەو نموونانـەی شـێوازی گێڕانـەوەی نـاوەوە. دیـارە بەگـشتی نووسـینەکانیان جیـاوازەو ئێمـە نـاتوانین بـاس لەقوتابخانەیەکی ڕاستەقینەی ڕۆمانی نوێ بکەین، ئامانج ئەوە نەبوو داهێنەرانی بـەر لەوانی وەکو فلۆبێرو بلزاك تەجرید بکات.

* شاکر نوری: بڕوات وایە فەلسەفە لەسەر لێواری کۆتایی هاتنە؟

- جـاك دریـدا: نـەخێر ... بـڕوام بـەکۆتایی فەلـسەفە نییـە، هەوڵمـدا لـەنێوان تەواوبوون و کۆتایی جیاوازی دابنێم، بەڵام بوونی تەواو بوون هەرگیز ڕەمزی وەسـتانی فەلسەفە نییە، وەکو گوتمان قەیران هەیە ... بەڵام بەرهـەمیش هەیـە... بەمـشێوەیە تەواو بوون هەیە نەوەکو کۆتایی. پێم وانییە کەوا فەلسەفە لەسـەر لێـواری کۆتاییـەو نابێ کۆتاییشی پێ بێت، من دژی ئـەو گوتـارەم کـەوا بانگەشـەی مردنـی فەلـسەفە دەکات، لەلایـەنی دەزگـایی و سیاسـییەوە پاڵپـشتی لەبنـەمای خوێنـدنی فەلـسەفە دەکەم. لێکۆڵینەوەی فەلسەفی ئامێرێکی ڕەخنەیی پێویـستە ... تەنانـەت لەلایـەنی تێڕوانینی سیاسییەوەش ... شێوازێکە بۆ لێکۆڵینەوە لـەقوڵایی زانـستەکان. کەواتـە دەکرێت بیر لەتەواوبوونی میتافیزیکاو پێویـستی بـەردەوامبوونی فەلـسەفە بکـەین، بەڵگەش ئەوەیە کەوا بەهەمو شێوازێك بەردەوامە. ئەوەی بە (هەڵوەشاندنەوە) ناوزەد دەکرێت .. شـێوازێکی هزرکـاری تەواوبوونـەو کۆتـایی پێنایـەت، دەبێـت بـەردەوام پارێزگاری لەخستنە ڕووی پرسیارە فەلسەفییەکان بکەین.

* شاکر نوری: پێت وانییە فەلـسەفە دەسـتی کـردووە لەپـەنای ئەدەبـدا بـەدوای حەشارگەیەکدا دەگەڕێت؟

- جاك دریدا: خودی چەمکی ئەدەب چەندین چەمکی فەلسەفی لەخۆیەوە دەگرێت ... هەموو براکسیسکردنێکی ئەدەبی جا بەوشیاری نووسەرەوە بێت، یـا بەناوشـیاری هەنـدێك ڕاڤـەکردنی فەلـسەفییانە دەگرێتـەخۆ، بۆیـە پـێم وانییـە ئـەدەبێك هەیـە لەفەلسەفە بێبەش بێت، لەبواری ئەدەبیدا، دیارە ئـەدەب هەیـە ڕاسـتەوخۆ فەلـسەفە دەخاتە ڕوو وەکو ئەو ڕۆمانانەی لەسـەر خـستنە ڕووی پێـشوەختە بونیـادنراون. مـن بۆخۆم بایەخێکی زۆر بەو فەلسەفەیە دەدەم کـەوا لـەناو کـارە ئەدەبییەکانـدا هەیـە، هەندێك کاری ئەدەبی وا هەیە لەکارە فەلسەفییەکان بەهێزترە ... هەندێك جار توانای کاری ئەوەی هەیە کەوا فەلسەفەش دادگایی بکات.

* شـاکر نـوری: حەزدەکـەم پرسـیاری مانـای فەلـسەفەت لێبکـەم لـەڕۆژگاری ئەمڕۆماندا و پەیوەستبوونی نێوان ناوی دریداو وشەی فەلسەفە؟

- جاك دريدا: لەو باوەڕەدا نیم کەوا لەتوانامدا هەبێت وەڵامی ئەو پرسیارە بدەمەوە، فرە زەحمەتە کەوا پێناسەیەکی چەمکی فەلسەفی خۆمت پێبدەم، بەشێوەیەك نازانم من بەردەوام دەبم لەسەر لەیەکتر دابڕاندنی بواری فەلسەفی، یا نا. ئەوەی لای من ڕەنگە خۆ خزاندنە بۆ ناو دابونەریتە فەلسەفییەکان، هەندێکجار لەتوانامدا نییە گوتاری فەلسەفی تایبەت بەئەویتر وەربگرین، دیالۆگ لەنێوان وڵاتانی ئەورووپای لاتینی و وڵاتانی ئەنگلۆسکۆنی نییە، لەبەرئەوەی زاراوەو زمان جیاوازن، تەنانەت لەناو خودی فەلسەفەی فەڕەنسیشدا یەکێتی بچووك نییە تا ڕێگا بەدیالۆگی مەزن بدات لەنێوان فەلسەفەکاراندا. من نازانم ئەمڕۆ فەلسەفە چییە!!! گوتارێکی فەلسەفی پەرشوبڵاو هەیە، بەڵام سەبارەت بە بەشی دووەمی پرسیارەکەت دەربارەی پێوەندی من بەفەلسەفە یا پەیوەستبوونی ناوم پێیەوە، ئەوە بەپێی شوێن یا کەسەکان جیاوازەو دەگۆڕێت.

زۆرجار کارەکەی من (هەڵوەشاندنەوە) وا دەخرێتە ڕوو وەکو بڵێی کارێکی دژ بە فەلسەفەیە، هەڵەکەش لێرەدایە، هەڵوەشاندنەوە دژی فەلسەفە نییە، بەڵکو بەڕای من مێشکی هەرە زیندەگییە لەنێو فەلسەفەدا، ئەگەرچی ڕەنگە هەڕەشە لەهەندێك دەزگای فەلسەفی دەکات، بەهەرحاڵ ئەوان بەردەوام ناوی من بەهەڵوەشاندنەوە دەبەستنەوە، بەڵام من فەلسەفەکەی خۆم بەو شێوەیە ناخوێنمەوە.

* شاکر نوری: بۆچی فرانسیس یۆنگی شاعیرت هەڵبژاردووەو کتابێکی تایبەتیت لەسەر نووسیوە؟

- جاك دريدا: لەبەرئەوەی لەزمانی فەڕەنسیدا شاعیرێکی مەزنە، یۆنگ هەر بەتەنیا ئاهەنگی بۆ زمانی فەڕەنسی ساز نەداوە، بەڵکو لەیەك کاتدا پراکسیسی هونەرێکی سەردی کردووە، ئەوە لەپاڵ تێڕامانی بێ وێنە لەبارەی زمان، هەروەها لەسەر ئاستی تیۆری پراکتیکیدا چەندین پرسیاری خستۆتە ڕوو لەبارەی ناوەڕۆکی شیعرو زمان ... هەروەها پەیوەستبوونی شاعیرە بەشتەکان. هەوڵمدا دەستنیشانی بوونی پەیوەستێك بکەم لەنێوان ناوو ئیمزاو نووسینەکەی، بایەخم بەو شاعیرە وەکو

شایەدێکی مەزن لەسەر زمانی فەڕەنسی داوە ... ئەویش بەمانایەك لەماناکانی کەوا پێشبینی وتەی شیعرییە ... هزرڤانێکە هەست بەلێپرسراوێتی دەکات لەبەرانبەر زمان و شتەکان ... وا هەست دەکات کەوا قەرزداری شتەکانە. بەتەنیا لەسەر شتی مردووی نەنووسیوە، بەڵکو لەسەر ئاژەڵانیشی نووسیوە وەکو قریدس و پەڕەسێلکە، بۆیە بەلای مندا هزرڤانێکی زمانەوانییە، لەگەڵ زماندا مولتەزیمێکی زیندەگییە.

* شاکر نوری: تۆ ڕەسم و ئەدەب و فەلسەفەو بیناسازی بەیەکەوە کۆدەکەیتەوە.. ئەو گەڕانە بەنێو ئەو لایەنانە مانای چییە؟ ئایا ئارەزووی پێشکەشکردنی مانایەکی فرەلایەن و فرە بابەتییە بۆ فەلسەفە؟

- جاك دريدا: سەبارەت بە خۆم، لایەنێکی دیاریکراو یا ڕێکخەرێك نییە قسەی تێدا بکەین. سەبارەت بەڕەسم و ئەدەب و فەلسەفەو بیناسازی، ڕاستە من بەنێو ئەو لایەنانەدا دەگەڕێم، بەڵام بەردەوام هەوڵدەدەم یەك پرسیار بخەمە ڕوو ئەویش ئەوەیە: مێژووی ئەو دەزگایانەی بەشداریان لەبونیادنانی ئەو لایەنانەدا کردووە چ مێژووێکە؟ من بایەخ بەڕەسم و ئەدەب دەدەم لەنووسینی فەلسەفەدا، یا فەلسەفە لەبیناسازیدا ... تاد.

هەوڵدەدەم سنووری نێوان ئەو لایەنانە تێکبشکێنم تەنانەت ئەگەر بمەوێت خۆشم بەلایەنێك لەو لایەنانە ببەستمەوە ئەوا ئەوەم پێناکرێت، لەبەرئەو هۆیەیە دەقی تایبەت بەڕاڤەکردنی دەروونی لەلامدا دەبینیت، دەق لەبارەی ڕەسم، دەق لەبارەی بیناسازی، دەق لەبارەی فەلسەفە یا ئەدەب یا شیعر، ئەوەی باسی لێوە دەکەین ئەوکاتە دەکرێت کاتێك هەست بەئینتیما دەکەین بۆ کولتوورێکی دیاریکراو، ڕەنگە ئەمە ئەوە ڕاڤە بکات کەوا من ئینتیمای هیچ لایەنێك لەو لایەنانە نیم، ڕەنگە ئینتیما و نا ئینتیما ئەوەندە نەهێنێت...

وەکو پێم گوتی من جەزائیریم بەبێ ئەوەی جەزائیری بم، فەڕەنسیشم بەبێ ئەوەی فەڕەنسی بم، فەیلەسوفم بەبێ ئەوەی فەیلەسوف بم، ئەو بزاوتە یا ئەو گواستنەوەیەی کەوا چارەنووسی منە ڕەنگە ڕێگربێت لەبەردەم ئەوەی من لەشوێنێکدابم، چونکە ناتوانم جێگیربم، بەڵکو بەردەوام بەسەر شتەکاندا تێدەپەڕم.

* شاكر نوری: فەلسەفەكار لەناو كۆمەڵگەی ئەوروپی ئێستادا چۆن گوزەر دەكات، مەبەستم ئەوەیە بارودۆخی پێوەندی بەبزاڤی ئەو كۆمەڵگایە چۆنە؟

- جاك دریدا: ژیانێكی فرە زەحمەتە، لەبەرئەوەی لەلایەكدا دەبێت وەكو هاوڵاتییەك بەشداری لەبزاڤی كۆمەڵگادا بكات، لەلایەكی تریشەوە هەڵوەستە بكات لەسەر بزاڤی ئەو كۆمەڵگایە، چاودێریكردن و تێڕامان. من بۆخۆم وەكو مامۆستایەكی فەلسەفە كاردەكەم، ئەوەش مانای وایە كەوا من پەیوەستم بەدەزگای فێركردن، بۆ نموونە ئەم بەیانییە بەشداریم لەكۆبوونەوەیەكی وەزاری كرد سەبارەت بەنوێكردنەوەی پڕۆگرامی خوێندنی فەلسەفە لەقوتابخانەو زانكۆكاندا، لەپاڵ خەریكبوونم بەو مەسەلانەش، وا چاكەو پێویستیشە فەلسەفەكار بەردەوام ئاگاداری ماوەو مەودایەك بێت كە لەكۆمەڵگای دوور دەخاتەوە، دەبێت فەلسەفەكار لەدەرەوەی كۆمەڵگادا بێت.

ئەوە یەكێكە لەو شتانەی تێڕامانی فەلسەفی دەیسەپێنێت، زۆر گرانە كەوا لەژیانی سیاسیدا مولتەزیم بیت و پارێزگاریش لەو ماوەو مەودایە بكەیت لەگەڵ كۆمەڵگەدا، ئەوە مەسەلەیەكە وا دەخوازێت فەلسەفەكار هەموو ڕۆژێك لێكی بداتەوە. جگە لەوەش پێم وایە فەلسەفەكار لەشارێكدا گوزەر دەكات كەوا بەردەوام لەگۆڕاندایە، (١٠) ساڵ بەر لەئێستا لەشاری پاریس ئاوا گوزەرانم نەدەكرد، ئەمڕۆ ناچارم بەئەركەكانی خۆم هەڵبستم لەبواری فێركردن و ئەركەكانی تری وەكو هاوڵاتییەك و بەشداری لەو كۆنگرە فەلسەفییانەدا بكەم كە لەدەرەوەی فەڕەنسادا دەبەسترێت و هەوڵدەدەم دوور لەئیلتیزاماتی ڕۆژانەم كاتێك بۆ نووسین بدۆزمەوە.

* شاكر نوری: چ شتێك ئێستا لەژیانی كۆمەڵگای فەڕەنسیدا سەرنجی ڕاكێشاویت و خەریكت دەكات؟

- جاك دریدا: ئێستا زۆر بایەخ بەكێشەی شێوازەكانی گوێگرتن ـــ بینین دەدەم، ئەوەش مانای وانییە كەوا بەردەوام سەرجەم ڕۆژنامەكان دەخوێنمەوە، یا بەدرێژایی ڕۆژ لەبەرانبەر شاشەی تەلەفزیۆن دادەنیشم، بەڵكو لەبەرئەوە بایەخی زیادیان

پێدەدەم، چونكە بوارێكی كۆمەڵایەتین، ئەو زانیارییانەی پەخش دەكرێن، ئەو وێنانەی نیشان دەدرێن و كاریگەریان هەیە لەسەر پەروەردە كردندا بۆ نموونە منداڵان لەفەڕەنسا كاتێكی زۆر لەبەرانبەر تەلەفزیۆن بەسەر دەبەن، ئەوەش بۆخۆی بەشداریكردنێكە لەگۆڕانی میتۆدی فێركردن.

* شاكر نوری: وێنەی فەلسەفەكار لەخۆرئاوا چۆنە؟ ئایا وێنەی بلیمەتە، یا شێتە؟ یا لەپەراوێزدایە وەكو ئەوەی لەزەینی هەندێ لەگەلاندا هەڵواسراوە؟

- جاك دریدا: لەو باوەڕەدا نیم وێنەی فەلسەفەكار لەخۆرئاوا وێنەی بلیمەت یا شێت یا پەراوێزخراو بێت، بەڵكو كۆمەڵگەی ئەوروپی وا سەیری دەكەن وەكو ئەوەی مامۆستا یا فەرمانبەرە، ڕەنگە لەخەیاڵی میللیدا ئەو وێنەیە ئاڵۆزو تێكەڵ بێت، بەڵام سەبارەت بەبۆرژوازییەتی فەڕەنسی بریتییە لەو مامۆستایەی كەوا لە قوتابخانە ئامادەییەكاندا وانەی فەلسەفە دەڵێتەوە.

* شاكر نوری: قەت بیرت لەوە كردبۆوە لەتەمەنێكی زوودا ببیت بەفەلسەفەكار؟

- جاك دریدا: بێگومان ئەو بیرۆكەیە لەتەمەنێكی زوو لەلای مندا سەری هەڵدا، زیاتریش بەپلەی یەكەم حەزم دەكرد ببم بەنووسەرو ئارەزووی سەرەتاییشم لەئەدەبەوە هەڵقووڵابوو، بەڵام كاتێك لەتەمەنی (١٧) ساڵیداو لەسەر كورسی خوێندنی ئامادەیی پێوەندیم بەفەلسەفەوە كرد، بیرم لەوە كردەوە كەوا من لەگەڵ هێڵی فەلسەفیدا بەردەوام دەبم.

* شاكر نوری: بۆم هەیە پرسیاری ئەوەت لێبكەم كەوا ناوەڕۆكی ناكۆكییەكانت لەگەڵ فوكۆ چییە بەوەی كەوا ئەویش فەلسەفەكارێكی گەورەو دیارە؟

- جاك دریدا: ئەوە چیرۆكێكی ئاڵۆزە. پێشتر هاوڕێی یەك بووین، دواتر پێوەندییەكانمان پچڕا، لەپاشاندا سەرلەنوێ بووینەوە هاوڕێ. ئەو كاتەی من لەقوتابخانەی (ئیكۆڵ نۆرماڵ) دەمخوێند، ئەوم ناسی و هاوڕێیەتییەكی توندو تۆڵ لەنێوانماندا هەبوو، دواتر دیاڵۆگ و هەراو هۆریایەكی ڕەخنەیی لەنێوانماندا سەری هەڵدا. بەڵام ئەو كاتەی بەر لەمردنی پێكهاتینەوە، لەبەرئەوە بوو كەوا من بەهۆی

یەکێك لەوانەکانم کەوا لەچیکۆسلۆڤاکیادا گوتبوومەوە، هەر لەوێ گیرام و زیندانیکرام، فوکۆ بەلای منەوە خۆی خستە ناو مەسەلەکەو لەڕادیۆ بانگەوازێکی ئاڕاستەکرد بۆ ئازادکردنم، زۆر سروشتی بوو کاتێك ئازاد کرام و گەڕامەوە سوپاسی خۆمی پێشکەشبکەم، بەو جۆرە دواجار پێکهاتینەوە.

* شاکر نوری: ئەو خاڵانە چی بوون کە بوونە هۆی ناکۆکیتان لەگەڵ فوکۆ؟

- جاك دریدا: من ڕەخنەم ئاڕاستەی کتابەکەی ئەو کردبوو (مێژووی شێتی) ئەویش سەرەتا قبوڵی بوو، بەڵام سەیر ئەوە بوو کاتێك سەر لەنوێ کتابەکەی چاپکردەوە، زۆر بەتوندی وەڵامی ڕەخنەکانی دابوومەوە، ئەوەش بووە هۆی شڵەژانی پێوەندی نیوانمان.

* شاکر نوری: ئەو ڕەخنەیە چی بوو کە تۆ ئاڕاستەی کتابەکەی ئەوت کردبوو؟

- جاك دریدا: من ڕێز لەکارەکانی فوکۆ دەگرم، بەڵام بەتێڕوانینی من ئەو فەلسەفەکار نییە، بەڵکو مێژوونووسێکی گەورەیە، لەبەرئەوەی پرسە فەلسەفییەکان لەناو کارەکانی ئەودا بەردەوام نادیار بوون.

* شاکر نوری: ئەی فەلسەفەی فەڕەنسی ... ئێستا چۆنە؟

- جاك دریدا: وا دێتە بەرچاوم کەوا لەشەستەکان و سەرەتای حەفتاکاندا گوتارێکی باڵادەست سەبارەت بەکۆتایی فەلسەفە سەری هەڵدا، ئەو گوتارەش زانستە مرۆییەکانی خستبووە باری باڵادەستییەوە، لەگەڵ ئەو بیرۆکەیە کۆك نەبوون، ئەو گوتارە جەختی دەکردە سەر کۆتایی هاتنی فەلسەفەو سەرهەڵدانی باڵادەستی زانستە مرۆییەکانی وەکو ڕاڤەکاری دەروونی و فیلۆلۆژیاو سۆسیۆلۆژیاو ...تاد، بەڵام لەکۆتایی حەفتاکاندا وەکو پێموایە شتێك سەری هەڵدا بەناوی بەئاگاهاتنی فەلسەفەو گەڕانەوە بوو بۆی، سەرەڕای بوونی بایەخێکی زۆر بەفەلسەفە، ئێستا قوتابخانەیەکی فەلسەفی نییە بەڕادەی ئەوەی پەرشوبڵاوی لایەنەکانن، بەڵام فەلسەفە بوونی هەیە.

* شاکر نوری: ئەی لەویلایەتە یەکگرتووەکانی ئەمریکادا کە بەو دواییە سەردانت کرد، چۆن دەڕوانە فەلسەفە؟

- جاك دریدا: هەمان شت. لەوێشدا پەرشوبڵاوی هەیە. دابونەریتی ئەنگلۆ ئەمریکی تووشی لاوازی هاتووە، کەچی چەمکی (هەڵوەشاندنەوە) وەکو دیارە لەوێ لەفەڕەنسا بەهێزتر دێتە بەرچاو، ئەوە دژکارییەکی گەورەیە کە ئەمریکا لەوڵاتەکەی خۆت زیاتر پێشوازی لەکارەکانت بکات، ئەوان زیاتر پێشوازی لەکارەکانی من دەکەن. بەهەرحاڵ، وڵاتە یەکگرتووەکانی ئەمریکا نەخشەیەکی فرەیە، هەر زانکۆیەکیش بۆخۆی زۆر جیاوازە لەگەڵ زانکۆیەکی تردا، لەوێدا دیاردەی سێنترالیستی پاریسی بوونی نییە.

* شاکر نوری: چۆن داهێنانی بەردەوامی فەڕەنسی هەڵدەسەنگێنیت و ڕات چییە بەرانبەر بەسارتەر؟

- جاك دریدا: ئەگەر قسە لەسەر سارتەر بکەم، لەگەڵ ئەو ڕێزەی کەوا بۆ سارتەرمان هەیە، پێم وانییە شتێکی نوێی خستبێتە سەر داهێنانی ڕۆمان، ئەوەی پێشکەشی ڕۆمانیشی کردووە دواکەوتوو و کلاسیکییە بەپێوانە لەگەڵ کاری هاوەڵەکانیدا، بەتایبەتیش ئەگەر لەگەڵ جۆیس و ئاڕتۆ بەراوردی بکەین. بۆ نموونە پێموایە نووسەرێکی وەکو بلانشۆ لەخودی چیرۆکەکانیشیدا خاوەنی توانایەکی داهێنەرانەی مەزنە، سەرەڕای ئەو هەموو خوێندنەوە خراپانەی کە بۆیان دەکرێت. دەکرێت بڵێین تەنانەت خوێنەری فەڕەنسیش بەوردی لەوە ناگات کەوا لەدوای جەنگی جیهانی دووەمدا چی بەسەر یەکێتی پێشڤەچووندا هات. بزاڤی (تێل کێل) بەتێڕوانینی من بایەخێکی گەورەی هەبوو لەشەستەکاندا، بەڵام دواتر تەسك بۆوە. بزوتنەوەکانی تریش هەر ئاوابوون.

سەرچاوە: شاکر نوري، مجلة كل العرب، العدد ٣٨٨، ١٩٩٠.

لەکتێبە بڵاوکراوەکانی وەرگێڕ

١) فەلسەفەی دەوڵەت، لێکۆڵینەوەیەکی فەلسەفی سیاسی مێژووییە، نووسینی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ١٩٩٧.

٢) قوتابخانەی فرانکفۆرت، نووسینی: فیل سلیتەر، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ و نوری بێخاڵی و ئیسماعیل کوردە، چاپی یەکەم، ٢٠٠٢، سەنتەری نما.

٣) سیستەمی سیاسی، هەزرو فەلسەفەی سیاسی، نووسینی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٣، بەڕێوەبەرایەتی چاپ و بڵاوکردنەوەی وەزارەتی ڕۆشنبیری.

٤) هیگڵ..فەلسەفەو مۆدێرن، نووسینی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٣، دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین.

٥) هەڵوەشاندنەوەگەرایی، لێکۆڵینەوەیەکی ڕەخنەیی، نووسینی: پییر. ڤی. زیما، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، پێداچوونەوەی: ئازاد سوبحی، چاپی یەکەم، ٢٠٠٤، دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین.

٦) بیرمەندان لەهەزارەی سێیەم ڕادەمێنن، کۆمەڵێك نووسەر، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٤، سەنتەری نما.

٧) ئەپستمۆلۆژیاو فەلسەفە، لێکۆڵینەوە لەفەلسەفەی زانست، بەرگی یەکەم، نووسینی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٤، دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین.

٨) ئەنترۆپۆلۆژیا، لێکۆڵینەوەی تیۆری، نووسینی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل ــ دیار عەزیز شەریف، چاپی یەکەم، ٢٠٠٤، دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین.

٩) تێڕامانی میتافیزیکانە لەفەلسەفەی یەکەم، نووسینی: ڕینێ دیکارت، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، پێداچوونەوەی: عەبدولموتەلەب عەبدوڵڵا ، چاپی یەکەم، ٢٠٠٧، دەزگای چاپ و پەخشی ڕێبین.

١٠) فەلسەفەی هێگل، کۆمەڵێك نووسەر، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٨، خانەی وەرگێڕان.

١١) تیۆری کۆمەڵایەتی لەپارسۆنزەوە تا هابرماس، نووسینی: ئیان کریب، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، خانەی وەرگێڕان، ٢٠٠٨.

١٢) ژیانی یەسووع، نووسینی: هێگل، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٨، خانەی وەرگێڕان.

١٣) لەمۆدێرنەوە بۆ پۆست مۆدێرنە، کۆمەڵێك نووسەر، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٩، خانەی وەرگێڕان.

١٤) نیچە، نووسینی: جیل دولۆز، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٩، خانەی وەرگێڕان.

١٥) لەتەلارسازی مۆدێرنەوە بۆ تەلارسازی پۆست مۆدێرن، نووسینی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، سەنتەری نما، هەولێر، ٢٠٠٩.

١٦) ئەوەیە مرۆڤ، نووسینی: فردریك نیچە، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠٠٩، خانەی وەرگێڕان،

١٧) جاك دریداو هەڵوەشاندنەوە، نووسینی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، خانەی چاپ، سلێمانی ٢٠١٠.

١٨) باهیرە، کورتە چیرۆك، نووسینی: ڕەجا بەکرییە، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، ٢٠١٠.

١٩) ئافرەتی نامەکە، ڕۆمان، نووسینی: ڕەجا بەکرییە، وەرگێڕانی: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، خانەی وەرگێڕان، ٢٠١٠.

٢٠) زانستە سیاسییەکان، نووسینی: ڕایمۆند کارفیل گیتیل، لەعەرەبییەوە: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل ــ موحسین ئەدیب، چاپی یەکەم، خانەی وەرگێڕان، ٢٠١٠.

٢١) جاك دریدا ــ وتووێژ، لەعەرەبییەوە: ڕێبین ڕەسوڵ ئیسماعیل، چاپی یەکەم، دەزگای موکریانی، ٢٠١١.